

კ. ოცხელის წიგნის მაღაზიის გამოცემა

სიმონ ქვარიანი

საქართველოს

ისტორია

შემოკლებული კურსი

მეშვიდე გამოცემა

ქუთაისი

ქართველთა შორის წ.-კ. გამავრც. საზოგადოების ქუთ. განყ. სტამბა
1918

1. ჩვენი სამშობლო

ჩვენი სამშობლო არის საქართველო. ჩვენ ყველანი ქართველები ვართ, რადგანაც ჩვენი დედა-ენა ქართულია. საქართველოს ერთი ნაწილი ოსმალეთს უჭირავს, მეორე უფრო დიდი ნაწილი კი რუსეთს. ოსმალეებმა ძალით მოგლიჯეს საქართველოს ის ნაწილი და მცხოვრებთ მიაღებინეს თავისი სარწმუნოება. რუსეთს კი ჩვენ თვითონ შევუკავშირდით იმ მოსაზრებით, რომ დიდი რუსეთი გაგვიწევდა მფარველობას და გვიხსნიდა აურაცხელ მტერთაგან. საქართველოში მოისპო მეფობა, დამყარდა რუსული მართვა-გამგეობა და გაბატონდა რუსული ენა.

მველად ასე არ იყო. საქართველოს ჰყავდა საკუთარი მეფე, ჰქონდა საკუთარი მართვა გამგეობა, სასამართლო, შკოლა, ფული და ჯარი, და როგორც ეკლესიასა და შკოლაში, ისე სასამართლოში ქართული ენა იყო გამეფებული. ქართველი ერი თავისუფალი იყო, მაგრამ ამავე დროს მას ირგვლივ აუარებელი მტერი ეხვია და მოსვენებას არ აძლევდა: ყველას სურდა ჩაეგდო ხელში ჩვენი მდიდარი და მშვენიერი

ქვეყანა; ხშირად ხდებოდა საშინელი ბრძოლა, იღვროდა ჩვენ წინაპართა სისხლი და ირწყოდა მით საქართველოს ველ-მინდორი; მაგრამ ქართველი ერი ადვილად არ უთმობდა მტერს ბრძოლის ველს, იაფად არ პყიდდა თავისუფლებას. ქართველთა მცირე რაზმი თავგამოდებით იბრძოდა მტარვალთა წინააღმდეგ და ხშირად ამარცხებდა ათჯერ მეტს მტრის ლაშქარს. მამაცობით განთქმულ ქართველს ხშირად მხარს უშვენებდა ბრძოლის ველზე ქართველი ქალი: იგი თავისი გმირობით აქეზებდა ქმარსა, ძმებსა და შვილებს.

- 4 -

გავიდა ათასი წლები; მტრები გამლიერდენ, ქართველი ერი კი მუდმივი ბრძოლით დაიქანცა და დასუსტდა; ის იძულებული გახდა შეკავშირებოდა რუსეთს.

2. ქართველი ტომები

იშვიათია ქვეყანაზე ისეთი კარგი ქვეყანა, როგორცაა საქართველო. იგი გადამლილია ორ ზღვას შორის და თავის სიმშვენიერით ხიბლავს ადამიანს. ჩრდილოეთით მას ივარავს ცივი ქარისაგან თოვლით მოსილი კავკასიონი. ტყით დაბურული მთა-გორაკები, ვაზით შემკული მწვანე კორდები, პურის, სიმინდისა და ღომის ყანებით ოქროს ფრად მზინავი ვრცელი ჭალები, – აი საქართველოს ტურფა ბუნება! მასზე მორბიან ანკარა მდინარენი, მთებიდან გადმოქუნს ბროლის ჩანჩქერი და ახარებს ქართველის გულს.

საქართველოს საზღვრებია: აღმოსავლეთით თეთრი ანუ კასპის ზღვა, დასავლეთით შავი ზღვა, სამხრეთით სპარსეთი და ოსმალეთი, ჩრდილოეთით კი კავკასიონის ქედი. მთელი საქართველო იყოფა სამ ნაწილად: აღმოსავლეთი საქართველო ანუ ივერია, დასავლეთი საქართველო ანუ კოლხიდა და სამხრეთი საქართველო ანუ მესხეთი. საქართველოს სამივე ნაწილი რამდენიმე წვრილ მხარედ იყოფა. ივერიის მხარეებია: ქართლი, კახეთი, თუშ- ფშავ-ხევსურეთი, ქიზიყი, საინგილო, ბორჩალო, და განჯა ანუ რანი. კოლხიდის – იმერეთი, გურია, სამეგრელო, აფხაზეთი, რაჭა, ლეჩხუმი, სვანეთი, ჭანეთი ანუ ლაზიკა და კაპადოკია. მესხეთის ნაწილებია: ჯავახეთი, შავშეთი, ერუშეთი, ლიბანა და კლარჯეთი. დღეს ჯავახეთის ერთ ნაწილს ახალციხე ჰქვია, შავშეთის ნაწილს – აჭარა და კლარჯეთისას – ქობულეთი.

საქართველოს აქ ჩამოთვლილ კუთხეებში ცხოვრობენ ქართველი ტომები, რომელთაც იმავე მხარეების სახელები ჰქვია-

- 5 -

ათ; მაგ., ქართლში არიან ქართლელები, კახეთში – კახელები, იმერეთში – იმერლები, გურიაში – გურულები და სხ. აუარებელმა მტერმა და ხანგრძლივმა ომებმა ფრიად შეამცირეს ქართველთა რიცხვი. წინად, თამარ მეფის დროს, ქართველთა რაოდენობა ხეთ მილიონამდე იყო, ახლა კი ძლივს ორ მილიონ ნახევრამდე აღის. ათასი წლების განმავლობაში უღმობელმა მტრებმა დაღეწეს და დაგლიჯეს ჩვენი უბედური სამშობლო, ააოხრეს განაპირა ქვეყნები და გაამუსულმანეს თითქმის მთელი მესხეთი, ჭანეთი და კაპადოკია.

3. ძველი გადმოცემა ქართველების შესახებ

არსებობს ერთი შესანიშნავი ქართული წიგნი, რომელსაც „ქართლის ცხოვრება“ ჰქვია. შიგ მოთხრობილია ქართველი ერის ისტორიული ამბები. თავდაპირველად ამ წიგნში მოთავსებულია ცნობები ქართველებისა, სომხებისა და კავკასიის სხვა ერების წარმოშობის შესახებ.

„ქართლის ცხოვრების“ თქმით ქართველნი, სომეხნი, ლეკნი და საერთოდ კავკასიის ერნი ერთი შტოისაგან წარმომდგარან. მათი წინაპარი ყოფილა თარგამოსი, რომელსაც მრავალი შვილი ჰყოლია; მათში უფრო სახელგანთქმული ყოფილან ქართველთა წინაპარი ქართლოსი, სომეხთა წინაპარი ჰაოსი, ლეკთა წინაპარი ლეკოსი, და კავკასიის მთის ხალხთა წინაპარი კავკაზოსი.

თარგამოსის უძველესი ბინა ყოფილა ბაბილონი. გოდოლის აშენებისა და ენათა შერევის შემდეგ თარგამოსი თავისი შთამომავლობით დასახლებულა არარატის მთის ძირს, აქედან კი დაუჭერია მთელი ამიერ კავკასიონის ქედი. თარგამოსის შვილთა მბრძანებელი ყოფილა აშურ-ბაბილონის დამაარსებელი გმირი ნებროთი. შემდეგ თარგამოსის შთამომავალნი მეტად გამრავლებულან, შეერთებული ძალით აუტეხიათ ომი ნებრო-

- 6 -

თისთვის, დაუმარცხებიათ იგი და მოუპოვებიათ თავისუფლება. ამრიგად „ქართლის ცხოვრების“ გადმოცემით კავკასიის ერები ყოფილან ძმები, ვინაიდან მათი საერთო წინაპარი ყოფილა თარგამოსი.

4. ქართველების უძველესი ბინა

მეცნიერთა გამოკვლევით უძველეს დროში ქართველები დასავლეთ აზიაში ცხოვრობდნენ. ერთი ნაწილი ქართველები-სა, რომელსაც ხეტი ანუ ხეთი ერქვა, მცირე აზიის სამხრეთით ესახლა, ეგვიპტეს მეზობლათ; მეორე ნაწილი ქართველები-სა კი, რომელსაც სუმერი და ქალდი ანუ ქართი ერქვა, მესოპოტამიაში ესახლა – მდინარე ტიგრსა და ეფრატს შუა. ეს იყო 4000 წლის წინად ქრისტეს მოსვლამდე. ძველს დროშივე ხეთებმა შექმნეს ერთი დიდი სახელმწიფო, შემოიღეს თავისი საკუთარი მწერლობითი ნიშნები ანუ იეროგლიფები (რებუსის მსგავსი), წარმოშვეს ხელოვნება, მეურნეობა და ვაჭრობა-მრეწველობა, აგრეთვე განავითარეს მადნეულის დამუშავება და ხმარება. მათი სატახტო ქალაქი იყო ჯერ კარხემიში და შემდეგ ქადემი. ხეთებს ჰქონდათ ვაჭრული ურთიერთობა და მასთან ხანგრძლივი ომები ეგვიპტესთან, რომელიც იმ დროს უდიდესსა და უგანათლებულეს სახელმწიფოს წარმოადგენდა.

სუმერიცა და ქართველებიც ძველს დროშივე განათლებულ სამეფოებს შეადგენდნენ. სხვადასხვა მიზეზის გამო იმათ შეიცვალეს ბინა, დაიხიეს ჩრდილო-დასავლეთით და ერთიანად დაიკავეს ტიგრ-ეფრატის სათავეები ვანის ტბამდე. ესენი დაიყვნენ რამდენიმე ტომად და სამეფოდ. მათში უფრო შესანიშნავი იყვნენ: ურარტები, ნაირები და ქართუხები, რომელთაც დიდი შეტაკება ჰქონდათ აშურ-ბაბილონის დიდ სახელმწიფოებთან.

- 7 -

ხანგრძლივი ომების შემდეგ ხეთებმაც დასტოვეს თავისი ბინა, წამოვიდნენ ჩრდილოეთით და დაბინავდნენ შავი ზღვის სიახლოვეს. ესენიც დაიყვნენ რამდენიმე ტომად და სამეფოდ. მათ შორის უფრო შესანიშნავი იყვნენ: ჭანები, კოლხები, ტიბერები ანუ იმერები და მოსოხები. – უძველესი ქართველების უმთავრეს ღვაწლად უნდა ჩაითვალოს სამი რამ: 1. მათ პირველად მოიგონეს რგინა-ფოლადის დამუშავება და შეასწავლეს ეს ხელობა მეზობელ ხალხებს. 2. მოიგონეს რუკების ხატვა და 3. გადასცეს ძველ ბერძნებს თავისი სწავლა-განათლება; ბერძნებმა კი თავისი მხრივ გაანათლეს რომი და მთელი ევროპა. (ბერძნებმა შეითვისეს აგრეთვე ძველი ეგვიპტისა და ფინიკიის სწავლა-განათლებაც).

მეთორმეტე საუკუნიდან ქრ. წინ კოლხებმა, ტიბერებმა

ანუ იმერებმა და მოსოხებმა თანდათან დაიწიეს ჩრდილო აღმოსავლეთით და დაიკავეს მდ. ჭოროხის, რიონისა და ენგურის აუზები და მტკვრის სათავეები; ამრიგად ისინი დაბინავდნენ ამიერ კავკასიის დასავლეთით და სამხრეთით და შექმნეს 5 ახალი სამშობლო. ასევე მოიქცენ მეშვიდე საუკუნეში ქრ. წინ ურარტები და ქართუხები, ანუ ქართველები (ქართველები), რომელთაც დაიკავეს თანდათან მტკვრისა და არეზის აუზები, ანუ ამიერ კავკასიის აღმოსავლეთი ნაწილი. ამრიგად დაარსდა კოლხიდა ანუ იმერეთი, გურია, სამეგრელო, სვანეთი და აფხაზეთი, ივერია ანუ ქართლი და კახეთი, მესხეთი ანუ ჯავახეთი, შავშეთი, ერუშეთი და ტაოკლარჯეთი და ალბანეთი ანუ რანი და შირვანი.

ახალ ბინაზე პირველ ხანებში განათლებული მეზობლების სიმორის გამო ქართველები დაქვეითდნენ როგორც ნივთიერად, ისე კულტურულად, მაგრამ შემდეგ საუკუნოებში კი განათლებულ ბერძენთა და რომაელთა ზეგალენით ქართველი ტომები ისევ აღორძინდნენ ნივთიერად და გონებრივად.

5. მამასახლისობის დრო

ძველს დროში ქართველი ერი იყოფოდა ტომებად, თემებათ, გვარებათ და ოჯახებად, რომელთაც უფროსებად მამასახლისნი ჰყავდათ. ახლო ნათესავები ერთად ოჯახს შეადგენდნენ; რამდენიმე მონათესავე ოჯახი, ერთად დასახლებული, შეადგენდა გვარს; რამდენიმე გვარი, ერთ კუთხეზე დასახლებული, შეიცავდა თემს; რამდენიმე თემი კი ერთად შეიცავდა ქართველ ერს. ამრიგად ოჯახთა მამასახლისნი ემორჩილებოდნენ გვარის მამასახლისს, გვართა მამასახლისნი თემის მამასახლისს, თემთა მამასახლისნი კი ტომის მამასახლისს. ტომთა მამასახლისებს შორის უფროსობდა ქართლის მამასახლისი, რომელიც ქალაქ მცხეთაში ბინადრობდა. მამასახლისთა მოვალეობა იყო ხალხის შინაური მართვა-გამგეობა, ბეგრის აკრეფა, ომის დროს ჯარების მოწვევა და წინ გაძღოლა.

როგორც მამასახლისებს, ისე საერთოდ ყველა მოხელეს თვით ხალხი ირჩევდა. ხალხივე ადგენდა კანონებს, ასამართლებდა მომჩივანთ და სჯიდა დამნაშავეთ. ასეთმა წეს-რიგმა გასტანა დიდხანს, რამდენსამე საუკუნეს. შემდეგ კი ხალხმა უფრო სასარგებლოდ სცნო, მოესპო მამასახლისობა და მის ნაცვლად მეფობა დაეარსებია. მეფობის დაარსებით ხალხის უფლება შესამჩნევად იფარგლებოდა და გადადიოდა მეფის

ხელში. ნაცვლად ამისა ერთი მეფე, ე. ი. ქვეყნის ერთი მბრძანებელი უფრო სწრაფად ჰკრეფდა ჯარებს და ადვილად ამარცხებდა შემოსეულ მტერს. თითქმის ყველა ჩვენს მეზობელს უკვე მეფეები ჰყავდა; ისინი უცებ ჰკრებდნენ ჯარებს და არბევდნენ საქართველოს. ჩვენი მამასახლისები კი ისე მალე ვერ ასწრებდნენ შეკრებას და ჯარების მოწვევას. ამგვარი წესი ძლიერ აფერხებდა საქმეს. ამიტომ ქართველმა ერმა გადასწყვიტა მამასახლისობის ნაცვლად ერთმეფობა შემოეღო. ერთმა გარემოებამ ხელი შეუწყო ამ აზრის გან-

- 9 -

ხორციელებას: ეს იყო მაკედონელთა მიერ საქართველოს დაპყრობა.

6. მაკედონელთა ბატონობა

მეოთხე საუკუნის მეორე ნახევარში ქრისტეს დაბადებამდე გამოჩნდა დიდებული გმირი ალექსანდრე მაკედონელი, მაკედონიის მეფე. ალექსანდრემ შეკრიბა საბერძნეთში საუკეთესო ჯარი, მშვენივრად შეიარაღებული და გადმოვიდა აზიაში სპარსეთის დასაპყრობად. გმირი ალექსანდრე რამდენჯერმე შეებრძოლა სპარსეთის მეფეს და სასტიკად დაამარცხა. მან დაიპყრო მთელი სპარსეთი და სხვა მრავალი ქვეყანა.

ამ დიდ ბრძოლაში სპარსეთის მეფეს ეხმარებოდნენ ქართველები. განრისხებულმა ალექსანდრემ საქართველოს დასაპყრობად გამოგზავნა აზო დიდი ჯარით. აზომ დაიპყრო მთელი ივერია და დაადვა მონობის მძიმე უღელი. ბრძოლაში მოჰკლეს ქართლის მამასახლისი სამარა და მისი ძმა მიტრიდატი. დიდი სასტიკობა გამოიჩინა აზომ საქართველოში: მან დაანგრია მრავალი ციხე, ხოლო ოთხ საუკეთესო ციხეში კი ჩააყენა თავისი ლაშქარი. მანვე მძიმედ დაბეგრა ქართველი ხალხი და დაუწყო მას უდიერად მოქცევა. ქართველს მტარვალეებმა უმიზეზოდ მოუღეს ბოლო. ბევრი დამცირება, წვალება და უსამართლობა ხვდათ წილად ქართველებს მაკედონელთაგან. ქართველი ერი აშფოთდა ბატონობის წინააღმდეგ: მან შეიგნო ერთობის ძალა; ყველანი მზად იყვნენ მოეხდინათ ამბოხება აზოს წინააღმდეგ და ბრძოლით მოეპოვებიათ თავისუფლება. ქართველები ელოდნენ მხოლოდ გმირს, მეთაურს, და აჰა გამოჩნდა გმირიც! ეს იყო ქართლის მამასახლისის სამარას ძმისწული ფარნაოზი.

7. ფარნაოზ გმირი

აზოს შიშით დედამ პატარა ფარნაოზი ოსეთში გადამა-
ლა. დავაჟკაცდა თუ არა ფარნაოზი, ჩამოვიდა ქართლს და
დაბინავდა მცხეთაში. გულს უკლავდა მას ქართველი ერის
კვენესა მონობის მძიმე უღელში. გმირი ჭაბუკი ეძებდა დრო-
სა და შემთხვევას შურის საძიებლად და საქართველოდან მტარ-
ვალთა გასარეკად. ეს დროც დადგა. ერთ დღეს ფარნა-
ოზი ნადირობდა მახლობელ ტყეში, სტყორცნა ისარი ირემს,
დასჭრა და დასაჭერად გაეკიდა. კაგრა ხნის დევნის შემდეგ
დაეწია ირემს და მოჰკლა. ამასობაში დაღამდა კიდეც. ფარ-
ნაოზი იქვე ტყეში დარჩა და შესაფერ ბინას დაუწყო ძებნა.
უცებ თვალი მოჰკრა გვირაბს, შევიდა შიგ, აანთო კვარი და
ნახა გვირაბში ორი განყოფილება, ქვით ამოქოლილი. ფარ-
ნაოზმა დაანგრია შესავალი და იპოვა შიგ აუარებელი განძი
– ოქრო და ვერცხლი. სამ ღამეში ფარნაოზმა გადმოიხიდა
ჩუმად ეს დიდი განძი თავისის დიდისა და დების დახმარე-
ბით და დაფლა საიდუმლო ალაგას. შემდეგ ამ დიდი ქონე-
ბით იგი ეწვია კოლხიდის მამასახლისს ქუჯის. აქ ეს ორი
სამშობლოს მოყვარული გმირი, ქუჯი და ფარნაოზი, შეუდ-
გენ მზადებასა და ჯარების შეკრებას მაკედონელთა გასა-
დევნად. მათ შეაგროვეს კოლხიდაში დიდი ლაშქარი, დაი-
ქირავეს ოსები და ლეკები, მოიწვიეს ქართველები, მიიმხრეს
აგრეთვე მაკედონელთა ჯარის ერთი ნაწილი – ათას კაცამდი
და გაემართენ მცხეთას აზოს წინააღმდეგ. შემინებული აზო
გაიქცა კლარჯეთს; აქ დაიბარა მან საბერძნეთიდან დიდი
ჯარი. ფარნაოზი და ქუჯი არ შეუშინდენ მტერს; ისინი
თავს დაესხენ აზოს და საშინლად დაამარცხეს. თვით აზო
მოჰკლეს ამ ბრძოლაში. მთელი საქართველო განთავისუფლდა
მაკედონელთა ბატონობისაგან. აღტაცებულმა ერმა ფარნა-
ოზ გმირი აღიარა საქართველოს მეფედ. იგი ეკურთხა მცხე-

თაში 302 წელს ქრისტეს დაბადებამდი. ქუჯიმ ფარნაოზის
და შეირთო ცოლად და დასავლეთ საქართველოს ერის-
თავად გახდა.

8. პირველი მეფე ფარნაოზი

(302—237 წ. ქრ. წ.)

საქართველოში დაარსდა მეფობა. ფარნაოზი მეტად გონიერი მეფე გამოდგა. მან ააშენა მაკედონელთაგან დანგრეული ციხე კომკები. შემოავლო სატახტო ქალაქ მცხეთას

- 12 -

ფრიად მტკიცე და მაღალი გალავანი, გაჰყო საქართველო ცხრა საერისთაოდ, შეავსო ქართული ანბანი, ხელი შეუწყო მრეწველობისა და ხელოვნების განვითარებას და შეადგინა ძლიერი ლაშქარი. თავისუფალი ერი გაიმართა წელში და შეუდგა ნივთიერსა და სულიერ განვითარებას.

ფარნაოზ მეფემ გადმოიღო სპარსეთიდან ახალი სარწმუნოება – ცეცხლის თაყვანისცემა და აღმართა მცხეთის სიახლოვეს ქართლოსის მთაზე კერპი არმაზი, სპილენძ-ოქროსაგან გაკეთებული და ძვირფასი თვლებით მოჭედილი. ფარნაოზმა იმეფა 65 წელი და მიიცვალა 287 წელს ქრისტეს დაბადებამდე.

9. რომის დიდი: იუპეტია და საქართველოს სამეფონი

მეორე საუკუნეში ქრისტეს წინ ევროპაში მეტად გაძლიერდა რომის იმპერია. მან თანდათან დაიპყრო თითქმის მთელი დასავლეთი და სამხრეთი ევროპა, ე. ი. საბერძნეთი, ესპანია, საფრანგეთი, გერმანია და სხ: რომაელებმა დაიპყრეს აგრეთვე ეგვიპტე და მთელი ჩრდილო აფრიკა; შემდეგ გადავიდნენ აზიაში და დაიპყრეს მცირე აზია, პალესტინა, სპარსეთი, მესოპოტამია და ჩრდილო-ინდოეთი. ამრიგად რომი გადაიქცა უმდიდრეს და უზარმაზარ იმპერიად, რომლის მსგავსი არ ყოფილა მანამდე.

ამ დროს საქართველო შესდგებოდა ოთხ სამეფოსაგან: პონტი ანუ ზღვის პირი, კოლხიდა, იბერია ანუ ივერია და ალბანეთი. პირველში იყო მეფედ შესანიშნავი გმირი სარდალი მიტრიდატი, მეორეში ოლთაკი, მესამეში – არტაგი და მეოთხეში – ოროდი. პონტი არ იყო წმინდა ქართული სამეფო, მასში სხვა ტომებიც შედიოდნენ.

რომაელებმა მოისურვეს საქართველოს ყველა სამეფოს დამორჩილება, მაგრამ აქ დაუხვდათ მათ ღირსეული მეტო-

- 13 -

ქე: ეს იყო პონტის ქებული მეფე მიტრიდატი. ის დიდხანს ეომა რომის ძლევამოსილ ჯარებს და ბოლოს, როცა გაუჭირდა, მოხუცმა მეფემ შეკრა კავშირი საქართველოს სამივე სამეფოსთან და თავის სიძესთან სომხეთის მეფე ტიგრანთან, რომ საერთო ძალით გამკლავებოდა უძლეველ მტერს. მაგრამ მიტრიდატის გეგმა ჩაფუშა რომის დიდმა სარდალმა პომპეიმ. 66 წელს ქრისტეს წინ იგი გადმოვიდა 60,000 ჯარის კაცით, შეიჭრა უცებ პონტის სამეფოში, მოულოდნელად დაეცა მიტრიდატს და დაამარცხა. პონტის მეფემ თავი შეაფარა კოლხიდას.

გამარჯვებული პომპეი სომხეთში გადავიდა. მეფე ტიგრანი შეიპყრო შიშმა. იგი თავისი ამალით მიეგება წინ პომპეის, ჩაუვარდა ფეხ ქვეშ, გადასცა მორჩილების ნიშნად თავისი გვირგვინი და გადაიხადა 8 მილიონ მანეთამდი სამხედრო ხარკი. აქედან პომპეი თავისი ძლიერი ჯარით მიადგა ალბანეთს და დაბანაკდა საზამთროდ. აქ მას მოულოდნელად დაეცა 40,000 კაცით ალბანთა მეფე ოროდი, მაგრამ დამარცხდა და იძულებული გახდა ეთხოვა ზავი.

შემდეგ გაზაფხულზე პომპეი ივერიისკენ გაემართა, სადაც მოუხდა დიდი ბრძოლა არტაგთან. აქაც გაიმარჯვა ისევ პომპეიმ. არტაგმა ერთგულობის ნიშნად რომის სარდალს მიაართვა ძვირფასი ოქროთი შეჭედილი სამეფო ტახტი და მაგიდა. ივერიიდან პომპეი გადავიდა კოლხიდაში, დაი-

მორჩილა ეს სამეფოც და ოლთაკის ნაცვლად მეფედ თავისი ერთგული არისტარხი დანიშნა, შეხიზნულმა მიტრიდატმა კი ისევ უშველა თავს და გაიქცა ჩრდილო კავკასიისაკენ. პომპეი დაედევნა მას. მოხუც მეფეს უღალატეს საკუთარმა შვილებმაც კი. რომ ცოცხალი არ დანებებოდა მტერს, მიტრიდატმა თავი მოიწამლა.

ამრიგად მთელი საქართველო ჩავარდა დიდი რომის ბატონობის ქვეშ.

- 14 -

10. რომაელთა ბატონობა

რომაელთა ბატონობა ჩვენთვის მაინცადამაინც მწვავე არ იყო. რომის მოხელენი არ ერეოდენ საქართველოს შინაურ საქმეებში, მხოლოდ მიქონდათ მცირე ხარკი. ნაცვლად მათ შემოქონდათ ჩვენში მაღალი კულტურა და განათლება. აგრეთვე დიდი პატივით ეპყრობოდენ რომის კეისრები, ე. ი. იმპერატორები საქართველოს მეფეებს: უგზავნიდენ მათ დიდი ფეშქაშებს, უგებდენ ციხე-კოშკებს და უკეთებდენ გზატკეცილებს, იწვევდენ მათ რომში და იღებდენ იქ დიდი პატივისცემით. რომაელთა კეისრები ჩვენს მეფეებს ეძახდენ მეგობრებს; და ერთ მათგანს – ივერიის მეფეს ფარსმან მეორეს ძეგლიც კი აუგეს რომში ბელონის დიდებულ ტაძარში.

რომაელთა ბატონობას ჩვენთვის მეორე მხრივაც ჰქონდა დიდი მნიშვნელობა: მათი მეოხებით საქართველოში გაჩაღდა ვაჭრობა-მრეწველობა, აყვავდა მეურნეობა და მეტად გაძლიერდა ხალხი ნივთიერად. ქართველი ერი დაეწაფა რომის მაღალ კულტურას და ბევრი რამ კარგი შეითვისა. რომაელებმა აღადგინეს ინდოეთის ძველი გზა, რომელიც გადიოდა საქართველოზე. ამ შარა-გზის საშვალეებით რომაელებმა დააკავშირეს ევროპა და აზია, რომის იმპერია და მდიდარი ინდოეთი. ევროპიდან საქონელი მოქონდათ ზღვით ფოთში, საიდგანაც მდ. რიონით და ყვირილით ნავტივებით აქონდათ ქალაქ შორაპანში. აქ იყო მაგარი ციხე და საქონლის დიდი საწყობნი; აქედან ულევის გზით საქონელი გადაქონდათ ინდოეთში.

ყოველწლივით რომიდან მოქონდათ შორაპანში ასი მილიონი სესტერციის ე. ი. 10 მილიონი მანეთის საქონელი; ეს ათი მილიონი დღეს უდრის 200 მილიონ მასეთს. რადგანაც ძველ დროში ფული ძლიერ ცოტა იყო, ამიტომ ყოველი სანოვაგე და საქონელი ფასობდა იაფად. ეჭვი არაა

- 15 -

ამოდენა საქონელის აღებ-მიცემა და გაზიდვა დიდ ხეირს ამ-
ლევდა ქართველ ხალხს და ამდიდრებდა ნივთიერად.

თუ რა მდგომარეობაში იყო პირველ საუკუნეში საქარ-
თველო, ამას მოგვითხრობს მეცნიერი სტრაბონი.

11. ქართველები პირველ საუკუნეში

პირველ საუკუნეში ქრისტეს წინ საქართველოში იმგზავ-
რა საბერძნეთის მეცნიერმა სტრაბონმა, დედით ქართველმა,
შეადგინა საქართველოს რუკები (გეოგრაფიული ქარტები) და
ასწერა ჩვენი ქვეყანა და ქართველი ერის ვითარება.

სტრაბონის მოწმობით იმ დროს საქართველო მეტად
მჭიდროდ ყოფილა დასახლებული; სოფელ-ქალაქებს ამ-
კობდა ლამაზად აგებული და კრამიტით დახურული სახლები,
ქალაქებში იყო გაშენებული მშვენიერი დუქნები და ბაზრები.
ფართო გზატკეცილები და მტკიცე ხიდები ხელს უწყობდა
ვაჭრობა-მრეწველობას; ხალხი მისდევდა აგრეთვე მადნეულო-
ბის დამუშავებას; ხოლო უმთავრესი სახსარი ცხოვრებისა იყო
მეურნეობა, ე. ი. ჭირნახულის მოყვანა, მებაღეობა, მევენა-
ხეობა, მეღვინეობა და საქონლის მოშენება.

სტრაბონისავე თქმით ქართული ერი იმ დროს ოთხ
წოდებად იყოფოდა: პირველ წოდებას შეადგენდნ მე-
ფე და დიდებულები, ე. ი. დიდი თავადები (ერისთავები), მე-
ორე წოდებას ეკუთვნოდნ მეომარნი ანუ აზნაურნი, მესამე
წოდება იყო სამღვდელოება, მეოთხე წოდებაში კი მიწის
მუშაკნი შედიოდნ, ე. ი. გლეხობა და მსახურნი. ადგილ-
მამული მთელი გვარის საკუთრებად ითვლებოდა, ამიტომ არა-
ვის შეეძლო მიწა-წყლის არც გაყიდვა და არც გასაჩუქრება.
გვარის უფროსად იყო მისი უხუცესი წევრი.

სტრაბონის დროს საქართველოს ქალაქთა შორის უფრო
შესანიშნავი ყოფილა არმაზი (ქართლი), ოლთისი, წიწამუ-
რი, შორაპანი, ფოთი, ცხომი, (სოხუმი) და ბიჭვინთა.

12. ქრისტიანიბა საქართველოში

არც ერთ ქვეყანაში ერთბაშად არ გავრცელებულა ქრი-
სტიანობა: ასე მოხდა საქართველოშიც. პირველად ქრისტეს

სარწმონოება გავრცელდა კოლხიდასა და მესხეთში, შემდეგ კი ივერიაში. ქრისტიანობის პირველი მქადაგებელი ჩვენში იყვნენ პირველსავე საუკუნეში თვით ქრისტეს მოციქული ანდრია პირველ წოდებული და სიმონ კანანელი.

ძველი გადმოცემა მოგვითხრობს, რომ საქართველო წილად ხვდომია ღვთისმშობელს, მას უნდა გაეგრძელებია ჩვენში ქრისტიანობა. იგი კიდევ გაემგზავრა საქართველოსკენ; გამოვიდა იერუსალიმიდან, მაგრამ გამოეცხადა თურმე ქრისტე, და უთხრა, რომ დარჩენილიყო ისევ იერუსალიმში, ვიდრე მიწვეულ იქნებოდა სასუფეველში, და თავის ნაცვლად გაეგზავნა საქართველოში ანდრია მოციქული და სიმონ კანანელი. იმავე ღამეს მაცხოვარი გამოეცხადა ამ ორ მოციქულს, აუწყა – მისულიყვნენ ღვთისმშობელთან და აესრულებიათ მისი ბრძანება. მოციქულები მეორე დღესვე მივიდნენ ღვთისმშობელთან, მიიღეს მისი ხატი და წამოვიდნენ ქრისტეს სარწმუნოების საქადაგებლად საქართველოში. ანდრიამ და სიმონ კანანელმა გაავრცელეს ქრისტიანობა კაპადოკიაში, ლაზიკაში, სამეგრელო-აფხაზეთში და იმერეთ-გურიაში; შემდეგ გადავიდნენ მესხეთს და ყველგან აღმართეს ქრისტეს ჯვარი, მასთან ჰქმნიდნენ მრავალ სასწაულს ღვთისმშობლის ხატის საშვალეებით. აუარებელი ხალხი სტოვებდა წარმართობას და ღებულობდა ქრისტიანობას. ამ ორი მოციქულის წყალობით მთელს კოლხიდასა და მესხეთში მტკიცედ მოიდგა ფეხი ქრისტიანობამ.

ივერია კი, ე. ი. აღმოსავლეთი საქართველო გაქრისტიანდა მეოთხე საუკუნეში, წმ. ნინოს მეოხებით.

13. წმიდა ნინო

წმიდა ნინო შთამომავლობით იყო კაპადოკიელი ქალი (ქართველი), ახლო ნათესავი წმ. გიორგისა, რომელიც ითვლება ჩვენში უდიდეს წმიდანად. ნინო ადრე დაობლდა; იგი წაიყვანა იერუსალიმს და აღზარდა ბიძამისმა, იერუსალიმის პატრიარქმა; ნინომ შესანიშნავათ შეისწავლა საღვთო წერილი და გატაცებული ქრისტიანი შეიქმნა. 14 წლის ნინო უკვე

- 18 -

ოცნებობდა, წასულიყო საქადაგებლათ და ჭემმარიტ გზაზე დაეყენებია წარმართი ხალხი; განსაკუთრებით ის ფიქრობდა ივერიაზე, სადაც წამოედოთ ქრისტეს კვართი (პერანგი). რამდენიმე წლის შემდეგ გავრცელდა ხმა, რომის დედოფალს ელენეს ჰსურს მიიღოს ქრისტეს სჯულიო. ამ ამბის გაგონებაზე ნინო გაეშურა რომისკენ; გზაზედ შეჩერდა დროებით ქ. ეფესის ქალთა მონასტერში, სადაც იყო 50 მონაზონი, მათ შორის მშვენიერი რიფსიმე. რომის იმპერატორს მოხსენდა რიფსიმეს მშვენიერობის ამბავი დ მოისურვა მისი ცოლად შერთვა. ეს გაიგეს ეფესის მონაზონებმა და სომხეთს გაიპარენ, სადაც ისინი შეიპყრო და აწამა სომხეთის მეფემ. შემთხვევით ტყვეობას გადარჩა წმ. ნინო; იგი დაიმალა ვარდის ბუჩქში. ქალწული ნინო მდულარე ცრემლით ევედრებოდა ღმერთს და შველას თხოვდა. ამ დროს მოესმა ხმა ზეციდან: აღსდეგ და წადი ჩრდილოეთს, სადაც ბლომადაა სამკალი, ხოლო მუშაკი არა სჩანსო.

იმედით აფრთოვანებული ნინო გაემართა ივერიისაკენ. პირველად იგი მივიდა ჯავახეთს. აქედან დაინახა მან თოვლით მოსილი უზარმაზარი მთები. ამ დიადმა სანახაობამ

შიშის ზარი დასცა სუსტ ქალწულს; მან შეწუხებით წამოი-
მახა: „უფალო, უფალო, მიიღე სული ჩემიო“ და იწყო
მხურვალეებით ვედრება. ამ ლოცვაში ნინოს მიეძინა. სიზმარ-
ში გამოეცხადა მას ღვთისმშობელი ანგელოზით, დალო-
ცა ნინო, მისცა ვაზის ჯვარი, გაამხნევა და უბრძანა, წადი
ქრისტეს სარწმუნოების საქადაგებლად ივერიაშიო. მწყევლების
შემწეობით ნინო დაადგა მცხეთის გზას და გაემართა ქარ-
თლისკენ. დიდი გაჭირვება განიცადა მან ამ მგზავრობაში.
როგორც იყო, მივიდა ქ. ურბნისს, სადაც ნახა კერპთმსა-
ხური ხალხი. აქ ურიათა უბანში ნინო დარჩა ერთ თვეს
და სწავლობდა ქართველთა ზნე-ჩვეულებას. ერთი თვის შემ-
დეგ ურბნისის მცხოვრებნი გაემართენ მცხეთას არმაზის
დღესასწაულზე; მათ გაჰყვა წმ. ნინოც.

- 19 -

14. წმ. ნინო ივერიაში

მცხეთაში ნინომ იხილა საოცარი სანახაობა: მთელი ქარ-
თლის მცხოვრებნი, დიდი და პატარა, მიემურებოდენ არმაზის
მთაზე. დიდებულად მორთული მეფე მირიანი თავის მეუღლე
ნანა დედოფლით მიბრძანდებოდა იქ. მეფე-დედოფლის წინ მი-
ქონდათ სამეფო დროშები, აფენდენ ვარდ ყვავილებს, უკრავ-
დენ საკრავებს და გალობდენ სხვა და სხვა საგალობელს.

ნინო გაერია ხალხში და შევიდა საკერპოს გალავანში
არმაზის გორაზე. აქ მან იხილა საზარელი სურათი: გორის
წვერზე იდგა სპილენძის უზარ-მაზარი კერპი, ტანთ ეცვა ოქ-
როს ჯაჭვი, თავს ეხურა ზურმუხტის თვლებით შემკული ოქ-
როს მუზარადი და ხელში ატრიალებდა ელვარე ხმალს. ეს
იყო ივერიელთა უპირველესი კერპი არმაზი, რომელსაც ში-
შით ვერავინ ეკარებოდა, – ვერც მეფე და ვერც ერის კაცი.
ამ უმთავრესი კერპის ორივე მხრივ იდგა ოქრო-ვერცხლისა-
გან გაკეთებული სხვა კერპები. აუარებელი მლოცველი, მიწაზე
დამხობილი, ევედრებოდა კერპებს და სწირავდა მსხვერპლს,
ზოგიერთი საკუთარ შვილებსაც კი.

წმ. ნინომ იხილა ეს საშინელი სურათი, დაიჩოქა, აღა-
პყრო ზეცას ხელნი და მდულარე ცრემლით შეევედრა ღმერთს,
რათა მოეხდინა სასწაული, დაემხო კერპნი და აეხილა გონე-
ბის თვალი ივერთა ერისათვის. მოხდა სასწაული: ოცებ და-
ბნელდა ცა, ამოვარდა საშინელი ქარიშხალი, შეიქნა უცნაუ-
რი ჭექა-ქუხილი, გავარდა რამდენჯერმე მეხი და წამოვიდა
სეტყვა. თავზარდაცემული ერი ფარდულებს შეეფარა. ცოტა
ხნის შემდეგ გამოიდარა და გამობრწყინდა მნათობელი მზე.
ქართველმა ხალხმა მიაპყრო თვალნი არმაზის მწვერვალს, მაგ-

რამ აქ აღარ ჩნდა მისი კერპები: მეხსა და სეტყვას დაემსხვრია ისინი, ქარსა და ნიაღვარს ჩაეყარა ხევსა და ნაპრალებში. იმათ ალაგას კი ვიღაც დაჩოქილ მანდილოსანს აღეპყრო ხელნი ზეცად და ევედრებოდა უხილავ ღმერთს; ეს იყო წმ. ნინო.

- 20 -

15. წმ. ნინოს სასწაულები და მეფე მირიანი

წმ. ნინო დაბინავდა მცხეთაში. მან შეაფარა თავი მაცვლის ბუჩქს. აქ ნინომ იწყო ახალი სარწმუნოების ქადაგება და სასწაულთ-მოქმედება. მისი ვედრებით მეფის მეზღის ცოლს მიეცა შვილები. ნინომ განკურნა მომაკვდავი ბავში, თავადის ერთად-ერთი შვილი; განკურნა აგრეთვე უკურნებელი სენით შეპყრობილი ნანა დედოფალი და მისი ბიძა.

ნინოს სახელი, როგორც საოცარი მკურნალის, განითქვა მთელს ქართლში. მცხეთაში ყველა იცნობდა ამ მშვიდსა და სათნო მონაზონს, ყველას ატკობდა მისი სიტყვა, მისი ქა-

- 21 -

დაგება იზიდავდა ხალხს, განსაკუთრებით ქალებს, რომელთა შორისაც ნინომ ბევრი გააქრისტიანა და გაიხადა თავის მოწაფედ. მიიღო აგრეთვე ფარულად ქრისტეს სარწმუნოება თვით ნანა დედოფალმაც; მხოლოდ მირიანი მტკიცედ იდგა კერპების თაყვანებაზე და ქრისტიანებს ამოჟლეტას ემუქრებოდა, მაგრამ ერთი შემთხვევის შემდეგ მირიან მეფემ შესცვალა აზრი და გახდა ქრისტეს მსახურად.

ერთ დღეს მირიანი დიდის ამალით მთაზე ნადირობდა. უცებ მზე დაბნელდა და მიდამო მოიცვა საშინელმა წყვდიადმა. მეფეს ამაღა დაფრთხა და გაიფანტა. ფრიად შეშინებული მირიანი მხურვალედ ევედრებოდა თავის კერპებს, მაგრამ ამაოდ; შემდეგ დაუწყო ვედრება ნინოს ღმერთს; სიბნელე გაჰქრა და ისევ გაანათა ბრწყინვალე მზემ. მეფემ ირწმუნა ქრისტეს ძლიერება. მირიანი თავის ამალით გამოეშურა მცხეთისკენ. აქ მას მიეგება ნანა დედოფალი აუარებელი ხალხით. ყველანი ერთად დიდის ღალადით გაემართენ წმ. ნინოსკენ. აქ მეფე მირიანი მუხლმოდრეკით ეამბორა ვაზის ჯვარს და ხელაპყრობით ადიდა ქრისტე ღმერთი. ამ სურათის ხილვაზე უსაზღვრო აღტაცებამ შეიპყრო წმ. ნინო და მისი 50 მოციქული. მეფემ გადასწყვიტა ხალხის გაქრისტიანება და მთელი ივერიის მონათვლა წმ. ნინოს ხელით.

16. ივერიის გაქრისტიანება (324. წ.)

ქრისტეს შემდეგ მეოთხე საუკუნის დამდეგს საქართველოს მეზობლად დასავლეთით კოსტანტინე დიდმა დააარსა ახალი საბერძნეთის იმპერია ანუ ბიზანტია და ააგო სატახტო ქალაქი კოსტანტინეპოლი. კონსტანტინე და დედა მისი ელენე მოინათლენ, და ამას შემდეგ მთელ ბიზანტიაში ქრისტიანობა სახელმწიფო სარწმუნოებად ითვლებოდა. კოსტანტინე იმპერატორს მიმართეს ნინომ და მირიანმა და სთხოვეს მღვდლები

ქართველი ერის მოსანათლაგად. იმპერატორი დიდი სიხარულით მიეგება ამ ამბავს და მაშინვე გამოგზავნა ეპისკოპოზი იოანე, ორი მღვდელი და სამი დიაკონი; მათვე გამოატანა ჯვარი, მაცხოვრისა და ღვთისმშობლის ხატები და სხვა საჩუქრები.

სანამ ბიზანტიიდან დაბარებული სამღვდელოება მოვიდოდა, ნინო და მირიანი შეუდგენ ეკლესიის აგებას მეფის

ბაღში. მოსჭრეს ბაღის შუა ალაგს უზარმაზარი კიპა-როსის ხე, რომლის ქვეშაც ხალხი გადმოცემით ემარხა სიღონია უფლის კვართით. ამ კიპაროსის ხისგან გააკეთეს სვეტები. შუა სვეტმა იწყო მირონის დენა და სწეულთა კურნება; ამიტომ მას დაერქვა სვეტი ცხოველი და ეს სახელი მერჩა თვით ტაძარს.

როცა მცხეთას მოვიდნენ იოანე ეპისკოპოზი და მღვდელ-დიაკვნები, მირიანმა მაშინვე შეკრიბა მთელი ქართლიდან დიდებულნი და მდაბიო ხალხი. პირველად მოინათლა თვით მირიან მეფე წმ. ნინოს ხელით; შემდეგ მოინათლენ: ნანა დედოფალი, მეფის ძე რევი და მისი მეუღლე. მას შემდეგ გააკეთეს მტკვარში დიდი სანათლო და მონათლეს დიდებულნი. ამის ქვემოდ ორმა მღვდელმა მონათლა მდაბიო ხალხი, მონათლა აგრეთვე იმ დღეს 50 ებრაელი. ეს დიდებული ამბავი მოხდა 324 წელს.

ამას შემდეგ წმ. ნინო: გაემართა კახეთს, დაჰყო იქ 14 წელი და თავის ქადაგებით გააქრისტიანა ხალხი, მხოლოდ მთიელები დარჩნენ ძველს რჯულზე. დიდმა შრომამ და მგზავრობამ მოქანცა ნინო; იგი დასწეულდა და მიიცვალა 14 იანვარს 338 წელს სოფ. ბოდბეში (ქიზიყში). მადლიერმა ერმა ამ დიდებულ ადამიანს უწოდა ქართველთა განმანათლებელი და მის უკვდავ ხსოვნას დღესასწაულობს 14 იანვარს. წმ. ნინო ასაფლავია ბოდბეს ქალთა მთნასტერში.

მირიან მეფემ თავი ისახელა კეთილი საქმეებით: კიდევ გამოიწერა ბიზანტიიდან მრავალი სასულიერო. პირი, ააგო

- 23 -

საქართველოში ტაძრები და აგრეთვე თვით იერუსალიმში ააშენა წმ. ჯვარის მონასტერი.

17. ვახტანგ გორგასლანი. 454—499 წ.

მირიანის შემდეგ შესანიშნავი მეფე იყო ვახტანგ გორგასლანი. იგი ადრე დაობლდა; ამიტომ სამეფო საქმეებს გა-

ნაგებდა დედა მისი სანდუხტა. დედოფლის სისუსტით ისარგებლეს მტრებმა და დაარბიეს საქართველო. ბიზანტიამ მოგლიჯა კლარჯეთი, სამეგრელო და აფხაზეთი; სპარსელებმა კი მოფინეს საქართველო ქურუმებით და იწყეს ცეცხლ-

- 24 -

თაყვანისმცემლობის გავრცელება, მაგრამ ყველაზე მეტი ზიანი დაგემართეს ოსებმა და ხაზარებმა. შვიდი წლის განმავლობაში ეს ველური ხალხნი თამამათ დათარემობდენ ქართლ-კახეთში, აოხრებდენ დაბა-ქალაქებს, ცარცვავდენ ქვეყანას და მიყავდათ აურაცხელი ტყვე; სხვათა შორის მათ გაიტაცეს ვახტანგის სამი წლის და.

ამ გაჭირვებაში იყო საქართველო, როცა ვახტანგი შესრულდა 15 წლის. მას იმ თავითვე ეტყობოდა დიდი ვაჟკაცობა და მაღალი ჭკუა გონება. ვახტანგს გულს უკლავდა საქართველოს ასეთი აოხრება და დაბეჩავება. 15 წლის ვახტანგმა მოიწვია დიდებულნი და ეკურთხა მეფედ 454 წელს. ვახტანგმა გადასწყვიტა ოს-ხაზარებზე გალაშქრება. შეკრიბა დიდი ჯარი, დაიხმარა აგრეთვე 40 ათასი მთიელი და გაემართა მტრის წინააღმდეგ. როგორც კი გაიგეს ოს-ხაზართა მთავრებმა ქართველთა გამოლაშქრება, სწრაფათ შეკრიბეს აურაცხელი ჯარი და დახვდენ ვახტანგს დარიალის ვიწრო ხეობაში. სასტიკი ბრძოლა მოხდა მდინარე თერგის ნაპირას.

ვახტანგმა თავისი ხელით მოუკლა მტერს ორი გოლიათი: ბაყათარ ოსი და თარხან ხაზარი. ნორჩი მეფის საარაკო გმირობამ და ქართველთა ვაჟკაცობამ შიშის ზარი დასცა ოსებსა და ხაზარებს. იძლია მტერი; გამარჯვებული ვახტანგი შეესია ჯარით მათ ქვეყნებს, გაათავისუფლა თავისი და, იხსნა ტყვეობიდან მრავალი ქართველობა, დაატყვევა ურიცხვი ოსი და ხაზარი და დიდის ალაფით დაბრუნდა საქართველოში.

18. ბრძოლა ბიზანტიელებსა და სპარსელებთან

ვახტანგი რომ ოსეთიდან დაბრუნდა, დიდი საჩუქრები გაუგზავნა სპარსეთის მეფეს და ითხოვა ცოლად მისი ასული. რამდენიმე ხნის შემდეგ აიშალენ სპარსეთი და ბიზანტია.

- 25 -

სპარსეთის მეფემ დახმარება სთხოვა ვახტანგს, და ესეც დიდი სიამოვნებით დათანხმდა, რადგან, სურდა, ბერძნების ჯავრის ამოყრა და წართმეული ადგილების დაბრუნება. ვახტანგი დიდი ჯარით შეესია ბიზანტიის საზღვრებს; მეორე მხრით კი მიადგა სპარსეთის დიდი ლაშქარი. ბერძნებს მეტად გაუჭირდათ საქმე; იმათ მოციქული გაუგზავნეს ვახტანგს და წართმეული ქვეყნების დაბრუნებას დაპირდენ, თუ მათზე ხელს აიღებდა და სპარსელებს არ დაეხმარებოდა. ვახტანგი დათანხმდა. ამით გამხნეებული ბიზანტიელთა ლაშქარი შეებრძოლა სპარსეთის ჯარს და დაამარცხა იგი. გამარჯვებულ ბერძნებს დაეტაკა ვახტანგი თავისი რჩეული ჯარით და მუსრი გაავლო.

მოხერხებულმა ვახტანგმა ორსავე მეფესთან იმართლა თავი და თანაც შეარიგა ისინი. ამრიგად თავისი ძლიერი მტრები დაასუსტა და წართმეული ქვეყნები დაიბრუნა. ბიზანტიის იმპერატორმა ვახტანგს მადლობის ნიშნად გაუგზავნა ძვირფასი ჯვარი, გვირგვინი და სამეფო სამოსელი და დაუთმო კლარჯეთი და სამეგრელო. შემდეგ დაქვრივებულ ვახტანგს მიათხოვა ცოლად თავისი ასული ელენე და მზვითვად მისცა აფხაზეთი.

ამას შემდეგ სპარსეთის ახალი მეფე ფეროზი კარგი თვალთ არ უყურებდა ვახტანგს, რომელმაც გარეკა საქართველოდან ცეცხლის მსახურნი. ფეროზმა შეკრიბა დიდი ჯარი და წამოვიდა საქართველოს წინააღმდეგ. არ ეძინა არც ვახტანგს. მან მოაგროვა დიდი ლაშქარი და გამოდგა ვიწროებში. სპარსეთის ჯარი დაბანაკდა დიდუბეს ქვემოთ. ამასობაში მოვიდა ბერძენთა მამველი ჯარი. გაიგო თუ არა ეს ფე-

როზმა, მაშინვე ვახტანგს შეურიგდა. ვახტანგმა მიიპატიჟა სპარსეთის მეფე თავის ამალით და დიდი საჩუქრებით გაისტუმრა. ფეროზი დაემოყვრა ვახტანგს და ითხოვა ცოლად მისი და, თანაც სთხოვა დახმარება ინდოელთა წინააღმდეგ. მართლაც ათი ათასი რჩეული მეომრით ვახტანგი დაეხმარა ფეროზს და გაითქვა ინდოეთში დიდი სახელი.

- 26 -

ვახტანგის მუზარადზე (ქუდზე) გამოხატული იყო მგელი და ლომი; ამიტომ სპარსელებმა დაარქვეს ვახტანგს გორგასლანი, რაც ნიშნავს მგელ-ლომს.

19. ვახტანგის მოღვაწეობა და სიკვდილი

ვახტანგი დიდებული იყო არა მარტო ბრძოლის ველზე, არამედ შინაურ საქმეებშიაც. მან ააგო მრავალი ციხე-ქალაქი, ააშენა მცხეთაში თლილი ქვისაგან სვეტი ცხოვლის დიდებული ტაძარი, დაადგინა კათალიკოსობა და გადაათარგმნია ქართულს ენაზე საღვთო წერილი და წირვა-ლოცვის ყოველივე წესი. გარდა ამისა მან მოსპო საქართველოში ცეცხლმსახურება, განამტკიცა ქრისტეს სარწმუნოება, მოსჭრა ფული, ააგო შკოლები და ხელი შეუწყო ხალხის ნივთიერსა და გონებრივ განვითარებას. ამ დიდმა მეფემ ისახელა აგრეთვე თავი ქალაქ თფილისის აგებით. ის ალაგი, სადაც დღეს თფილისია, იმ დროს ტყით იყო მოფენილი. ერთ დღეს ამ ტყეში ნადირობის დროს ვახტანგმა მიუსია ხობობს ქორი და თვითონაც ცხენით გაედევნა. ნახა, რომ ორივე ფრინველი ჩავარდნილიყო და მოხარშულიყო ცხელ წყალში, რომელიც ახლაც ბლომად გამოდის თფილისში მთის ძირას და ცნობილია როგორც საუკეთესო სამკურნალო წყალი. ეს ადგილი და წყალი მეტად მოეწონა ვახტანგს და აქ გააშენა დიდი ქალაქი, რომელსაც შემოავლო მაღალი გალავანი. თფილი წყლის გამო ამ ქალაქს უწოდა თფილისი.

ამ დროს მიიცვალა ფეროზი და სპარსეთის ტახტზე ავიდა მისი შვილი კობადი. მან გაუმართა ომი ბერძნებს და დახმარება სთხოვა ვახტანგს. ამან უარი შეუთვალა. მრისხანე კობადი თავისი ჯარით მოადგა საქართველოს. ვახტანგმა შეაგროვა 140 ათასი მეომარი და გამაგრდა უჯარმაში (ქიზიყში). აქ მოხდა დიდი ბრძოლა. ბრძოლის დროს მოხუცი ვახტანგი

- 27 -

გმირულად შეიჭრა მტრის ბანაკში და მოჰკლა კობადის ვაჟი; მაგრამ იაფად არ დაუჯდა ვახტანგს ეს გმირობა: მტრის ისარი მოხვდა მკერდში ვახტანგს, და ამ ჭრილობამ იმსხრვეპლა დიდებული მეფე. ვახტანგი გამოეთხოვა ცოლ-შვილსა და დიდებულებს, ტახტი დაულოცა თავის უფროს ვაჟს დაჩის და მი-

იცვალა 499 წელს. შეიქნა გლოვა და ტირილი მთელს საქართველოში. მეფის გვამი დაასაფლავეს მცხეთის სვეტიცხოვლის ტაძარში და დაადგეს ზედ ქვის ძეგლი, რომელზედაც იყო ამოჭრილი ვახტანგის სახე.

- 28 -

20. ცამეტი სირიელი მამა

ვახტანგის სიკვდილის შემდეგ მეტად გაძლიერდა სპარსათი. სპარსეთის მეფეებმა ჩაიგდეს ხელში ივერია, გზავნიდენ ქურუმებს და ავრცელებდენ ჩვენში ცეცხლის თაყვანის ცემას. დიდ საფრთხეში ჩავარდა აღმოსავლეთ საქართველოში ქრისტეს სარწმუნოება. ხალხი ირყეოდა: ზოგი ძალით და ზოგი ნებით სტოვებდა ახალ სარწმუნოებას, ე. ი. ქრისტიანობას, და გადადიოდა ისევე ძველს რჯულზე – ცეცხლის თაყვანის ცემაზე. ამ განსაცდელის დროს სირიის ქვეყნიდან საქართველოს მოვიდა

ცამეტი განათლებული მამა; ეს წმიდა მამანი მოეფინენ ქართლ-კახეთს, ააგეს ტაძრები და მონასტრები, დააარსეს შკოლები, დაუახლოვდნენ ხალხს, იწყეს ქადაგება და ქრისტეს სარწმუნოების განმტკიცება მთელს ივერიაში. ამ ბერებმა კარგად იცოდნენ ქართული ენა. მათ მიერ დაარსებული მონასტრები თითქმის ყველა შენახულა დღემდე, და იქ დღესაც მოღვაწეობენ ქართველი ბერები. მათში უფრო შესანიშნავი იყვნენ: იოანე ზედაზნელი, დავით გარეჯელი, ანტონ მარტყოფელი, იოსებ ალავერდელი, შიო მღვიმელი და სხვ.

21. ბაგრატიონთა გამეფება

ვახტანგ გორგასლანის სიკვდილის შემდეგ მალე შეწყდა საქართველოში მისი გვარის მეფობა. 575 წელს საქართველოში გამეფდა ბაგრატიონთა გვარი (დინასტია). როგორც ვიცით, საქართველოს პირველი მეფე იყო ფარნაოზი, ქართლოსის შთამომავალი; ამიტომ ამ სამეფო გვარს ანუ დინასტიას ქართლოსიანთა დინასტია ჰქვია. ეს გვარი მეფობდა საქართველოში 302 წელიდან 93 წლამდე ქრისტეს წინ. ამ გვარის მოსპობის შემდეგ სამეფო ტახტზე მოიწვიეს სომხეთის მეფის შვილი არშაკი, გვარად არშაკუნი. ეს არშაკუნიანთა გვარიც მოისპო 267 წ. ქრ. შემდეგ, რის გამო საქართველოს მეფედ მო-

- 29 -

იწვიეს სპარსეთის მეფის შვილი მირიანი, გვარად ხოსროიან-სასანიანი. ეს გვარი მეფობდა 270 წლამდე. ამ გვარიდან იყო გამოჩენილი მეფე ვახტანგ გორგასლანი. ხუთი წლის განმავლობაში საქართველოში მეფე არ ყოფილა. 577 წლიდან კი გამეფდა საქართველოში გურამ ბაგრატიონი, და ამრიგად დამყარდა ჩვენში ბაგრატიონთა დინასტია. ეს შესანიშნავი გვარი მეფობდა საქართველოში 1801 წლამდე, ე. ი. იმ დრომდე, როცა საქართველო თავისი ნებით შეუკავშირდა რუსეთს. ამ გვარმა საქართველოს ბევრი დიდებული მეფე მისცა, მაგალითად, დავით კუროპალატი, ბაგრატ მესამე, დავით აღმაშენებელი, თამარ მეფე, გიორგი ბრწყინვალე, ვახტანგ მეექვსე და ერეკლე მეორე.

22. არაბთა მოძრაობა

არაბეთის ნახევარ კუნძულზე აზიაში ცხოვრობდა ნახევრად ველური ხალხი – არაბნი, ცნობილნი მხნეობითა და ვაჟკაცობით. ეს ხალხი უმთავრესად საქონლის მოშენებას მოსდევდა. მეშვიდე საუკუნის დამდეგს არაბებს გამოუჩნდათ ერთი შესანიშნავი კაცი მაჰმადი, რომელმაც იქადაგა ერთღმერთობა და მისცა არაბთ ახალი სარწმუნოება. მაჰმადმა აღუთქვა ყველა არაბს ცხოვნება, თუ კი ისინი გაავრცელებდნენ ამ ახალ რჯულს მთელს ქვეყანაზე, თანაც საიქიოში დაუხატა ის, რაც არაბებს ამ ქვეყნად ენატრებოდათ, ე. ი. მშვენიერი ბაღები, ცივი წყაროები, გემრიელი საჭმელები და შარბათი.

მალე არაბნი გაიტაცა ამ ახალმა სარწმუნოებამ. ყველამ მოისურვა მისი გავრცელება და სამოთხეში შესვლა. ნიჭიერი სარდლების მეთაურობით ახალი სარწმუნოებით აფრთოვანებული არაბნი მოედვენ აზიას, აფრიკას, და ევროპას. მათ იწყეს ცეცხლითა და მახვილით ქვეყნების დაპყრობა და მაჰმადის რჯულის გავრცელება. ამ პატარა ხალხმა ნამდვილი სა-

- 30 -

სწაული ჩაიდინა: მოკლე დროში მათ მრავალი ქვეყანა დაიპყრეს.

არაბებმა მალე მიიღეს ბერძნული განათლება და მათი მეოხებით განათლდა აზიის ხალხი, გაიღვიძა ევროპამ და განვითარდა ჩვენი ქვეყანაც.

23 ივერიის დაპყრობა (668 წ.)

668 წელს დიდი ლაშქრით საქართველოში შემოვიდა არაბთა სარდალი მურვან ყრუ. ამ დროს ჩვენში მეფობდნენ მირი და არჩილი. არაბთა შემოსევამ შიშის ზარი დასცა მეფეებს, ერსა და დიდებულებს. მირმა და არჩილმა თავი აფხაზეთს შეაფარეს, შემინებული ხალხი გარბოდა ტყესა და მთებში.

ძლევამოსილ მტერს არ შეუშინდა მხოლოდ ორი გმირი, არგვეთის (ზემო იმერეთში) მთავრები დავით და კოსტანტინე. მცირე რაზმით ისინი დახვდნენ არაბებს ვიწროებში და საყვარელი სამშობლოს აოხრებისთვის სამაგიეროს გადახდა მოუნდომეს. გაბრაზებული მურვანი მთელი მხედრობით ირგვლივ შემოევლო ამ თავგანწირულ გმირებს და მათს ერთ მუჟა რაზმს, დაამარცხა ისინი, შეიპყრო დავით და კოსტანტინე, აწამა საშინლად, შემდეგ დიდრონი ქვები მოაბა კისერზე და მდ. რიონში გადაყარა“). დავით და კოსტანტინე

საქართველოს ეკლესიამ შერაცხა წმიდათა შორის; მათი გვა-
მი ასვენია მოწამეთას მონასტერში ქუთაისიდან ოთხი ვერსის
მანძილზე.

არ დაადგა ხეირი არც მურვანს: წვიმებით ადიდე-
ბულმა მდინარეებმა 23 ათასი მხედარი დაურჩო, მუცელამ
35 ათასი კაცი გაუწყვიტა; ბოლოს მის ჯარს დაეცენ ქ. ანა-
კოპიასთან მეფე მირი და არჩილი ძლიერი რაზმით და დიდი

*) ზოგიერთის აზრით მურვან ყრუს დავით და კოსტანტინე გადაუ-
ყრია მდ. წყალწითელაში ქ. ქუთაისის ახლო.

- 31 -

ზიანი მიაყენეს. შერცხვენილი მურვანი გავიდა საქართვე-
ლოდან.

50 წლის შემდეგ საქართველოს შემოესია უთვალავი ჯა-
რით არაბთა მეორე სარდალი ჭიჭუმ ასიმი. ჭიჭუმ მოაოხრა

ქართლი და გავიდა კახეთს. მეფე არჩილი მივიდა ჭიჭუმთან,
რათა აეცილებია კახეთისთვის მისი საშინელი რისხვა. არაბთა
სარდალმა შეიწყნარა მეფის თხოვნა, მხოლოდ ნაცვლათ მას

მაჰმადის რჯულის მიღება მოსთხოვა. არჩილი უარზე დადგა.

- 32 -

ჭიჭუმ იგი საპყრობილეში ჩააგდო და შემდეგ კიდეც აწამა. საქართველოს ეკლესიამ არჩილ მეფეც წმიდანად შერაცხა.

ამრიგად არაბებმა მთელი აღმოსავლეთი საქართველო დაიპყრეს და მონობის მძიმე უღელი დაადვეს. არაბთა ბატონობამ ჩვენში თითქმის 300 წლამდე გასტანა და მათი მოხერხებით ჩვენი ქვეყანა დანაწილდა წვრილ სამეფო-სამთავროებად.

24. არაბთა ბატონობის შედეგი

ივერია არაბთა ხელში ჩავარდა; მათი ამირა (მართველი) თავისი ჯარით თბილისში იჯდა და ქართლ-კახეთზე ბრძანებლობდა. თავისუფლად დარჩა კოლხიდა და მესხეთი, მაგრამ დიდებულთა წყალობით ამ მხარეებსაც არ ადგა ხეირი, რის გამო საქართველოს ორივე ნაწილი მალე დაქუცმაცდა რამდენიმე სამეფო-სამთავროდ. მთელი კოლხიდა დაიპყრო აფხაზთა მეფე ლეონმა და უწოდა აფხაზეთის სამეფო. მან სატახტო ქალაქათ ქუთაისი გაიხადა. მესხეთიც გაიყო რამდენიმე სამთავროდ; მათში უფრო ძლიერი ტაო კლარჯეთის სამეფო*) იყო, რომლის სატახტო ქალაქად ითვლებოდა არტანუჯი ფრიად მაგარი ციხით. ივერიაც ორ ნაწილად გაიყო. მათში გაღონიერდა ბოლო დროს კახეთის სამეფო. ასეთი უნუგეშო სურათს წარმოადგენდა საქართველო სამი საუკუნის განმავლობაში. მან დაჰკარგა ერთობა, დაიყო წვრილ სამეფო სამთავროებად, იწყო შინაური კინკლაობა და დაჰკარგა ძალა და გავლენა მეზობელ ხალხზე. კოლხიდა და მესხეთი ბიზანტიას დაუახლოვდნენ და მის გავლენის ქვეშ იმყოფებოდნენ. ბიზანტიის იმპერატორები აძლევდნენ ჩვენს მეფეებსა და მთავრებს სხვადასხვა მაღალ ხარისხებს. მაგ., კუროპალატობას, მაგისტროსობას და სხვ... ივერია კი არაბთა გავლენაში ჩავარდა.

თანდათან განათლდნენ არაბნი. მათ გაავრცელეს დაპყრობილ ქვეყნებში სწავლა-განათლება, განავითარეს მეურნეობა და

*) ტაო ერქვა მესხეთის სამ ნაწილს: ლიბანას, შავშეთს და ერუშეთს.

ვაჭრობა-მრეწველობა, ააგეს ციხე-ქალაქები, გაიყვანეს გზატკეცილები და ააყვავეს ყოველგვარი ხელოვნება. არა ნაკლებ ვითარდებოდა და მიდიოდა წინ ბიზანტიაც. ამ ორი განათ-

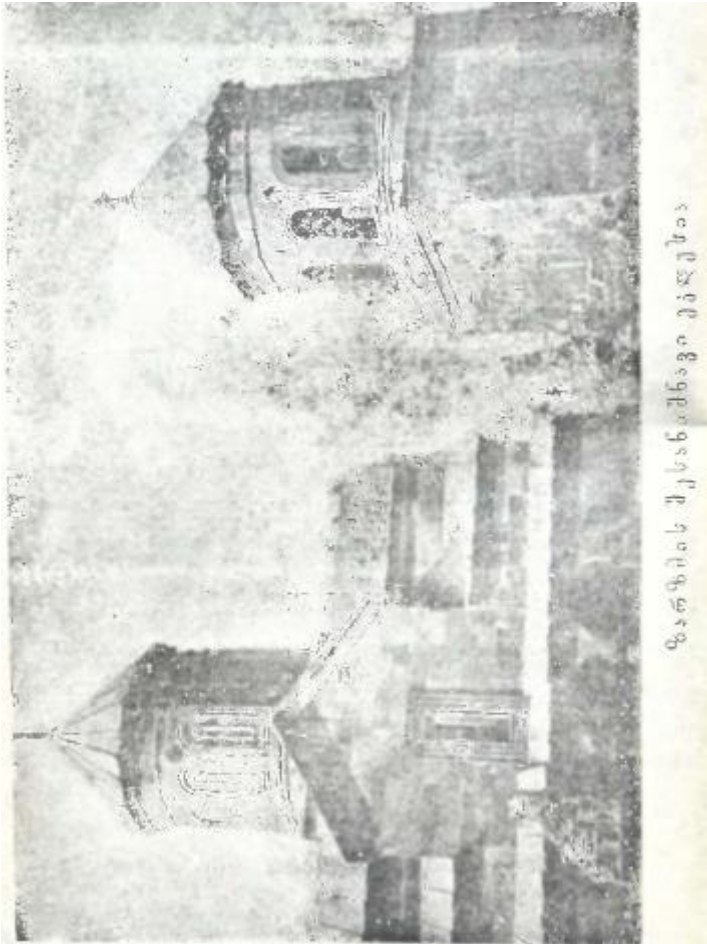
ლებული ერის ზეგავლენამ ნივთიერად და გონებრივად ააღორძინა ქართველები; ამათ დააარსეს მრავალი შკოლა, უმთავრესად მონასტრებთან, ააგეს სირია-საბერძნეთში შესანიშნავი მონასტრები, სადაც დააარსეს აკადემიები. განათლებულმა ქართველობამ გადათარგმნა ქართულად მრავალი წიგნი, საერო რა სასულიერო, განავითარა ქართული ენა და მწერლობა, ააღორძინა ქართული ხელოვნება, მეტადრე მხატვრობა, გალობა და ხუროთმოძღვრება.

ქართველებს ახლა ორი რამ აწუხებდა: ქვეყნის დანაწილება და არაბთა ბატონობა. საერთო ენამ, მწერლობამ, ხელოვნებამ და სარწმუნოებამ ნათლად აგრძნობინა მათ, რომ ისინი შეადგენდნენ ერთ ერს, სულიერად დაკავშირებულს. მათ გულში გაიღვიძა ეროვნულმა გრძნობამ – სამშობლოს სიყვარულმა. მათში გაიღვიძა ერთობისა და თავისუფლების წყურვილმა; მათ სურდათ წვრილ სამთავრო-სამეფოების ნაცვლად შეექნათ ერთი ძლიერი სამეფო: – შეერთებული კოლხიდა, მესხეთი და ივერია. ქართველ ერს სწყუროდა, დაემსხვრია მონობის სამარცხვინო ბორკილები და გაედევნა თავისი ქვეყნიდან არაბები. ამისთვის ის ელოდა შესაფერ დროს, ის ეძებდა გამირს მეთაურს, რომელიც მალე გამოჩნდა; ეს იყო დავით კურაპალატი.

25. დავით კურაპალატი (966 — 1001 წ.)

საქართველოს გაერთიანების საქმე წილად ხვდა დავით კურაპალატს, რომლის მარჯვენა ხელიც შეიქნა ქართლის ქებული ერისთავი ივანე მარუშიძე. დავით კურაპალატი იყო სამხრეთ მესხეთის ანუ ტაო-კლარჯეთის სახელოვანი მეფე. იგი

ცნობილი იყო თავის მაღალი გონებით, ნიჭითა და სათნოებით. უცხოეთის წერლები ქება-დიდებით იხსენებდნენ მას.

ქართლში კი ამ დროს იჯდა უნიჭო მეფე ბაგრატ რეგენი, რომელსაც იბრიყვებდა კახეთის მეფე კვირიკე და ართმევდა ადგილებს. ეს გარემოება გულს უწვავდა ქართლის

- 35 -

ერისთავს ივანე მარუშიძეს. იგი ეახლა დავით მეფეს და სთხოვა დახმარება. მისივე წინადადებით უშვილო დავითმა იშვილა ბაგრატ რეგენის ნიჭიერი შვილისშვილი ბაგრატი და გამოაცხადა იგი თავის მემკვიდრედ, თან ალაგმა თავგასული კვირიკე. ამავე ხანში კოლხიდაში მეფობდა ძმის მიერ თვალბდათხრილი თევდოსე. მას არ შეეძლო ქვეყნის მართვა, რის გამოც სამეფოში ხდებოდა დიდი არეულობა. ერთგული მამულიშვილი ივანე მარუშიძე გადავიდა იმერეთში, მიიმხრო კოლხიდის ერისთავები და დავით კურაპალატის დახმარებით აფხაზეთის მეფედ ახალგაზდა ბაგრატი გამოაცხადა, რომელიც ქუთაისში დაჯდა ტახტზე ბაგრატ მესამის სახელით 978 წ. ამრიგად შეერთდა უომრად და სიხლდაუღვრელად საქართველოს უმეტესი ნაწილი: ქართლი, მესხეთი და კოლხიდა;

დარჩა განზე მხოლოდ კახეთი. ამ ბედნიერი დღიდან იწყება საქართველოს ძლიერება და ბრწყინვალე ხანა.

დავით კურაპალატმა მიაშველა ჯარი ბიზანტიის იმპერიას და იხსნა იგი დაღუპვისაგან. მანვე ააგო კლარჯეთში ღვთისმშობლის სახელზე ხახულის დიდებული ტაძარი, რომელიც დაცულია დღემდე. იგი უდიდესი და უმშვენიერესი ტაძარია მთელ საქართველოში. ხახულის ღვთისმშობლის დიდებული ხატი ამჟამად ასვენია გელათის მონასტერში და თავისი მაღალი ხელოვნებით განცვიფრებაში მოყავს ევროპის მეცნიერნი. დავითმა ააგო აგრეთვე ჯავახეთში ზარზმის შესანიშნავი ეკლესია.

26. თორნიკე ერისთავი და ივერიის მონასტერი

დავით კურაპალატის დროს თავი ისახელა მესხეთის ერისთავმა დიდმა თორნიკემ. ეს იყო დავით მეფის სპასალარი, ე. ი. ჯარების უფროსი. მან დიდი ამაგი დასდო სამშობლოს. მოხუცებულობის დროს თორნიკე შედგა ბერად ივერიის მონასტერში და იწოდა იოანედ.

- 36 -

ამ დროს ბიზანტიის იმპერატორს აუჯანყდა მისი მცირე აზიის მმართველი ბარდა სკლიაროსი. მან გამოცახადა თავისი თავი მეფედ, დაიმორჩილა ძალით თუ ნებით მცირე აზიის ქვეყნები, დაამარცხა რამდენჯერმე იმპერატორის ჯარები და დიდი მხედრობით წამოვიდა კოსტანტინეპოლისკენ მთელი ბიზანტიის დასაპყრობად. ამ საშინელმა ანბავმა თავზარი დასცა ბიზანტიის იმპერატორს. მან სთხოვა დახმარება დავით კურაპალატს და ბერად შემდგარი თორნიკე მოციქულათ გაუგზავნა. დავით მეფემ შეიწყნარა იმპერატორის თხოვნა და მიაშველა 12 ათასი რჩეული მეომარი თვით თორნიკეს მეთაურობით. ამათ და ბიზანტიის ჯარმა ერთად დაამარცხეს ბარდა სკლიაროსი და დიდი ალაფი წართვეს. ამრიგად ქართველებმა იხსნეს მთელი ბიზანტია დიდი განსაცდელისაგან. უზომოდ გახარებულმა იმპერატორმა დავით მეფეს მრავალი ქვეყანა უბოძა, ქართველი ჯარი უხვად დაასაჩუქრა და თვით თორნიკეს აურაცხელი ქონება მისცა.

ეს დიდი განძი თორნიკე მრისთავმა ივერიის მონასტერს მოახმარა. მან ფრიად გაამშვენიერა ეს მონასტერი. თვით ივერიის მონასტერი დააარსა ათონის მთაზე ანუ მთაწმინდაზე (საბერძნეთში) მეცხრე საუკუნეში ქართველმა ბერმა ათანასე დიდმა. ეს დიდებული მონასტერი შემდეგ ქართველთა აკადემიად

გადაიქცა. აქ იგზავნებოდენ უმაღლესი სწავლის მისაღებად ქართველი უნიჭიერესი ახალგაზდები. მეათე და მეთერთმეტე საუკუნეში აქ მოღვაწეობდენ ქართველი მეცნიერი ბერები, რომელთაც ქართული ენა, მხატვრობა, გალობა, თარგმნა და საერთოდ მწერლობა აიყვანეს განვითარების უმაღლეს წერტილამდე. მათ შორის ყველაზე უფრო შესანიშნავი იყვნენ: იოანე ბერი, მიქელ მოდრეკილი, ექვთიმე და გიორგი მთაწმინდელი, ეფრემ მცირე და იოანე პეტრიწი ფილოსოფოსი.

- 37 -

27. მეფეთ-მეფე ბაგრატ მესამე (980 – 1014 წ.)

ბაგრატ მესამე გამაგრდა დასავლეთ საქართველოს ტახტზე და ხელი მიჰყო ქვეყნის გონივრულად მართვა-გამგეობას. ის მეტად ნიჭიერი მეფე და შესანიშნავი სარდალი გამოდგა. ბაგრატს გადაუდგა ძლიერი ერისთავი რატი ორბელიანი, მაგრამ მეფემ სასტიკად დაამარცხა იგი და დაიმორჩილა. თავისი მამის გურგენისა და მამობილის დავითის სიკვდილის შემდეგ

მან შეიერთა ქართლი და მესხეთი და ამრიგად გააერთიანა საქართველო; მხოლოდ კახეთი დარჩა განზე. ბაგრატ მესამეს მიეცა მეფედ-მეფობის ხარისხი; ეს ხარისხი შერჩათ შემდეგ მეფეებსაც. ამ დიდებულმა მეფემ განიზრახა კახეთის შემოერთებაც. ამ დროს კახეთში მეფობდა დავით ქორიკოზი. ბაგრატმა დაამარცხა იგი და ძლევამოსილი ჯარებით დაიპყრო

მთელი კახეთი, რითაც მოხდა სრული გაერთიანება მთელი საქართველოსი. ამ გაერთიანებამ საქართველო მალე გააღონიერა. ბაგრატი მედგრათ შეებრძოლა არაბთა ემირს ფადლონს, დაამარცხა და განდევნა არაბნი საქართველოდან. არაბებს შერჩათ მხოლოდ თფილისი თავისი მაგარი ციხეებით. ამრიგათ ბაგრატ მეფემ გაათავისუფლა საქართველო არაბთა ხანგრძლივი ბატონობისაგან.

ბაგრატის მეფობა აღინიშნება აგრეთვე ხუროთ-მოდგურების დიდებული ნაშთებით. მან ააგო აფხაზეთში ბედიის მშვენიერი ტაძარი და დაამთავრა საქართველოში მარტვილის მონასტერი, აგრეთვე ააგო შესანიშნავი ტაძრები – ატენის, წვიმოეთის, ვერიის მონასტერი და სხვ. მაგრამ ხელოვნების ნამდვილ საკვირველებას წარმოადგენდენ – ქუთაისის დიდი ტაძარი და მცხეთაში განახლებული სვეტიცხოველი. ამ ორი

ტაძრის ასაგებად ბაგრატმა მოიწვია საუკეთესო ხუროთ-მოდ-
ღვრები. სვეტიცხოვლის კედლები და გუმბათი მწვანე ქვი-
საგან ააგო, შიგნით მოწყობილობა ძვირფასი თვლებით და
მარგალიტებით შეამკო. უფრო დიდებული და მშვენი-
ერი იყო ქუთაისის ტაძარი; მისი სიმშვენიერე პირდაპირ
აუწერელია და ნათლად გვამცნევს ქართველი ერის განათლე-
ბასა და ძლიერებას. დღესაც ბაგრატის ტაძრის ნანგრევებს
ალტაცებაში მოჰყავს ევროპის მეცნიერნი. ამ ტაძრის აგება ბაგ-
რატმა დაამთავრა 1003 წელს; მისმა რძალმა ბიზანტიის იმპე-
რატორის ასულმა ელენემ ტაძარი მორთო და ძვირფასად
შეამკო.

28. ბაგრატ მეოთხე და თურქების პირველი შემოსევა

1027—1072 წ.)

ბაგრატ მესამის შემდეგ საქართველოს ტახტზე ავიდა მისი
18 წლის ვაჟი გიორგი პირველი. ეს იყო რაინდი მეფე, ე. ი.
გულკეთილი, გამბედავი და კარგი მეომარი. გიორგის გა-
დაუდგენ კახეთის დიდებულნი და თავიანთ მეფეთ კვირიკე
გამოაცხადეს. ამავე გიორგის გაუმართა დიდი ომები ბიზან-
ტიის იმპერატორმა. ამ ომებში ჯერ იმარჯვებდენ ქართველე-
ბი, შემდეგ კი მეფის წინდაუხედველობით ბრძოლა წააგეს;
ამრიგათ ბიზანტიელებმა წაგვართვეს მესხეთის ორი მესამედი
ნაწილი.

- 40 -

გიორგი გადაიცვალა 1027 წელს; ტახტზე ავიდა მისი
9 წლის ვაჟი ბაგრატ მეოთხე, რომელიც შემდეგ ბიზანტიის
იმპერატორს დაემოყვრა და ცოლად მისი დისწული ელენე
შეირთო. ლიპარიტ ორბელიანის რჩევით ბაგრატმა მოისურვა
არაბთა განდევნა თფილისიდან. ის დიდი ჯარით შემოერთყა

ქალაქს და ორი წლის განმავლობაში ისე შეავიწროვა არაბნი შიმშილით, რომ არაბთა ემირი აპირობდა ჩუმად გაპარვას და თფილისის მიტოვებას, მაგრამ ამ დროს ლიპარიტის მტერთა შთაგონებით ბაგრატმა მოულოდნელად ალყა მოხსნა თფილისს, დაეცა კახეთის მეფეს, წაართვა, მრავალი ციხე და

- 41 -

დასწვა მისი დიდებული სასახლე. ამ საქციელით ბაგრატმა მეტად გაარისხა ლიპარიტ ორბელიანი, რომელიც ამ დღიდან გადაემტერა მეფეს და მრავალი ზიანი მიაყენა.

ცოტა ხნის შემდეგ ბიზანტიასა საქართველოს მოადგა საშუალო აზიიდან ნახევრათ ველური ხალხი სელჯუკის თურქები. მათ დასცეს აზიაში არაბთა ძლიერება, დაიპყრეს მრავალი ქვეყანა, წაართვეს ბერძნებს მთელი მცირე აზია და 1064 წელს მოადგენ ჩვენს ქვეყანას. საქართველოს შემოესია ურიცხვი ჯარით თურქების სულთანი არპასლანი და ერთიანად გააოხრა ქართლი და მესხეთი. კახეთის მეფე აღსართანი თავისი ნებით დაემორჩილა მას. არპასლანს კინალამ ტყვედ ჩაუვარდა ბაგრატ მეფე ცოლ-შვილიანად. ბაგრატი გახდა თურქთა მოხარკედ. შემდეგ არაპასლანმა შეირთო ცოლად ბაგრატის დისწული და დაუმეგობრდა მეფეს. ბოლო წელში ბაგრატი მას ხარკს აღარ აძლევდა, მხოლოდ ერთმანეთს ფეშქაშებს უგზავნიდენ. 1072 წელს ბაგრატი მიიცვალა და

ტახტზე მისი შვილი გიორგი მეორე ავიდა.

29. გიორგი მეორე და თურქების მეორედ შემოსევა

(1072 – 1089)

გიორგი მეორემ ვერ გაამართლა ქართველი ერის იმედეები. თუმცა ის მეტად ლამაზი და ახოვანი კაცი იყო, კარგი შვილდოსანი, რაინდი, მაგრამ იმავე დროს მოქეიფე, უდარდელი და თავმიცემული. იგი ქეიფსა და ნადირობას უფრო მეტ ყურადღებას აქცევდა, ვინემ სამეფო საქმეებს. ამიტომ მის მეფობაში საქართველო აიწეწა როგორც შიგნით, ისე გარეთ. შიგნით მეფეს აუჯანყდა ზოგიერთი დიდებული, გარედან კი ხელმეორედ შემოესიენ ქვეყანას ველური თურქები და ააოხრეს.

გიორგი მეორის დროს შეწყდა მეგობრული კავშირი თურქთა და ქართველ მეფეთა შორის; ამიტომ დაახლოვებით

- 42 -

1080 წელს საქართველოს თავს დაატყდა საშინელი რისხვა: უთვალავი ჯარით მას შემოესია სელჯუკის თურქთა სულთანის მალეჟმა (არპასლანის შვილი). სულთანს მიეგება ქვეყნის მოღალატე ივანე ორბელიანი და მორჩილება განუცხადა; ასევე მოიქცა კახეთის მეფე აღსართანი. მტერის მოწინავე რაზმებს მხნედ დახვდა გიორგი მეფე და დაამარცხა, მაგრამ ამ მცირე გამარჯვებამ ვერ უშველა ქვეყანას: მალე მალეჟმას სარდალმა საშინლად დაამარცხა გიორგი. მტერს დარჩა დავლად ქართველი ჯარის მთელი ბანაკი და გიორგი მეფის აუარებელი განძი.

თურქები კალიასავით მოედვენ ჩვენს სამშობლოს და ცეცხლსა და მახვილს მისცეს ყველაფერი. გიორგი მეფემ თავს უშველა იმერეთში. თურქების მხეცობას ვერ გადურჩა ვერც ქალი და კაცი, ვერც ყრმა და მოხუცი. მთელ საქართველოში დათარეშობდენ ველურთა ბრბონი და ცარცვავდენ ქვეყანას. თავზარდაცემული ხალხი გარბოდა ტყესა და მთებში და შიმშილისაგან იხოცებოდა.

ამ დროს მოხდა დიდი მიწისძვრა, ერთ წელიწადში განმეორდა რამდენჯერმე და მოსპო ის, რაც გადარჩათ თურქებს. ქართველი ერი დაეცა სულით, და გაიხრწნა ზნეობით; მან დაჰკარგა მომავალის იმედი. მაგრამ ამ საერთო უბედურების დროს გაიღვიპა განათლებულ დიდებულთა წრეში სამშობლოს სიყვარულმა. ამ წრემ მოისურვა ქვეყნის ხსნა დალუპვისაგან. დიდებულნი ნათლად ხედავდენ, რომ საქართველოს უშველიდა

მხოლოდ ძლიერი მეთაური, და ასეთიც იყო ტახტის მემკვიდრე დავითი. ამის გამო დიდებულებმა აიძულეს გიორგი მეფე, გადამდგარიყო ტახტიდან და მეფობა თავისი შვილისთვის დაეთმო. გიორგი დაემორჩილა დიდებულთა სურვილს და 1089 წელს განადგურებულ საქართველოს ტახტზე ავიდა 19 წლის დავითი.

30. დავით აღმაშენებელი (1089 – 1125 წ.)

თურქების შემოსევის შემდეგ სისხლით მორწყული საქართველო საშინელ სურათს წარმოადგენდა: გადამწვარი სოფლები და ქალაქები, გატიალებული მინდვრები და ვენახები, დაბურული და ფეხქვეშ გათელილი ქვეყანა, ტყე-ღრეში შემალული ხალხი. ნანგრევთა შორის მწარე დუღუნით მოსჩქეფდენ

მდინარენი და გორაკებიდან მოჩანდენ მდუმარე დიდებული ტაძრები, რომელთა სიდიადე-სიმშვენიერეს მოეხიბლა ველური თურქი: მათ ვერ შეხებოდა შესამუსრავათ მტარვალის მურტალი მარჯვენა...

ამ დროს ტახტზე ადის დიდებული მეფე დავითი იმდენად ახოვანი და მშვენიერი გარეგნობით, რამდენათაც სულით ძლიერი და ნიჭით მაღალიც, მასთან ფრიად განათლებული, და მწერლობის მოყვარული, ჭაბუკმა მეფემ მაშინვე დაიახლოვა საუკეთესო მამულისშვილნი და განათლებული პირნი და მათი დახმარებით მხნედ შეუდგა დანგრეული სამშობლოს აღდგენას და ქართველი ერის დადუპვისაგან გადარჩენას. ყველაზე უწინ დავითმა შეაჩერა თურქების თარეში თავისი საკუთარი ხაზინი-დან ხარკის ძლევიტ; ამრიგად ააცდინა ქვეყანას ყოველწლიური დარბევა. შემდეგ მთებიდან ჩამოიყვანა შეშინებული ხალხი და დაასახლა ძველს ბინაზე. აშენდა თანდათან სოფლები და ქალაქები, აბიბინდა პურის ყანები, შეიმკო ბაღები ხეხილითა და ვენახებით. მთელ საქართველოში დატრიალდა ახალი სიცოცხლე. დიდხანს მთა-ტყეებში ყოფნის დროს დასნეულდა მრავალი ქალი და კაცი. დავითმა ააგო მათთვის საავათმყოფოები, ხშირად ნახულობდა მათ, ანუგეშებდა ტკბილი სიტყვით, უვლიდა და თავისი ხელით ასმევდა წამალს.

ამას შემდეგ თავითი დანგრეული ციხე-კოშკებისა და მონასტრების აღდგენას შეუდგა და მოკლე დროში ეს მძიმე საქმე დიდებულათ შეასრულა. ამასთან ერთად მან გაიყვანა არხები და გზატკეცილები, ააგო ხიდები და ხელი შეუწყო ვაჭრობა-მრეწველობის აღორძინებას; მეფეს არ ჰქონდა მოსვენება: მთელი მისი დრო საქართველოზე ზრუნვამ სჩანოქა. ამ გვარი მისი მზრუნველობით ქართველი ერი დამშვიდდა, მოსულიერდა, ნივთიერად აყვავდა, გამრავლდა და გაღონიერდა. მეფე აღტაცებით შეტრფოდა თავისი მოქმედების ნაყოფს და მარჯვე დროს ელოდა, რომ საქართველოდან თურქები გაედევნა და ამრიგად ქვეყანა მონობისაგან დაეხსნა. ეს ჟამიც მალე დადგა. მეფე საოცარი მხნეობით შეუდგა ამ გმირულ საქმეს. ამ დღიდან მისი უმთავრესი მიზანი შეიქნა: მტარვალთა განდევნა და სამშთილოს თავისუფლება.

31. თურქების განდევნა საქართველოდან

დავით მეფე რომ ამგვარ ზრუნვაში იყო თავისი ქვეყნის შესახებ, მოკვდა თურქების სულთანი მალეჟმა და მისი უზარმაზარი სახელმწიფო დანაწილდა. მის მემკვიდრეთა შორის ჩამოვარდა შური და უთანხმოება, რამაც თურქები საკმაოდ

დაასუსტა. დავითმა ამ მარჯვე დროთი შესანიშნავათ ისარგებლა. მან ჯერ მოუსპო თურქებს ხარკის ძლევა, შემდეგ შეკრიბა ჯარი და გაუმართა სამშობლოს მტერთ მედგარი ბრძოლა. თურქთა დიდი ურდონი მტკვრის ხეობაში ბინადრობდენ. დავითი თავისი მამაცი ჯარით დაესხა მათ რამდენჯერმე და სასტიკათ დაამარცხა. ქართველთა ასეთმა სიმამაცემ და ზედიზედ გამარჯვებამ თავზარი დასცა თურქებს. იმათ მესჩივლეს თავიანთ სულთანს მამედს. მრისხნე სულთანმა გამოგზავნა საქართველოში ურიცხვი ჯარი; ისინი დაბანაკდენ თრიალეთში. დავითმა უცებ შეკრიბა 1500 საუკეთესო მეომარი, ელვასავით გაჩნდა თრიალეთში, ჩუმად დაეცა ღამით თურქების ბანაკს და მტერი საშინლად დაამარცხა. ქართველებს დავლად დარჩა აურაცხელი განძი. გაბრაზებულმა სულთანმა გამოგზავნა კიდევ უფრო დიდი ლაშქარი, რომელიც ზემო ქართლში დაბანაკდა. დავითმა შეკრიბა საკმაო ჯარი, მოულოდნელად დაესხა თურქებს და ესენიც დაამარცხა. მრავალი ტყვე და დავლა დარჩათ ქართველებს. ამ გამარჯვების შემდეგ დავითმა თავისი ჯარი რამდენიმე რაზმით გაჰყო და თურქების ქვეყანას შეესია, გაიმარჯვა მტერზე, დაიპყრო განჯა, შირვანი და გაწმინდა თურქებისაგან მტკვრისა და არეზის ხეობა. დიდმა მეფემ ჩაიგდო ხელში თურქების მაგარი ციხეები და იმდენი დავლა, რომ მთელი საქართველო გაივსო ქონებით.

ახლა თურქებს უარესი დღე დაუდგათ. მათ გამწარებას საზღვარი არ ჰქონდა. ისინი შავად შემურული წარსდგენ თავიანთ სულთანის წინაშე, ძირს დაემხვენ და ცრემლით სთხოვდენ შველას. ბრაზმორეულმა სულთანმა შეკრიბა თავის

- 46 -

საბრძანებელში საუკეთესო ჯარი, რიცხვით 200 ათასი მეომარი, გაჰყო სამ დიდ რაზმად და საუკეთესო სარდლების მეთაურობით გამოგზავნა საქართველოს მოსასპობათ. ეს ჯარები სამი გზით შემოვიდენ საქართველოში და დაბანაკდენ: ერთი თრიალეთს, მეორე მანგლისს და მესამე დიდგორს. მეფე დავითმა სწრაფათ შეკრიბა 55 ათასი მეომარი, დაეცა მტერს და დაამარცხა სამივე ალაგას. შემდეგ გაედევნა უკან, შეესია თურქების ქვეყნებს, დაარბია ისინი და თან წამოიღო დავლათ იმდენი ქონება, რომლის მსგავსი არა დროს არ ენახათ ქართველებს. დავით მეფის ასეთმა საარაკო გმირობამ თავზარი დასცა თურქებს. ამიერიდან მათ მიეცათ ქართველი ერის შიში. დავითმა გააფართოვა საქართველოს საზღვრები შავი ზღვიდან კასპის ზღვამდე, კავკასიონის ქედიდან არეზამდე და გაამაგრა ყოველი კუთხე ციხეებითა და მეციხოვნე ჯარით.

32. კახეთის შემოერთება და არაბთა განდევნა თფილისიდან

თურქების განდევნით და ადგილების წართმევით არ დაკმაყოფილდა მეფე: დავითი შეუდგა საქართველოს გაერთიანებას. საჭირო იყო კახეთისა და თფილისის შემოერთება. კახეთი იმ დროს ცალკე სამეფოს შეიცავდა, რომლის მეფეც აღსართანი ყოვლად უზნეო კაცი იყო. თფილისი კი ისევ არაბებს ეკავათ. კახეთის დიდებულებმა სტაცეს ხელი თავიანთ უღირს მეფეს, მიჰგვარეს ფავითს გასასჯელათ და ამ ქვეყნის შეერთება სთხოვეს. დავითი სიამოვნებით დათანხმდა და შეიერთა კახეთი. ამის სახსოვრად მან ააგო გელათის დიდი მონასტერი (ქუთაისიდან 9 ვერსის მანძილზე) და მისი უმთავრესი ტაძარი შეამკო იშვიათი ხელოვნებით.

ამ დიდი საქმის შემდეგ დავითი თფილისის აღებას შე-

- 47 -

უდგა, შემოარტყა ალყა და ორი წლის შემდეგ იერიშით აიღო იგი. მეფემ დანიშნა თბილისი თავისი შვილების სამყოფელ ქალაქად, დაამშვიდა მცხოვრებნი, მოსჭრა ფული და დიდის პატივით მოეპყრო არაბთა მწერალთ; მერე დაბრუნდა ისევ ქუთაისს, რომელიც მისი სატახტო ქალაქი, იყო. ამას

გელათის მონასტერი

შემდეგ დავითს წარუდგენ სომხეთის წარჩინებული პირნი,

სთხოვეს, მიეღო მათი ქვეყანა თავის მფარველობის ქვეშ და ამრიგად ეხსნა სომხეთის ერი თურქთა ძალდატანებისაგან. სომეხთა სატახტო ქალაქს ანისში ემირად აბულსევარი იჯდა და ავიწროებდა ხალხს. მეფემ შეიწყნარა სომეხების ვედრება და ძლიერი რაზმით გაემართა ანისისაკენ. აბულსევარი შემინდა და დავითს უომრად დამორჩილდა. დავითი დიდის ზეიმით შებრძანდა ანისში; სომეხთა აღტაცებას საზღვარი არ ჰქონდა. ამრიგად დავითმა სომხეთის ჩრდილო ნაწილიც შეიერთა.

- 48 -

33. საქართველოს გაძლიერება

დავითმა თავი ისახელა არა მარტო სამშობლოს გათავისუფლებით, მტრის შემუსვრითა და საქართველოს საზღვრების გადიდებით. მან აგრეთვე გააძლიერა ქართველი ერი ნივთიერად და სულიერად. მტრის გადევნას, მეტადრე მის შეჩერებას და ფართო საზღვრების დაცვას კარგად გაწრთვნილი მხედრობა ეჭივრებოდა. ამიტომ დავითმა დააარსა მუდმივი ჯარი, რიცხვით 60 ათასი კაცი. ეს ჯარი შედგებოდა როგორც ქართველთაგან, ისე ყივჩაღთაგან. ეს მეომარი ხალხი, რიცხვით 40 ათასი ოჯახი, მეფემ გადმოსახლა ჩრდილო კავკასიიდან და დააბინავა მტკვრის ხეობაში. ამ მუდმივ ჯარში შედიოდა აგრეთვე გაქრისტიანებულ მონათაგან შემდგარი რაზმი, ანუ მონასპა, რიცხვით 5 ათასი კაცი.

გიორგი მეორის დროს თურქების შემოსევას მოჰყვა ქართველი ერის ზნეობისა და სარწმუნოების დაცემა. ამის გამო დავითმა მოიწვია განათლებულთა და სასულიერო პირთა კრება, რომლის მეოხებით დიდმა მეფემ გაწმინდა სარწმუნოება მწვალებლობისაგან, შეადგინა კანონები და გადააყენა თანამდებობიდან უზნეო პირნი. ამავე დროს დავითმა გაათავისუფლა სახელმწიფო ბეგრისაგან სასულიერო წოდება და საეკლესიო გლეხები, თავის მოძღვარს კი ყოველ დღე აძლევდა ფულს ღარიბთა და ქვრივ-ობოლთა დასარიგებლად. დავითი მეტად კეთილი ადამიანი იყო; იგი დიდის პატივით ეპყრობოდა ყველა ხალხის სარწმუნოებას და ზნე-ჩვეულებას. მისი მეფობის დროს ურიცხვი სომეხი გადმოსახლდა საქართველოში და ხელი მიჰყო აღებ-მიცემობას.

დავით მეფის უმთავრესი ყურადღება მიქცეული იყო ქართველი ერის სწავლა-განათლებაზე; ამ მიზნით მან დააარსა მრავალი შკოლა და ერთა აკადემია. გარდა ამისა ქართველ უნიჭიერეს ახალგაზდებს მეფე სახელმწიფო ხარჯით ბიზანტიას

გზავნიდა უმაღლესი სწავლის მისაღებად. ამ დიდებული მეფის

- 49 -

წყალობით ქართველი ერი აყვავდა ნივთიერად, გამრავლდა და განვითარდა. ქართველთა რიცხვი სამ მილიონამდი ავიდა; აგრეთვე სამ მილიონამდი დაპყრობილი სხვა ხალხიც იყო.

ამდენმა შრომამ და ქვეყნის ზრუნვამ დაქანცა დავითი; მან თითქო იგრძნო სიკვდილის მოახლოება; აკურთხა მეფედ თავისი უფროსი ვაჟი დიმიტრი და რამდენიმე დღის შემდეგ გადაიცვალა. დავითმა განისვენა 24 იანვარს 1125 წელს; ქართველი ერისაგან მხურვალედ დატირებული დიდის დიდებით დაასაფლავეს გელათის მონასტერში. დავითი ეკლესიამ წმინდათა შორის შერაცხა, ისტორიამ საქართველოს უდიდებულეს მეფედ სცნო, ქართველმა ერმა მას აღმაშენებელი უწოდა.

34. დიმიტრი პირველი და გიორგი მესამე

(1125—1184 წ.)

დიმიტრის ხელში გადავიდა ძლიერი სამეფო. გარეშე მტრები ვერაფერს უბედავდნენ. ამიტომ ქართველი ერი სტკბებოდა მყუდრო ცხოვრებით და ვითარდებოდა ნივთიერად და გონებრივად. სიბერის დროს მეფეს აუჯანყდა მისი უმცროსი ვაჟი დავითი და ორბელიანთა დახმარებით ავიდა ტახტზე. დიმიტრიმ აკურთხა იგი მეფეთ, თვითონ კი ბერად შესდგა გელათის მონასტერში.

დავითს დიდხანს არ უმეფია: ის გადაიცვალა დაახლოვებით ერთი წლის შემდეგ. სიკვდილის დროს მან მიიწვი თავისი ძმა გიორგი, კათალიკოსი და დიდებულნი, ჩამოართვა მათ ფიცი, ჩემს პაწაწა შვილს დემნას არ უღალატოთ და მეფედ აკურთხეთ, როცა ასაკში მოვაო.

დაასაფლავეს თუ არა დავითი, ტახტზე მისი ძმა გიორგი მესამე ავიდა; მან გაიმეორა ფიცი, ტახტს დემნას დავუთმობ, როგორც კი იგი გაიზრდებაო; მაშინ გიორგი უშვილო იყო. ცოტა ხნის შემდეგ მეფეს შეეძინა ქალიშვილი.

- 50 -

შვილის შეძენამ მას შეუცვალა აზრი. დემნას მაგიერ მეფემ თავისი ქალის გამეფება მოისურვა, რასაც დიდი უბედურება მოჰყვა.

გიორგი მესამე მეტად ზვიადი და სისხლის მღვრელი ადამიანი

იყო. თავის ხანგრძლივ მეფობაში მან ბევრჯერ გაილაშქრა თურქთა და სპარსთა წინააღმდეგ და ყველგან სასტიკად დაამარცხა მტერი და ასახელა ქართველთა იარაღი. გიორგიმ კიდევ უარესი შიშის ზარი დასცა შინაურებს. მან გამოიჩინა თავისი ძმისწულის დემნისა და ორბელიანთა მიმართ საშინელი სიმკაცრე. ტახტის კანონიერი მემკვიდრე დემნა დავაჟკაცდა; ის დაემსგავსა ნიჭითა და გარეგნობით თავის პაპს დავით აღმაშენებელს. დემნამ მოსთხოვა ტახტი ბიძას; გიორგიმ უარი შეუთვალა. მაშინ ზოგიერთ დიდებულთა დახმარებით დემნამ მოახდინა შეთქმულობა გიორგის წინააღმდეგ. გიორგიმ გაიგო ეს, სწრაფად შეკრიბა ლაშქარი, ეკვეთა შეთქმულებს, დაამარცხა და შერეკა ლორის ციხეში და ისე შეავიწროვა შიმშილით, რომ შეთქმულები იძულებული გახდნენ დამორჩილებოდნენ მეფეს. აქ კი გიორგიმ საზარელი საქმე ჩაიდინა: მან წამებით მოკლა თავისი ძმისწული დემნა და სრულიად ამოსწყვიტა ორბელიანთა გვარი, (მხოლოდ ერთი გადარჩა სპარსეთში). ცოტა ხნის შემდეგ გიორგიმ აკურთხა მეფედ თავისი ასული თამარი; გიორგი 1184 წელს გადაიცვალა.

35. თამარ მეფე (1184 – 1213 წ.)

მეთორმეტე საუკუნის ბოლო ხანებში საქართველოს სამეფოს ტახტი გააშუქა ბრწყინვალე ვარსკვლავმა. ეს იყო თამარ მეფე. სიმშვენიერით, სიბრძნით, ნიჭითა და გულკეთილობით თამარი აღმატებოდა თითქმის ყველა დროისა და ქვეყნის ქალებს, რომელთაც კი თავზე მეფის გვირგვინი დაუდგამთ. არც ერთ მეფეს არ აუგია იმდენი ტამარი, რამდენიც

თამარს; არავის არ შეუწირავს ეკლესია-მონასტრისთვის იმდენი განძი, რაც თამარ მეფეს; არავის არ განუკითხავს ისეთი

ნათა გუბუჯიძე

სიუხვით ქვრივ-ობოლი, როგორც ამ იშვიათ ადამიანს. ამ

- 52 -

დიდებულმა მეფე ქალმა მოსპო მთელ საქართველოში კაცის სიკვდილით დასჯა და დასახიჩრება. ეს მაღალ-ზნეობრივი საქციელი თამარმა ჩაიდინა იმ დროს, როცა ადამიანის სიცოცხლეს არაფრად აფასებდენ და ყველგან რაიმე დანაშაულისთვის ან თავს სჭრიდენ, ან თვალების დათხრით, ენის ამოგლეჯით და ხელ-ფეხის მოკვეთით სამუდამოდ ასახიჩრებდენ.

თამარი აღზარდა მამიდა მისმა რუსუდანმა, ფრიად განათლებულმა ქალმა. თამარის სიმშვენიერე იყო აუწერელი. დიდის ზეიმით აკურთხა იგი მეფედ მამა-მისმა გიორგი მესამემ; ანტონ ქუთათელმა დაადგა მას თავზე ძვირფასი თვლებით შემკული სამეფო გვირგვინი; რაჭის ერისთავმა შემოართყა წელზე ხმალი; მეფემ კი მისცა ხელში სკიპტრა; მიქელ ქათალიკოსმა უკურთხა გვირგვინი; დიდებულებმა შემოსეს სა-

მეფო სამოსელით და დასვეს ტახტზე. გაიმართი ლიტანია. მშვენიერი მეფის წინაშე ერთგულობის ფიცი მიიღეს: გიორგი მესამემ, ქათალიკოსმა, ეპისკოპოზებმა, დიდებულებმა, მხედრობამ და სრულიად საქართველოს ხალხმა. თამარმა მოატანია აურაცხელი საუნჯე და უხვად დაურიგა დავრდომილთ, ქვრივობოლთ, ხალხსა და ლაშქარს. მანვე დაასაჩუქრა აგრეთვე თავად-აზნაურობა და სამღვდელოება. გაიმართა დიდებული ნადიმი; ილხენდა ქართველი ერი.

ეკურთხა თუ არა მეფედ, თამარმა უმთავრესი ყურადღება კანონს მიაქცია. მან აკრძალა სამეფოში უსამართლობა და ძალმომრეობა. ეს იყო პირველი ნაბიჯი მისი ბრძნული მოქმედებისა, რამდენიმე წლის შემდეგ მიიცვალა გიორგი მეფე. თამარი შეიქნა საქართველოს მბრძანებელი.

36. თამარ მეფის შინაური ცხოვრება

ქართველი ერი ხარობდა, რომ მეფედ ასეთი დიდებული ადამიანი ჰყავდა, მაგრამ ამავე დროს სწუხდა, რომ თამარი უქმროდ რჩებოდა და მემკვიდრე არ ჰყავდა, თუმც თამარის

- 53 -

სიმშვენიერით მოხიბლული იყვნენ და მის ქმრობას ნატრობდნენ ბიზანტიის იმპერატორის, სპარსეთის მეფისა და დასავლეთი აზიის სულთნების შვილები, მაგრამ თამარი ყველას უარს ეუბნებოდა; მას არ სურდა გათხოვება. საქართველოს ყოველი კუთხიდან შეიკრიბნენ დიდებულნი, ერის წარმომადგენელნი და მუხლმოყრით შეევედრნენ თამარს, აირჩიე ქმარად რომელიმე ღირსეული კაციო. თამარი დათანხმდა; მას მოჰგვარეს საქმროდ გიორგი რუსი, რუსეთის დიდი მთავრის ანდრიას შვილი.

სამწუხაროდ, გიორგი რუსმა ვერ გაამართლა დიდებულთა იმედები – მასში თავი იჩინა ველურმა ხასიათმა: იგი გალოთდა, გაირყვნა და უზნეო ცხოვრებას ეტანებოდა. თამარი იძულებული გახდა განშორებოდა მას, როგორც უღირს ადამიანს. ჩასვეს გემში გიორგი რუსი და დიდი საჩუქარით გაისტუმრეს კოსტანტინეპოლს. თამარი კი, დიდებულთა სურვილის თანახმად, მითხოვდა ოსეთის მთავრის შვილს დავით სოსლანს, მამიდა რუსუდანის გაზრდილს, რომლისგან თამარს ქალ-ვაჟი შეეძინა – გიორგი ლაშა და რუსუდანი.

ცოტა ხნის შემდეგ გიორგი რუსი ბიზანტიის ჯარით მესხეთს მიადგა და საქართველოს ძალით დაპყრობა მოისურვა. მან მიიმხრო კოლხიდა-მესხეთის ერისთავები და დიდი მხედრობით გადმოვიდა ქართლში. თამარმა უცებ შეკრიბა ჯარები. დავით სოსლანი და ამირსპასალარი გამრეკელი ამ ჯარებით

ეკვეთენ მტერს და საშინლათ დაამარცხეს. კოლხიდა-მესხეთის დიდებულებმა შეინანეს თავიანთი საქციელი და თამარს მორჩილება განუცხადეს. მეფე ყველას ლმობიერებით მოექცა და დანაშაული აპატია. სვანებმა მოჰგვარეს თამარს გიორგი რუსი ხელ-ფეხ შეკრული; თამარმა იგი განათავისუფლა და საბერძნეთს გაისტუმრა.

ამ ომში თავი ისახელა ზაქარია მხარგმელმა. გამრეკელის სიკვდილის შემდეგ თამარმა მას ამირსპასალარობა უბოძა, ე. ი. მთელი ჯარების უფროსობა და სამხედრო მინისტრობა.

- 54 -

37. შამქორის და ბასიანის ომი

თამარის მეფობაში რამდენიმე ბრძოლა მოხდა; მათში უფრო შესანიშნავია შამქორისა და ბასიანის ომი.

შამქორის ომი. სპარსეთი გაყოფილი იყო ძმებს შორის სამ ნაწილად. შუათანა ძმამ აბუბეკერმა უფროს ძმას სამეფო წაართვა და ამასვე უპირებდა უმცროს ძმას ამირმირმანს. ამირმირმანმა დახმარება სთხოვა თამარს და მის მფარველობის ქვეშ შევიდა. თამარმა შეკრიბა საუვეთესო ლაშქარი და საომრად გაემართა. მეორე მხრით წამოვიდა აბუბეკერი ურიცხვი ჯარით. მისი მიზანი იყო საქართველოს დაპყრობა. ბრძოლა გაიმართა განჯის ახლოს შამქორის ველზე. ქართველთა გმირობამ და ზაქარია მხარგმელის სამხედრო ნიჭმა სძლია ურიცხვ მტერს. საშინლად დაამარცხდა აბუბეკერი; მან ძლივს მოასწრო გაქცევა. მთელი მისი ბანაკი, 12 ათასი ტყვე, აურებელი ოქრო და თვალმარგალიტი დარჩათ ქართველებს. ქართველებმა ჩაიგდეს აგრეთვე ხელში ხალიფას დროშა, რომელიც თამარმა შესწირა გელათში ხახულის ღვთისმშობელს.

ბასიანის ომი. ეს მეორე ბრძოლა კიდევ უფრო საშინელი იყო. ეს დიდი ომი გამოიწვია თამარის მიერ ყარსის დაჭერამ. ამ ძლიერი სიმაგრის წართმევამ მეტად გააზრაზა მცირე აზიის სულთანს ნუქარდინს. მან შეკრიბა თავისს ვრცელ საბრძანებელში ურიცხვი ლაშქარი და წამოვიდა საქართველოს მოსასპობად. ამასთან ერთად თავხედმა ნუქარდინმა მოსწერა თამარს ყოვლად ოგვანო ბარათი, რომელშიაც გაკიცხა ჩვენი მეფე და მთელი საქართველო. ბარათის მომტანი პირველად მიჰგვარეს ამირსპასალარ ზაქარიას. დარბაისელი სპასალარი მეტად გააცხარა როგორც წერილის შინაარსმა, ისე მომტანის უზრდელმა სიტყვამ და ისეთი სილს გაარტყა ნუქარდინის ელჩს, რომ იგი უგრძნოდ დაეცა.

თამარის ბრძანებით მაშინვე აფრინეს შიკრიკები საქართვე-

იწყო დენა ვარძიის მონასტერთან. აქ თამარ მეფემ გადაიხადა ლიტანია; შეავედრა ღმერთს ქართველი ჯარი, დალოცა იგი და დავით სოსლანისა და ზაქარია მხარგმელის მეთაურობით გაგზავნა ნუქარდინის წინააღმდეგ, თანაც მისწერა სულთანს შესაფერი პასუხი. ბრძოლა მოხდა ბასიანს ბოლოსტიკის ველზე, აზრუმის სიახლოვეს, სადაც ნუქარდინი ბანაკად იდგა. ეს უზარმაზარი მინდორი ერთიანათ მოფენილი იყო მტრის კარვებით, უთვალავი ცხენით და ჯორ-აქლემით. ქართველები არ შეუშინდენ თურქთა სიმრავლეს – თავგანწირულად ეცენ მტერს. შეიქნა ხელჩართული ბრძოლა. ერთი მხრით მიე-სიენ მტერს იმერ-აფხაზნი, მეორე მხრით კი ქართლ-კახელნი. შედრკა ნუქარდინის ჯარი; მან ვეღარ გაუძლო ქართველთა სიმამაცეს, იბრუნა პირი და გაკურცხლა. ყველაზე წინ გარბოდა თავხედი ნუქარდინი თავისი ამალით. მთელი ბანაკი და აუარებელი დავლა დარჩათ ქართველებს. ოქროვერცხლის და თვალმარგალიტის სიმრავლე აუწერელი იყო. გაივსო სიმდიდრით სამეფო ხაზინა; აივსენ ალაფით მხედრობა და დიდებულნი; აივსო საქართველო ტყვედ წა-მოყვანილი თურქებით. ეს ამოდენა დავლა თამარმა მოახმარა კეთილ საქმეებს, ქვრივ-ობლებს, ტაძრებს და მონასტრებს.

ამ ბრწყინვალე გამარჯვების შემდეგ მთელმა დასავლეთმა აზიამ ქედი მოიხარა ქართველი ერის ძლევამოსილობის წინაშე. ამიერიდან თამარს აღიდებდენ აზიის მწერლები; მის მეგობრობას ნატრობდენ სულთნები და იმპერატორები:

38. ტრაპიზონის იმპერიის დაარსება დი სპარსეთში გალაშქრება

როგორც ვთქვით, თამარმა ეკლესია-მონასტრებს, აურაცხელი სიმდიდრე შესწირა; მათ შორის უხვად დაასაჩუქრა უცხოეთის ქართველი მონასტრებიც. ეს მონასტრები ძალადო-

ბით გაცარცვა ბიზანტიის იმპერატორმა ალექსი მეოთხემ, ფულის მოყვარე კაცმა. ამ საქციელით მან მეტად გააცხარა თამარი. ჩვენი მეფე ეძებდა შემთხვევას, სამაგიერო გადაეხადა. გაცარცულ მონასტრებს კი გაუგზავნა ისევ დიდი განძი.

შემთხვევაც მალე მიეცა თამარს. ევროპის ჯვაროსნებმა ძალით აიღეს ბიზანტიის იმპერია. თამარმა მაშინვე გაგზავნა ძლიერი რაზმი, ჩამოართვა ბიზანტიას შავი ზღვის პირად მრავალი ქვეყანა და დაარსა იქ ტრაპიზონის იმპერია, რომლის იმპერატორათ თავისივე ნათესავი ალექსი კომნენი დანიშნა. ეს ახლად დაარსებული იმპერია თამარ მეფის მართველობის ქვეშ იყო.

ამ დიდმა საქმემ კიდევ უფრო გაზარდა და გაამდიდრა საქართველოს სამეფო. მის მორჩილებამი იყო კავკასიონის ქედის ყველა ხალხი: ოსები, ლეკები და ჩერქეზები, მთელი ამიერ-კავკასია, მცირე აზიის და სპარსეთის ნაწილი. ამრიგად საქართველო გადაიქცა სახელმწიფოთ, რომლის მცხოვრებთა რიცხვი აღემატებოდა რვა მილიონს; ამათში ოთხ მილიონზე მეტი იყო ქართველი, დანარჩენი კი გარეშე ხალხი. ამას შემდეგ ქართველები სტკებოდნენ მყუდრო ცხოვრებით. მაგრამ ეს ტკბილი ცხოვრება ცოტა ხნით დაარღვია თამარის ქმრის სიკვდილმა. ეს შესანიშნავი სარდალი და გულკეთილი ადამიანი მოაკლდა საქართველოს. მისი სიკვდილით ისარგებლა არდებილის სულთანმა და თვით აღდგომა დღეს დაეცა ანისს, დაარბია საშინლათ ეს დიდი ქალაქი და გასწყვიტა 12 ათასი მცხოვრები. ამ ამბავმა თავზარი დასცა ქართველებს. თამარმა მაშინვე დაამშვიდა ანელები და სამაგიეროს გადასახდელად გაგზავნა არდებილში დიდი ჯარით ზაქარია მხარგმელი. ზაქარია ჩუმათ მიეპარა არდებილს, დაეცა თურქებს სწორეთ მათ დღესასწაულზე და რისხვა ღვთისა მიაყენა მათ თავზე; დაარბია ეს მდიდარი ქალაქი, ამოსწყვიტა მრავალი თურქი და დიდის დავლით გამოიარა ანისზე, რომლის მცხოვრებთ ამ დავლის ნახევარი მისცა.

- 57 -

ცოტა ხნის შემდეგ საუცხოვოდ შეიარაღებული ქართველი ჯარი სპარსეთს გაემართა ქვეყნის დასაპყრობათ და დავლის შესაძენათ. ამ ჯარის ძლევამოსილობას ვერ გაუძლო სპარსეთის სახელმწიფომ. ქართველებმა აიღეს მარანდა, თავრიზი, მაზმინი და სხვა მრავალი ციხე ქალაქი. უფრო შორს ვეღარ მესძლეს წასვლა დიდი ალაფის გამო და აუარებელი სიმდიდრით დატვირთული ქართველი ჯარი დაბრუნდა უკან. მას თფილისთან მიეგება თამარ მეფე თავისი ამალით და ხალხით და დიდი ზეიმით მეუძღვა ქალაქში. მთელი საქართველო დღესასწაულობდა თავისი ძლიერი მხედრობის ბრწყინვალე გამარჯვებას.

39. თამარის მოღვაწეობა და სიკვდილი

უკვდავია და მრავალფეროვანი თამარ მეფის მოღვაწეობა. ეს გენიოსი ქალი ნამდვილი დედა იყო თავის ქვეშევრდომთა. თამარის დიდებული სახე ერის გულში მარხია. მას ერთგვარი სასოებით იხსენიებს როგორც ქართველი, ისე კავკასიის მთიელი, როგორც სომეხი, ისე სპარსელი. დაყრუებული არხები, წყალსაყვანები და დანგრეული ხიდები მოწმობენ თამარის ზრუნვას მეურნეობის ასაყვავებლად; კავკასიონის ქედის მწვერვალზე ამართული ტაძრები, რითაც მოფენილია ოსეთი, საჩერქეზო და დაღესტანი, მოგვითხრობენ თამარის მიერ ქრისტიანობის გავრცელებას მთის ხალხებში; შესანიშნავი ვარძია (ციხე-დარბაზი) და გუდარეთის, პითორეთის, ქვათახევისა და ბეთანიის მონასტრები გვამხელენ თამარ მეფის დიდებას და ქართველი ერის მაღალ ხელოვნებას. ერთი სიტყვით, თამარ მეფე ცოცხალია ერის ხსოვნაში, ის წმიდანია, ღვთაებრივ-მშვენიერი და უკვდავების შარავანდით მოცული. თამარის დროს უმაღლეს წერტილამდე მიახწია ქართველი ერის პოლიტიკურმა და კულტურულმა ძლიერებამ, ე. ი. სამეფოს ძალამ, გონებრივმა და ნივთიერმა განვითარებამ.

- 58 -

ამ დროს ნამეტნავად გაიზარდა და გაძლიერდა საქართველოს მეურნეობა და ვაჭრობა-მრეწველობა; ამ დროს მოიღწყო უდაბური ადგილები, გაშენდა მრავალი დაბა-სოფელი და ქალაქი. ამ დროს აყვავდა ქართული ენა, მწერლობა, პოეზია და ყოველგვარი ხელოვნება. თამართან ერთად ამ დროს წარმოშვა საქართველომ დიდებული შოთა. ამ დროსვე იყვნენ გამოჩენილი მწერლები: მოსე ხონელი, სარგის თმოგველი, ივანე შავთელი და ჩახრუხაძე. ამიტომ თამარის მეფობის დროს ოქროს ხანა დაერქვა. თამარ მეფე დაქანცა უზომო შრომამ და თავის სამშობლოს ბედნიერებისათვის ზრუნვამ. მისმა ნაზმა აგებულობამ ვერ შესძლო ამდენი ჯაფის ატანა და ეს იმიათი ადამიანი ადრე დასნეულდა. იგი მძიმე ავადმყოფი შეიქნა ნაჭარმაგევში (ქართლში), და დიდებულიებმა დიდი სიფრთხილით თვლისს წამოიყვანეს. აქ თამარს თავს დაადგენ საუკეთესო ექიმები, მაგრამ ვერაფერი უშველეს.

მომაკვდავ თამარს გარს ეხვიენ ქართველი ერის და სხვა ხალხთა წარმომადგენელნი. თავადი და აზნაური, გლეხი და ვაჭარი, მღვდელი და ბერი, ქალი და ბავში – ყველანი თავს დასტიროდენ საყვარელ მეფეს, ღვრიდენ მხურვალე ცრემლს და გლოვობდენ საქართველოს დედას და დიდებას. უკანასკნელად აახილა თვალი თამარ მეფემ, დალოცა იქ დამსწრენი, ჩააბარა მათ თავისი შვილები ლაშა გიორგი და რუსუდანი,

შეავედრა ღმერთს საქართველო და საუკუნოთ მიიძინა
1213 წელს 18 იანვარს. საშინელი გლოვის ზარი მოედვა
საქართველოს. მთელი ერი მოსთქვამდა თამარის დაკარგვას.
მეფის ცხედარი ჯერ წაასვენეს მცხეთას. შემდეგ კი გელათის
მონასტერში. ეკლესიამ იგი შერაცხა ნეტართა შორის,
ერმა იგი შემოსა დიდების შუქით, უკვდავებით, და უწოდა
თამარ მეფე.

- 59 -

40. შოთა რუსთველი

შოთა დაიბადა დაბა რუსთავში (მესხეთში). იგი ადრე
დაობლდა. ამ ფრიად ნიჭიერი ბავშვის აღზრდა იკისრა მისმა

ბიძამ. შოთამ ჯერ რუსთავის პირველდაწყებითი შკოლა დაამთავრა, შემდეგ ტბეთის სასულიერო სასწავლებელი, აქედან გადაიყვანეს კახეთს, სადაც გაათავა გრემის სასულიერო სემინარია და იყალთოს აკადემია. ამაზე არ შეჩერდა ცოდნის მოყვარე ჭაბუკი: უმაღლესი სწავლის მისაღებად შოთა სახელმწიფო ხარჯით ბიზანტიას გაემგზავრა. აქ სანაქებოდ შეისწავლა ბერძნული, არაბული და სპარსული ენები და მათი მდიდარი ლიტერატურა.

ფრიად განათლებული შოთა დაბრუნდა სამშობლოში. აქ მის თვალწინ მოხდა ის საშინელი ამბავი, რომ გიორგი მესამემ ორბელიანთა გვარი ამოსწყვიტა და თავისი ძმისწული დემნა წამებით მოჰკლა. ამ საზარელმა სურათმა ღრმა კვალი გაავლო მის მგრძობარე არსებაში, მაგრამ თამარის დიდებამ და სიმშვენიერემ და საქართველოს ძლიერებამ ააფრთოვანა იგი. შოთამ რამდენიმე ლექსი უძღვნა თამარს და შემდეგ მისივე ბრძანებთ დასწერა უკვდავი პოემა „ვეფხის ტყაოსანი“, რომელშიაც გამოხატა თამარის დიდება, მის დროს მომხდარი ამბები და ქართველი ერის ცხოვრება.

თავისი უკვდავი პოემა შოთამ წაუკითხა თამარს განათლებულ პირთა და დიდებულთა კრების წინაშე. თამარ მეფე და მთელი საზოგადოება აღტაცებაში მოიყვანა შოთას ფერადოვანმა ენამ, საოცნებო მხატვრობამ, პოეზიამ, ახალმა აზრებმა და ღრმა ფილოსოფიამ. ყველამ ერთხმად აღიარა იგი დიდებულ პოეტად. მადლობის ნიშნად თამარმა წაიძრო ძვირფასი ბეჭედი და უბოძა შოთას; დავით სოსლანმა შემოარტყა თავისი ხმალი, დიდებულებმა კი მიართვეს ძვირფასი თვლებით შემკული ოქროს კალამი. ამას შემდეგ შოთა მეტად დაიახლოვა თამარმა; ეს მშვენიერი ჭაბუკი და დიდებული პოეტი შეიქნა მოლარეთუხუცესი, ე. ი. სახელმწიფო ხაზინის უფროსი. შოთა რომ მოხუცდა, ბერად შედგა იერუსალიმის წმ. ჯვარის მონასტერში, სადაც მიიცვალა კიდევ. მისი სურათი დღესაც აშვენებს იქ მონასტრის კედელს.

ქალისა და კაცის თანასწორობა, გვარიშვილობაზე მაღლა პირადი ღირსების დაყენება, ჭირში გამაგრება, ნაძრახ სიცოცხლის ნაცვლად სახელოვანი სიკვდილი, კეთილი საქმე, მონებისადმი ადამიანური მოქცევა, – აი ის ახალი და კაცმოყვარებით სავსე აზრები, რომელიც შოთამ ობოლ მარგალიტებად მოაზნია თავის დიდებულ პოემაში. „ვეფხის ტყაოსანი“ გა-

ვრცელდა მთელს საქართველოში; მას იზეპირებდენ დიდი და პატარა, ქალი და კაცი, გლეხი და თავადი. ამ პოემის აზრები გადაიქცა ანდაზებად. „ვეფხის ტყაოსანს“ ატანდენ მზითვად თავად-აზნაურთა ქალებს. ეს წიგნი შეიქნა ქართველი ერის განძი, ჭირსა და ლხინში განუშორებელი. დღეს ეს უკვდავი პოემა გადათარგმნილია ყველა ევროპულ ენაზე და აღტაცებაში მოყავს ევროპის განათლებული პირნი. „ვეფხის ტყაოსანი“ ცნობილია ერთს საუკეთესო ნაწარმოებად მთელ ქვეყანაზე, შოთა რუსთველი კი მონათლულია მსოფლიო გენიოსად და ქართველი ერის დიდებად. იგი უკვდავია, ვით ბრწყინვალე მზე, მისი დიადი სახელი არ გაქრება, სანამ ცოცხალია ქართველი ერი და მთელი კაცობრიობა.

41. გიორგი ლაშა და რუსუდან დედოფალი

მოკვდა თამარ მეფე და მას შემდეგ ჩვენი ქვეყანა მეტად დაეცა. ამ დიდებულ ადამიანს ორი უღირსი შვილი დარჩა: გიორგი ლაშა და რუსუდანი, ორივე შემკული სხეულის სიმშვენიერით, მაგრამ ორივე გარყვნილი და ზნედაცემული. თავიანთ სამარცხვინო საქციელით ამ ორმა და-ძმამ გარყვნა ქართველი ერი და ჩრდილი მოფინა თამარის სახელს. იმათ მოაშორეს სამეფო მართვა-გამგეობას ღირსეული პირნი და მათ ნაცვლად უნიჭო და უზნეო ადამიანები დააყენეს, მეფის უზნეო მაგალითს ბაძავდენ დიდებულნი, ამათ კი ბაძავდა ხალხი და ამრიგად დაეცა ქართველი ერის მაღალი ზნეობა. ეჭვი არაა,

- 62 -

ამგვარ პირობებში კეთილი არ დაეყრებოდა საქართველოს. ასეც მოხდა: იგი საშინლად ააოხრეს ჯერ თურქებმა და შემდეგ მონგოლებმა.

გიორგი ლაშამ თავი ისახელა მცირე გამარჯვებით: მან დაამშვიდა აჯანყებული განჯა, მაგრამ სამაგიეროდ საშინლად დამარცხდა მონგოლთაგან, რომელთაც სპარსეთიდან გრიგალივით გადმოიარეს ამიერ კავკასიაზე და დარუბანდის გზით აღმოსავლეთს წავიდენ. ამას შემდეგ დიდხანს არ უცოცხლია გიორგი ლაშას; ის გადაიცივალა 1224. წელს. ტახტზე მისი და რუსუდანი ავიდა.

რუსუდანის დროს საქართველოს თავს დაატყდა დიდი უბედურება: მას მოადგა 140 ათასი მეომრით ხორაზმის სულთანნი ჯელალ-ედინი, მონგოლთაგან გამოქცეული. ჯელალ-ედინმა დაამარცხა ქართველი ჯარი, ააოხრა მესხეთი, გაცარცვა

და დახოცა მცხოვრებნი და მოადგა თფილისს. აქ მოისურვა მან რუსუდან დედოფლის ცოლად შერთვა და გაუზავნა მოციქული, რათა ამრიგად შეეერთებია საქართველო და თავისი სამეფო და შეერთებული ძალით დაემარცხებია საერთო მტერი – მონგოლები. რუსუდანმა უარი მეუთვალა, რითაც სულთანი მეტად გაბრაზდა. ენით აუწერელი სისხლის ღვრა მოხდა თფილისთან. ქართველი ჯარი და თფილისის მცხოვრებნი იბრძოდნენ გმირულად, მაგრამ ღალატმა შთანთქა ყველაფერი. თფილისში მცხოვრებმა მუსულმანებმა გაუღეს მტერს ქალაქის კარები. ღვთის რისხვა დატრიალდა თფილისის თავზე. მხეცმა ჯელალ-ედინმა ცეცხლსა და მახვილს მისცა საქართველოს სატახტო ქალაქი. ასიათასი თურქი შეესია თფილისს მახვილით ხელში. ცარცვა და გლეჯა, ბილწვა და სიკვდილი, კვნესა და ცრემლები – აი ის საშინელი სურათი, რითაც სტკბებოდა მხეცი ჯელალ-ედინი სიონის მწვერვალიდან, სადაც დანგრეული გუმბათის ნაცვლად იდგა მისი ტახტი. დაინგრენ დიდებული პალატნი; ტაძრები იქცა საჯინიბოდ; მტკვარი შეიღება ქართველთა სისხლით; სიკვდილმა შთანთქა ასიათასი მცხოვრები.

- 63 -

ასე მვირად დაუჯდა საქართველოს რუსუდანის უარი. ამას შემდეგ ჩვენს ბედშავს სამშობლოს თავს დაატყდა კიდევ უარესი უბედურება. მას შემოესიენ მონგოლები.

42. მონგოლთა შემოსევა

ჯერ ისევ მძვინვარებდა ქართლში ბრაზმორეული ჯელალ-ედინი და არხრებდა ქვეყანას, როცა საქართველოს თავს დაატყდა მეორე უარესი რისხვა – მას შემოესიენ მონგოლები ანუ თათრები.

- 64 -

ეს ფრიად მახინჯი, ნახევრად ველური, მაგრამ მეტად მამაცი ხალხი საშუალო აზიაში ბინადრობდა. მისი უმთავრესი ხელობა მეჯლოგობა იყო, განსაკუთრებით ცხენების მოშენება, რომელთა რძითა და ხორციტ იკვებებოდა. მეცამეტე საუკუნის დამდეგს მონგოლებს გამოუჩნდათ ერთი შესანიშნავი კაცი ჩინგიზყენი, რომელმაც ხალხს ახლი რჯული მისცა, შეაერთა ერთ დიდ სამეფოდ თათართა წვრილი ურდოები და გახდა მათ ყაენად (მეფედ). თავისი ურდოებით ჩინგიზყენმა წალეკა მთელი აზია, და ნახევარი ევროპა. მან დაიპყრო ჩინეთი, ინდოეთი, რუსეთი, სპარსეთი, მცირე აზია და საერთოდ თურქების მიერ დაპყრობილი ქვეყნები. თათრები განსაკუთრებით თურქთა დაუძინარი მტერი შეიქნენ. ამათი სისხლით თათრებმა მორწყეს მთელი დასავლეთი აზია.

მონგოლები პირველად საქართველოში გიორგი ლაშას

დროს შემოვიდენ, დაამარცხეს ქართველი ჯარი და დარუბან-დის გზით თავიანთ ქვეყანაში წავიდენ. მეორედ საქართველოში თათართა დიდი ლაშქარი შემოვიდა, როცა ჯელალ-ედინი აოხრებდა ჩვენს ქვეყანას. მონგოლებმა აიღეს განჯა და მოსპეს იქ მცხოვრები მუსულმანები. ამის გამგონე ჯელალ-ედინმა თავისი ჯარით მოკურცხლა საქართველოდან. თათრები დაედევნენ მას, დაეწიენ ბასიანს, დაამარცხეს და გაუფანტეს ჯარი. თვით მძინარე ჯელალ-ედინი ერთმა მეცხვარემ მოჰკლა. ასე დალია სული ამ საქართველოს მტერმა.

თათრები უკან დაბრუნდენ და თბილისს მოუახლოვდენ. მათ მოსვლამდი ეს ქალაქი უკვე დასწვა რუსუდანის ბრძანებით თფილისის ციხის თავმა გოჩა მხარგმელმა. ხალხი მთებში გაიხიზნა, რუსუდანი თავის ამალით ქუთაისს შეეფარა. აქვე მან თავისი ექვსი წლის ვაჟი დავითი მეფედ აკურთხა და თავისი ქალი თამარი ცოლად იკონიის სულთანს ყიასდინს მიათხოვა.

- 65 -

თათრები კალიასავით მოედვენ საქართველოს და იწყეს თარეში. ქართველი ხალხი მეტად შეაწუხა მთებში გახიზნამ. დიდებულნი გამოვიდენ სიმაგრეებიდან და თათართა სარდლებს მორჩილება განუცხადეს. ამ რიგად ჩვენმა ქვეყანამ უომრად დაიდგა კისერზე მონობის უღელი. ასე დასცეს ქართველი ერის ვაჟკაცობა ცუდმა მეფეებმა! ასე დაღუპეს მათ ჩვენი ერთ დროს დიდებული ქვეყანა!...

ამას შემდეგ მონგოლთა სარდლებმა ქართლ-კახეთი ექვს ნაწილად გაჰყვეს; მოსპეს მეფობა, ჩააბარეს ქვეყანა ქართველ ერისთავებს და, დაადვეს მძიმე ხარკი. გარდა ამისა შეკრიბეს საქართველოდან საკმაოდ დიდი ჯარი, თავიანთ ლაშქარს შეუერთეს და მუსულმანთა ქვეყნების დასაპყრობად გაემართენ.

43. დიდებულთა შეთქმულობა თათართა წინააღმდეგ

მძიმე ხარკმა გააღატაკა ხალხი, სამხედრო ბეგარამ მეტად შეავიწროვა იგი. უმეფობამ აღვირი წაადრო თავგასულ თავადებს, რომელთაც თათრებზე უაღრესად იწყეს ხალხის რბევა და დაჩაგვრა. ქართველი ერი ჩავარდა: საშინელ ტანჯვა-წვალებაში. ამის გამო შეიკრიბენ ყოველი კუთხის საუკეთესო ქართველები, იწყეს თათბირი, თუ როგორ ეხსნათ მო-

ნობისაგან თავიანთი სამშობლო. მათ მოახდინეს შეთქმულობა მტარვალის წინააღმდეგ. ამ შეთქმულობის მოთავე იყვნენ გამოჩენილი დიდებულნი და დანაწილებული ქვეყნის მეთაურნი: შანშე მხარგმელი, ვარამ გაგელი, ეგარსლან ბაკურციხელი, ცოტნე დადიანი, გამრეკელ თორელი, ყვარყვარე ციხისჯვარელი, შოთა კუპრი. და სარგის თმოგველი.

შეთქმულნი შეიკრიბენ ჯავახეთის კოხტის თავს (ციხე-ში) და დაადგინეს, რომ დანიშნულ დროს მოსულიყვნენ თავის ჯარებით, დასცემოდნენ უცებ მონგოლებს და გაედევნათ

- 66 -

საქართველოდან. ცოტნე დადიანი ადრე დაემშვიდობა ამხანაგებს და შინ გასწია. ამ დროს გაჩნდა სამშობლოს მოღალატე – მან საიდუმლოდ აუწყა მონგოლებს ქართველ დიდებულთა განზრახვა. შეთქმულები არ იყვნენ დაშლილი, რომ მათ მოულოდენელად თავს დაესხა თათართა ჯარი, დაიჭირა ყველა და მიჰგვარა ქალაქ ანისში ქარმაღან ნოინს.

დიდებულებმა გადაფიცეს თავიანთი მიზანი და უთხრეს ნოინს, ჩვენ თქვენი ერთგული სამსახურისა და ხარკის ძლევითვის შევიკრიბეთო. ამ პასუხმა არ დააკმაყოფილა ცბიერი ნოინი; ის შეუდგა დიდებულთა წამებას. მისი ბრძანებით გაატიტვლეს შეთქმულნი, შეუკრეს ხელები, წასცხეს თავლი და დაჰყარეს მზეზე პაპანება სიცხეში. წარმოუდგენელ ტანჯვას გრძნობდენ ქართველი მამულიშვილნი, მაგრამ გამირულად ითმენდენ ყველაფერს და არ ამხელდენ თავიანთ მიზანს. მათზე არ მოქმედობდა არც მუქარა, არც მტარვალის ამოღებულნი ხმალი.

მოაწია დანიშნულმა დრომ, როცა შეთქმულებს უნდა მოეყარათ თავი ქართლში თავისი ჯარებით. სახელოვანი მამულიშვილი ცოტნე დადიანი გაემართა თავისი ჯარით. მესხეთის საზღვარზე მან შეიტყო თათრების მიერ შეთქმულთა დატყვევება. ცონტე ფრიად "შეაწუხა ამ ამბავმა მაშინვე დააბრუნა უკან თავისი ჯარი და თვითონ ორი მხლებელით წავიდა ანისს. დაინახა თუ არა ტიტველი ამხანაგები, ჩამოხტა ცხენიდან, გაიხადა სამოსელი, შეაკრევიანა მხლებელთ ხელები და დაჯდა მათ შორის. ეს საკვირველი ამბავი აცნობეს ქარმაღანს. ამან მოიყვანა ცოტნე და ჰკითხა მიზეზი ასეთი საქციელისა. ცოტნემ აუწყა ნოინს, მეც ამხანაგი და თანაზიარი ვარ ამ ქართველ დიდებულთა და მათთან ერთად მსურს დავისაჯოო; კრების მიზეზად დადიანმაც იგივე დაასახელა, რაც მისმა მეგობრებმა. ცოტნე დადიანის საარაკო საქციელმა ისეთი ღრმა შთაბეჭდილება მოახდინა ნოინზე, რომ მან მაშინ-

ვე ყველანი გაათავისუფლა და ქვეყნის ერთგული ქართველები სამშობლოში გაუშვა.

ჩვენი ქვეყანა ამ დროს უმეფოდ იყო და შიგ თავისუფლად დათარეშობდენ თათრები.

44. საქართველოს ორ სამეფოთ გაყოფა

(1258 – 1330 წ.)

საქართველოს მეტად აწუხებდა უმეფობა. ერისთავთა თავგასულობას საზღვარი არ ჰქონდა. ჯერ კიდევ რუსუდანმა გაუგზავნა დიდ ყაენს თავისი ვაჟი დავითი, და სთხოვა ეცნო იგი საქართველოს მეფედ. ტახტის კანონიერი მემკვიდრე კი გიორგი ლაშას შვილი დავითი, რუსუდანმა თავის სიმქსთან გადაკარგა, ცილი დასწამა და საპყრობილეში ჩააგდებინა. დიდი ყაენი არ ჩქარობდა და არ უშვებდა დავითს. შვილის ლოდინში გადაიცვალა რუსუდანი.

საქართველოს უფრო გაბედულად ჩაჰკიდეს ბრწყალები მონგოლებმა და მეტად შეავიწროვეს როგორც დიდი ხარკით, ისე სამხედრო ბეგარით. მარტო მესხეთისა და ქართლ-კახეთიდან მათ გაყავდათ საომრათ 90 ათასი მხედარი და ხარკად მიჰქონდათ ყოველ წლობით 60 ათასი ოქრო. შინ კიდევ ერისთავების გამო ითელებოდა ქვეყანა. მაშინ შეიკრიბენ საუკეთესო ქართველნი; მათ გაიგეს, რომ ტახტის კანონიერი მემკვიდრე ლაშა გიორგის შვილი დავითი ცოცხალია და ზის ტუსადად რუსუდანის სიძის ყიასდინის ბრძანებით. მიმართეს სულთანს და სთხოვეს დავითის გაათავისუფლება. სულთანმა შეიწყნარა ქართველ დიდებულთა თხოვნა და დავითი მაშინვე გაათავისუფლა. დიდებულებმა იგი მიჰგვარეს ქ. ყარაყორუმს დიდ ყაენს და სთხოვეს ეცნო საქართველოს მეფედ. დიდმა ყაენმა ორივე მეფის წული, ორი დავითი გაუგზავნა დასავლეთ აზიის ყაენს ულოს და მისწერა, ორივეს გამეფება საქართველოში.

ამრიგად 1258 წელს საქართველოს გაუჩნდა ერთბაშად ორი მეფე: გიორგი ლაშას შვილი დავით მეხუთე და რუსუდანის შვილი დავით მეოთხე ანუ დავით ნარინი. ეს იყო თათართა ცბიერების ნაყოფი; მათ სურდა ორი მეფით საქარ-

თველოს დანაწილება. ასეც მოხდა: დავით ნარინი იყო მეტად გონიერი და ხერხიანი მეფე, დავით მუხუთუ კი პირიქით იყო ჯიუტი და უჭკუო კაცი; ის გადაიქცა ტიკინად მონგოლთა ხელში, და ათრევედენ საომრად ხან იქით და ხან აქით. დავით ნარინი კი მეტად ზრუნავდა ხალხის კეთილდღეობაზე და კრიჭაში უდგა თათრებს; ამიტომ მონგოლებმა შეიძულეს იგი და დაატყვევეს კიდეც, მაგრამ დავით ნარინი გზიდანვე გაიპარა და მოვიდა ქუთაისს. აქ დიდის დიდებით მიიღეს იგი, გახადეს დასავლეთ საქართველოს მეფედ და გამოაცხადეს ეს ქვეყანა თათართაგან დამოუკიდებლად. ამრიგად საქართველო განაწილდა ორ სამეუფოდ.

ბევრჯერ სცადეს თათრებმა ამ ქვეყნის დაპყრობა, მაგრამ მუდამ დამარცხებული ბრუნდებოდნენ უკან. მათ მომხრედ და სამშობლოს მოღალატედ შეიქნა რაჭის ერისთავი კახაბერი; ორჯერ შემოასია მან ჩუმად ჩვენ ქვეყანას თათართა დიდი ჯარი, მაგრამ მხნე დავითმა სასტიკად დაამარცხა ისანი ორჯერვე. შემდეგ მეფემ სტაცა ხელი სამშობლოს მოღალატე კახაბერს, ამოსწვა თვალები და მოკვეთა ხელ-ფეხი. ეს ჭკვიანი მეფე გადაიცვალა კარგა მოხუცებული 1293 წელს. დავით მეხუთე კიდეც უფრო ადრე გადაიცვალა (1268 წ.). მას დარჩა მცირე წლოვანი ვაჟი დიმიტრი.

45. დიმიტრი თავდადებული (1273 – 1289 წ.)

დავით მეხუთის სიკვდილით ისევ დაობლდა აღმოსავლეთი საქართველო. ქვეყანას მართავდა სადუნ ათაბაგი. (ამირ-სპასალარი). თათრები ძველებურად თარეშობდნენ და ბატო-

- 69 -

ნობდნენ საქართველოში, სადუნ ათაბაგის მეცადინობით აბადა ყაენმა, როგორც იყო, შეიწყნარა ქართველ დიდებულთა ვედრება და მეფედ აღიარა დავით მეხუთის შვილი ახალგაზდა დიმიტრი.

მეტად კარგი მეფე გამოდგა დიმიტრი. ის იყო ფრიად გულკეთილი ადამიანი; ჭკვიანი, ქვრივ-ობოლთა შემზრალე და ქვეყნის ერდგული. მეფე გადაიცვამდა ხშირად უბრალო სამოსელს, დადიოდა ხალხში ფარულად. იკვლევდა მის ყოფა ცხოვრებას და ეხმარებოდა გაჭირვებულთ. ამ დროს აბადა ყაენს მოუხთა ომი ეგვიპტის სულთანთან. ამ ბრძოლაში მონაწილობას იღებდა დიმიტრი მეფე ქართველი ჯარით და ეხმარებოდა ყაენს. ყაენი და თათრები გააოცა ქართველთა

ვაჟკაცობამ. მონგოლთა მგოსანმა გალობით შეაქო ქართველთ გმირობა. ყაენმა ფრიად დაასაჩუქრა როგორც მეფე, ისე მისი ჯარი. ამიერიდან აბალა ყაენი დიდი ნდობით და პატივისცემით ეპყრობოდა ქართველებს. ყაენი მათ გზავნიდა ელჩებათ სხვადასხვა ქვეყნის ხელმწიფეებთან.

მოკვდა აბალა ყაენი და ტახტზე მისი ძმა ჰამადი ავიდა. ახალი ყაენის წინააღმდეგ შეთქმულობა მოახდინეს მისმა ნოინებმა, მოჰკლეს იგი და გაამეფეს აბალას შვილი არლუნი. მაგრამ ვერც არლუნმა გაამართლა მათი იმედები. მოხდა ისევ ნოინთა აჯანყება, არლუნმა დაამარცხა ისინი და დასაჯა სასტიკად. მან ეჭვი აიღო დიმიტრი მეფეზედაც და დაიბარა, თანაც დიდი ჯარი გამოგზავნა საქართველოსკენ.

დიმიტრი მეფემ გამართა დიდებულთა კრება და აუწყა ყაენის სურვილი. დიდებულნი ურჩევდნენ მეფეს, არ წასულიყო არლუნთან, რადგან იქ მოელოდა სიკვდილი, არამედ შებმოდა მტერს. ქათალიკოსი და თვით მეფე სულ სხვა აზრის იყვნენ: ისინი ვერ ცნობდნენ ქვეყანას იმდენად ღონიერად, რომ იგი გამკლავებოდა თათრებს, ამიტომ სამშობლოს დალუპვას აჯობინეს თვით მეფის მსხვერპლად შეწირვა. გმი-

- 70 -

რი დიმიტრი გაუდგა გზას; მან თავს იდგა სამშობლოს გადარჩენა. მეფეს ეახლნენ ქათალიკოზი და რამდენიმე დიდებულნი. არლუნ ყაენმა მრისხანედ მიიღო დიმიტრი, გაასამართლა და მიუსაჯა სიკვდილი. გმირ მეფეს მოკვეთეს თავი 1289 წელს. დიდებულებმა მოისყიდეს მცველები, მოიტაცეს, მეფის გვამი და მოასვენეს საქართველოში. ეკლესიამ იგი შერაცხა წმიდათა შორის, ისტორიამ კი დიმიტრის უწოდა თავდადებული.

46. მონგოლთა ბატონობა

დიმიტრი მეფის უდროოდ სიკვდილმა კიდევ უარეს უბედურებაში ჩააგდო ივერია. ოცი წლის განმავლობაში მან გამოიცვალა ექვსი მეფე. ასე დაეცა დავით აღმაშენებლისა და თამარ მეფის დიდებული სამეფო, რომელიც შიშის ზარს სცემდა დასავლეთ აზიას. თათრების ყაენი ყარა-ბულა ისე გათამამდა, რომ მთელი ქართველი ერის გამაჰმადიანება მოისურვა, წინააღმდეგ შემთხვევაში მთელ საქართველოს უპირებდა ამოწყვეტას.

ვინ იცის, ამ მხეცის გამო რა საშინელება მოხდებოდა

ჩვენს ქვეყანაში, რომ იგი არ ეხსნა თავისი გმირული საქციელით მეფე ვახტანგს, დიმიტრის შვილს. ის ეახლა ყაენს ურდოში დიდის ფეშქაშებით, ამოიღო ხმალი, დადვა მასზე თავი და უთხრა, მზად ვარ აქვე თავი მომკვეთოთ, თუ არ შესცვლით თქვენს სასტიკ ბრძანებასაო. მხეცი ყარაბულა მეტად გააოცა მეფის ამგვარმა საქციელმა, მოლბა და შესცვალა ბრძანება. ამრიგად გადარჩა საქართველო საშინელ გაჟლეტას.

ამ საერთო არეულობის დროს მეფის გავლენა მეტად დაეცა. ეს გარემოება კი ხელს უწყობდა ზოგიერთ ქართველ დიდებულთა თავგასულობას, გამლიერებას და მეფის მორჩი-

- 71 -

ლებიდან გამოსვლას. საქართველოს საერთო დასუსტებამ და დიდებულთა ურჩობამ მეტად გაათამამა ჩვენი მეზობლები, განსაკუთრებით მთიელები, ე. ი. ოსები, ლეკები და სხვ. ოსებმა აიღეს გორის ციხე და იწყეს თარეში მთელს ქართლში; ლეკები იკლებდნენ კახეთს, რანსა და შირვანს, თურქები კი თფილისის მაზრას. თათრების ხანგრძლივმა ბატონობამ დასცა ქართველი ეროგორც გონებით, ისე ზნეობითა და სარწმუნოებით. ნახევრად ველური და წარმართი მტარვალეები თავიანთ უზნეო საქციელით ცუდ მაგალითს აძლევდნენ დამონებულ ერს.

ამგვარ უნუგეშო სურათს წარმოადგენდა საქართველო, როცა ტახტზე ავიდა დიმიტრი თავდადებულის უმცროსი ვაჟი დიდებული მეფე გიორგი ბრწინვალე.

მან დაამსხვრია მონობის ბორკილი, იხსნა საქართველო მტარვალთა ბატონობისაგან, ალაგმა მთიელები და თავგასული ერისთავები. ამას გარდა გიორგიმ მისცა ხალხს კანონი და სამართალი, გააერთიანა საქართველო, გააფართოვა მისი საზღვრები და ხალხის დაცემული ზნეობა გააფაქიზა; ერთი სიტყვით ქართველ ერს დიდი დავითისა და თამარის მზიანი დღეები გაუთენა.

გიორგი აღიზარდა მესხეთში, ბაბუამისის ბექა ათაბაგის სახლში. დედის ნანასთან მას ესმოდა დამონებული ხალხის კვნესა და ტირილი და მის მგრძნობიარე გულში ღრმად ჩაინერგა ქართველი ერის ტანჯვა და გაჭირვება. ამ სამშობლოს მოყვარულმა და დიდად ნიჭიერმა ახალგაზრდამ მიიღო შესანიშნავი განათლება. ეკლიანმა გზამ და ქვეყნის უბედურებამ მას შესძინა სიფრთხილე და გამოცდილება. ამასთან ერთად ამ იშვიათ ადამიანს ამკობდა ხასიათის სიმტკიცე, ძლიერი სული და სამხედრო ნიჭი. სწორედ ასეთი მეფე ეჭირვებოდა მაშინ ბედმავე საქართველოს.

ამ დროს საქართველოს სამი ძლიერი მტერი ჰყავდა: თათრები, მთიელები და თავგასული თავადები. ესენი ხრავ-

დენ ერის გულს და ღუპავდენ ქვეყანას. ავიდა ტახტზე მეფე გიორგი და დიდი სიფრთხილით შეუდგა საქმეს და

- 72 -

თავისი მიზნების განხორციელებას. უწინარეს ყოვლისა მან გაილაშქრა ოსებზე, დაამარცხა სასტიკად ისინი, წაართვა გორის ციხე და სხვა სიმაგრენი და იხსნა ქართლი მათი ცარცვა-რბევისაგან. ამგვარივე საქმე დამართა სხვა მთიელებსაც; ალაგმა ისინი და გაუჩინა სამართალი.

ამ ხანებში მოხდა თათრების ნოინთა შორის დიდი არეულობა. იმათ მოჰკლეს ყაენი და დაინაწილეს მონგოლთა უზარმაზარი სახელმწიფო. ამით ისარგებლა გიორგი ბრწყინვალემ, შეჰკრიბა ლაშქარი, შეებრძოლა საქართველოში მყოფ თათრებს, შემუსრა მათი ძალები და განდევნა საქართველოდან. ქართველმა ერმა კვლავ დაანახა ქვეყანას, თუ რა ძალა აქვს მას, როცა ჰყავს კარგი მეთაური.

ამას შემდეგ მეფემ მოსთხოვა მორჩილება გალადებულ ერისთავებს. იმათ ეს არ იამათ და მეფის წინააღმდეგ შეთქმულობა გამართეს. გიორგიმ მალე გაიგო მათი განზრახვა და სხვაბთან ერთად მოიწვია ისინი ვითომ და სათათბიროდ. ყველანი გამოცხადდნენ. მეფემ სტაცა მათ ხელი და გადასცა სასამართლოს, რომელმაც შეთქმულნი დამნაშავეთ სცნო და სიკვდილით დასჯა გადაუწყვიტა. ეს განაჩენი მეფემ მაშინვე მოიყვანა სისრულეში და ამით თავზარი დასცა თავადებს. ამას შემდეგ ყველა დაემორჩილა დიდებულ მეფეს.

47. საქართველოს გაერთიანება და გაძლიერება

გიორგი: ბრწყინვალეს: ერთი აზრი აწუხებდა: ეს იყო საქართველოს გაერთიანება და გაძლიერება. მან კარგად იცოდა, რომ ამ პატარა ერს დაღუპვისაგან მტკიცე ერთობა იხსნიდა. ამიტომ მეფეს სურდა დასავლეთ საქართველოს შემოერთება. ის ეძებდა მხოლოდ შემთხვევას.

დავით ნარინის შემდეგ დიდი უთანხმოება ჩამოვარდა მის შვილებს შორის. მათი ქიმპობით ისარგებლეს იმერეთის

- 73 -

დიდებულებმა და იწყეს თვითნებობა. ამას მოჰყვა არეულობა და ხალხის შევიწროება. საქმე გამწვავდა განსაკუთრებით გიორგი ბრწყინვალის დროს. გიორგი მეფემ დამართა მოლა-

პარაკება იმერეთის საუკეთესო კაცებთან, რომ იგი ეცნოთ მეფედ. ისინი სიხარულით დაეთანხმენ და დაპირდენ დახმარებას. ამას შემდეგ გიორგი გადვიდა იმერეთში ძლიერი რაზმით. იმერლები აღტაცებით მიეგებენ მას და მეფედ აღიარეს. ამრიგად უსისხლოდ შეერთდა დიდი ხნის განშორებული იმერეთი და ქართლ-კახეთი. გიორგი მეფემ დაიმორჩილა აგრეთვე გურია-სამეგრელოს და მესხეთ -აფხაზეთის ერისთავები.

საქართველოს გამლიერებას შურით უმზერდენ ლეკნი და განჯა-შირვანელნი. ისინი მოემზადენ გიორგი მეფეზე დასაცემათ, რათა დროით შეემუსრათ მისი ძლიერება. მაგრამ გიორგიმ მოასწრო: დიდი ლაშქრით შევიდა რანსა და შირვანს, აიღო ეს ქვეყნები, შემდეგ შეებრძოლა ლეკებს; დაიპყრო მთელი დაღესტანი და დაადვა ყველას ხარკი. აქ დიდებული მეფე შეუდგა შინაურ საქმეებს. მოიწვია სხვადასხვა კუთხის წარმომადგენელნი და განათლებულნი პირნი. მათი დახმარებით შეადგინა კანონები, რომელთაც უწოდა „მეგლის დება“. ექვთიმე ქათალიკოზის დახმარებით გიორგიმ აღადგინა დანგრეული ტაძრები და გაწმინდა და განამტკიცა ქრისტეს სარწმუნოება. დიდმა მეფემ გამართა აგრეთვე ზარაფხანა და მოსჭრა ფული.

ქვეყნის დამშვიდებასა და მოწყობაში იყო მეფე, როცა მას მოულოდნელად ორი დიდი ბრძოლა მოუხდა: ერთი მონგოლებთან, მეორე კი თურქებთან. მონგოლთა ნოინი დიდი ჯარით შემოიჭრა სომხეთში, დაიპყრო იგი, შემდეგ შირვანი და მოადგა განჯას. გიორგიმ სწრაფად შეკრიბა ჯარი და ეკვეთა თავზედ ნოინს, დაამარცხა სასტიკად და დიდი ალაფით დაბრუნდა თფილისს. ცოტა ხნის შემდეგ მცირე აზიის სულთანი შემოესია კლარჯეთს და იწყო რბევა. გიორგიმ ეს

სულთანიც დაამარცხა და წაართვა ურიცხვი ტყვე და ალაფი.

ამას შემდეგ მეფეს დიხდანს არ უცოცხლია. ის გადაიცვალა თფილისში 1346 წელს. მან შექნა დიდებული საქმე: მოაშორა ქვეყანას საშინელი მტარვალი, გააერთიანა დაგლეჯილი საქართველო, გაამლიერა იგი, მისცა სამართალი, ალაგმა მთიელნი და თავგასული ერისთავები და ამრიგად აღადგინა მკვდრეთით ქართველი ერის ძველი დიდება. მადლიერმა საქართველომ ამ დიდებულ მეფეს უწოდა გიორგი ბრწყინვალე.

48. ბაგრატ დიდი და ლანგ-თემური

(1360 – 1395 წ.)

გიორგი ბრწყინვალეს შემდეგ ტახტზე მისი შვილი დავითი ავიდა. ეს იყო მეტად გონიერი მეფე, და ქვეყნის ერთგული; მან იმეფა 14 წელს; ამ დროის განმავლობაში ის მოგზაურობდა თავის ვრცელ სამეფოში, უვლიდა ქვეყანას, აშენებდა დანგრეულ ციხე კოშკებს და ეკლესიებს. დავითის შემდეგ ტახტზე ავიდა მისი შვილი ბაგრატ დიდი. ის იყო იშვიათი ვაჟკაცი, მშვენიერი თვალტანადი, გამბედავი, მოწყალე და სამხედრო ნიჭით აღჭურვილი. ბაგრატი მხნედ შეუდგა ქვეყნის მართვა-გამგეობას.

ამ დროს შუაგულ აზიაში გაჩნდა კაცობრიობის ახალი მტერი – მონგოლთა გამოჩენილი სარდალი ლანგ-თემური, კაცი უწყალო და სისხლის მღვრელი. თემურმა შეაგროვა დიდი ჯარი და მოკლე ხანში დაიპყრო თურქთა ქვეყნები, სპარსეთი და ინდოეთი. უთვალავი ლაშქარით თემური მოადგა საქართველოს, ბაგრატმა შეაგროვა ჯარი, გახიზნა ხალხი მთებში და თვითონ გამაგრდა თფილისის ციხეში. თემური მოადგა თფილისს. აქ ატყდა საშინელი ბრძოლა და სისხლის ღვრა, რამაც ექვს თვეს გასტანა. თემურს გაუჭირ-

- 75 -

და, მაგრამ ბოლოს მან მიმართა ხერხს (რკინის ჩელტებს) და ამრიგად აიღო თფილისი, სადაც დაატყვევა ბაგრატი ცოლიანათ. ამას შემდეგ მხეცმა თემურმა ააოხრა ქართლი, დაანგრია სვეტი-ცხოვლის ტაძარი, ქვათახევის მონასტერი და რუისის ეკლესია; გამოსწვა ეკლესიაში ხალხი და დიდი დავლით დაბრუნდა თავის ქვეყანაში; თან წაიყვანა აუარებელი ტყვე.

უმეფოდ დარჩენილ საქართველოს უვლიდა ბაგრატ მეფის ვაჟი გიორგი და იმორჩილებდა გადგომილ ერისთავებს. ბაგრატს გული უკვდებოდა ტყვეობაში. მან განგებ მიიღო მაჰმადის სარწმუნოება და ამით თემური მეტად გაახარა. შემდეგ გამოსთხოვა 12 ათასი რჩეული მეომარი, ვითრმდა საქართველოს გასამაჰმადიანებლათ, და ამ ჯარით და ქართველი ტყვეებით სამშობლოში დაბრუნდა. გზიდან აცნობა თავის შვილს გიორგის, სწრაფად შეკრიბე ჯარი, ჩასაფრდი ვიწროებში და ჩემს რაზმს თავზე დაესხიო. გიორგიმ სიხარულით შეასრულა მამის ბრძანება: დახვდა ვიწროებში საუკეთესო რაზმით, ევა მოულოდნელათ მტერს და გაჟლიტა ერთიანად. გახარებული მამა და შვილი მოვიდენ თფილისს და

ამოჟლიტეს იქ მყოფნი მეციხოვნე თათრებიც.

ამ მოტყუებამ თემური მეტად გაამწარა. აურაცხელი ჯარით მეორე წელს მან გამოსწია საქართველოს მოსასპობად. ბაგრატმა მიიღო შესაფერი ზომები და მამაცათ დახვდა მტერს. საშინელი შეტაკება მოხდა მტკვრის ნაპირს. ქართლი მოირწყო ქართველთა სისხლით. საუკეთესო მამულიშვილებმა დასდევს აქ თავი მშობელ ქვეყნისთვის; სამაგიეროდ დიდი ზიანი მიაყენეს მტერსაც და გაჟლიტეს იგი ათიათასობით. ამისთანა გასაჭირი არ დასდგომია არსად თემურს, მაგრამ სიმრავლემ თავისი გაიტანა: ბაგრატის დაქანცულმა ჯარმა დაიხია უკან და გამაგრდა ციხეებში. გამხეცებულმა თემურმა გადასწვა და გააოხრა ქართლ-კახეთი. შვიდჯერ შემოვიდა იგი საქართველოში, შვიდჯერ ააწიოკა ჩვენი ქვეყანა, მაგრამ ვერ

- 76 -

დაიმონა იგი, ვერ მოახრევინა ქედი. ბაგრატი და შემდეგ მისი ვაჟი გიორგი გმირულად ებრძოდენ და ასუსტებდენ ლანგ-თემურს. ქართველებთან ბრძოლით იმდენათ დამაბუნდა ლანგ-თემური, რომ მან ველარ გაბედა ევროპაში გადასვლა. ამრიგად პატარა საქართველომ დიდ ხიფათს გადაარჩინა მთვლი ევროპა.

49. გიორგი მეშვიდე, კონსტანტინე პირველი და ალექსანდრე პირველი (1395 – 1443 წ.)

ბაგრატის შემდეგ არა ნაკლები გმირობა გამოიჩინა მისმა შვილმა გიორგი მეშვიდემ. მის მეფობაში ოთხჯერ კიდევ შემოიჭრა საქართველოში დიდი ჯარით სისხლის მღვრელი ლანგ-თემური და ოთხჯერვე შერცხვენილი გაბრუნდა უკან. მან ვერ მოახერხა პატარა საქართველოს დაპყრობა. ამასობაში მოკვდა კიდევ ლანგ-თემური. გაიგო გიორგიმ ეს ფრიად სასიამოვნო ამბავი და მაშინვე შეკრიბა საკმაო ჯარი, მიუხტა თათრებს, წაართვა დაჭერილი ციხე-ქალაქები, შემუსრა მათი ძალები და განდევნა არეზს იქით. გიორგი მეფის ასეთმა გამარჯვებამ გააბრაზა მონგოლები; ისინი დიდი ძალით წამოვიდენ საქართველოში. გიორგი არ შეუშინდა მათ, შეებრძოლა მედგრად და დაამარცხა. ამ ბრძოლაში მოკვლეს თვით გმირი გიორგიც. ის ასაფლავია მცხეთის ტაძარში.

გიორგის შემდეგ გამეფდა მისი ძმა კონსტანტინე პირველი, კაცი ძლიერი და გამბედავი. მან შიშის ზარი დასცა მუსულ-

მანებს და ბევრგან ასახელა ქართველთა დროშა, განსაკუთრებით შეავიწროვა მცირე აზის თურქები. იმათ შესჩივლეს თავიანთ სულთანს. სულთანმა შეკრიბა დიდი ლაშქარი და საუკეთესო სარდლის მეთაურობით გამოგზავნა საქართველოს დასაპყრობათ. მეფე კოსტანტინემ სწრაფად შეკრიბა ძლიერი

- 77 -

რაზმი და მოულოდელათ დაეცა მტერს. შეიქნა სასტიკი ბრძოლა; თურქნი უკვე მარცხდებოდენ; გახარებული მეფე გაიტაცა გამარჯვებამ, ამოღებული ხმლით შევარდა მტრის შუაგულ რაზმებში და თავგანწირულათ იბრძოდა. უცებ თურქნი შემოევლენ მეფეს რგოლივით და მოჰკლეს. კოსტანტინეს სიკვდილმა თავზარი დასცა ქართველ ჯარს; მან იბრუნა პირი; მტრები დაედევნენ და შემოვიდენ კლარჯეთს, მაგრამ ციხე-სიმაგრეებით შეშინებულნი ისევ, მალე გაბრუნდენ უკან. მეფედ შეიქნა გიორგის ვაჟი ალექსანდრე პირველი. ის იყო მეტად კეთილი ადამიანი. ხალხისათვის მზრუნველი დანგრეული ციხე-ტაძრების მაშენებელი. მაგრამ სამწუხაროდ მას აკლდა შორსმჭვრეტელობა, რის გამო დიდი ზიანი მიაყენა ჩვენს ქვეყანას.

ალექსანდრემ დაამშვიდა ერთმანეთში მოჩხუბარი სამეგრელო და აფხაზეთი, დაიმორჩილა მესხეთის გამდგარი ათაბაგი და განჯა-შირვანი. ამას შემდეგ იგი დაულალავათ მოგზაურობდა მთელ საქართველოში და მართავდა ქვეყანას. ცოტათი რომ მოხუცდა, მეფე ალექსანდრე შედგა ბერად 1442 წელს, საქართველო კი გაუყო თავის სამ შვილს: ვახტანგს მისცა ქართლი, დიმიტრის იმერეთი და გიორგის კახეთი. ეს იყო უდიდესი შეცდომა და თითქმის ქვეყნის ღალატი. ამრიგად თავისი უმეცრებით ალექსანდრემ დაარღვია ის ერთობა, რომელიც დიდის წვალებით შექნეს გიორგი ბრწყინვალემ და ბაგრატ დიდმა. ამას შემდეგ საქართველოს აღარ გაუხარია. ჩვენი პატარა სამშობლო გაიყო სამ პაწაწა სამეფოდ და ხუთ სამთავროდ, რამაც ფრიად გაახარა და გაათამამა მტრები. ამიერიდან გაჰქრა საუკუნოდ ქართველი ერის ძველი დიდება და ძლიერება...

ამავე ხანში დასავლეთით ჩვენს მეზობლად გაძლიერდა ოსმალეთი.

- 78 -

50. ოსმალეთი და ბიზანტიის იმპერიის მოსპობა

(1453 წ.)

მეთოთხმეტე საუკუნის დამდეგს თურქებს გამოუჩნდათ შესანიშნავი მეფე სარდალი ოსმანი, რომელმაც აღადგინა თურქების დაცემული სახელი, დაამარცხა მეზობლები და შექნა ძლიერი სახელმწიფო. სულთან ოსმანის გამო ამ თურქთა სახელმწიფოს დაერქვა ოსმალეთის იმპერია. ოსმანის შვილის შვილმა, მურად პირველმა ფეხი შესდგა ევროპაში, წაართვა ბიზანტიას ქ. ადრიანოპოლი და მისი მიდამოები და აგრეთვე ბალკანეთის ნახევარ კუნძულის ჩრდილო ნაწილი; ამრიგად მან მეტად შეავიწროვა ბიზანტია, რომელიც იმ დროს სულს ღაფავდა.

1451 წელს ოსმალთა დიდი სულთანი მურად მეორე მოადგა კოსტანტინეპოლს 300 ათასი მეომრით, ალყა შემოარტყა და ორი წლის ბრძოლის შემდეგ აიღო ბიზანტიის დედა ქალაქი. ოსმალებმა სამი დღის განმავლობაში დაარბიეს იგი და გაჟლიტეს მრავალი ქრისტიანი. თვით კოსტანტინე იმპერატორი მოჰკლეს ქალაქის კარებთან. ასე დაემხო ეს დიდი იმპერია. ოსმალებმა კოსტანტინეპოლს უწოდეს სტამბოლი, მისი დიდებული აიასოფის ტაძარი გარდაქმნეს მეჩითად. 1492 წელს ოსმალებმა დაიპყრეს თამარის მიერ დაარსებული ტრაპიზონის იმპერიაც.

ამრიგად საქართველოს მეზობლად დასავლეთით განათლებული ბიზანტიის ნაცვლად გახდა ძლიერი და გაუნათლებელი ოსმალეთი, რომელიც შიშის ზარს სცემდა დასავლეთ აზიასა და მთელ ევროპას. ამ დღიდან უკუღმა დატრიალდა საქართველოს ბედ-იღბალი. იგი დანაწილდა და დაეცა.

51. საქართველოს დანაწილება და დაცემა

მეთოთხმეტე საუკუნის მეორე ნახევრიდან იწყება საქართველოს დანაწილება სამ სამეფოდ და ხუთ სამთავროდ. ამრიგად ისედაც პატარა საქართველო დაიწიწკნა წვრილ სამეფო-სამთავროებად. ამ დანაწილებას ხელი შეუწყო, როგორც ვთქვით, თვით საქართველოს მეფე ალექსანდრემ, რომელმაც სამათ დაგლიჯა ჩვენი პატარა ქვეყანა და გაუყო იგი თავის შვილებს. ამ უბედურ დღიდან საქართველო აღარ შეერთებულა. საქართველოში ჯერ გაჩნდა სამი სამეფო: ქართლი, კახეთი და იმერეთი. მალე ქართლს მოწყდა მესხეთი და გახდა დამოუკიდებელ სამთავროთ. ცოტა ხნის შემდეგ იმერეთს გადუდგენ გურია, სამეგრელო, სვანეთი და აფხაზე-

თი; ისინიც გადაიქცენ დამოუკიდებელ სამთავროებად. გურიაში მთავრად შეიქნა გურიელი, სამეგრელოში – დადიანი, სვანეთში ჯერ გელოვანი, შემდეგ დადეშქელიანი. აფხაზეთში კი შარვაშიძე.

ამ საბედისწერო დროიდან იწყება საქართველოს დაცემა როგორც პოლიტიკურად, ისე ნივთიერად და სულიერად. დაიწყო მეფე-მთავრებს შორის საშინელი შფოთი, კინკლაობა და სისხლის ღვრა. ესენი არბევდნენ ერთმანეთს, ეცილებოდნენ მამულებს და ციხე ქალაქებს; ამგვარათ ინთხეოდი ძმათა შორის სისხლი. ამიერიდან უბედური საქართველო გადაიქცა შინაურ ბრძოლის ასპარეზად. დაეცა მეფის ღირსება და პატივისცემა, გაჰქრა სამშობლოს სიყვარული და ქვეყნის ერთგული სამსახური. თითქმის ყოველი თავადი ბატონად თვლიდა თავს და მზად იყო შეეწირა ქვეყნის ბედნიერება თავისი პირადი სარგებლობისთვის.

ამ გარემოებით მეტად სარგებლობდნენ ჩვენი მტრები, ყოველი კუთხიდან ესეოდნენ საქართველოს და იკლებდნენ, თუმცა ქართველები თავგანწირვით ებრძოდნენ მათ. ამ ხანებში მეტათ გამლიერდნენ: აღმოსავლეთით სპარსეთი და

- 80 -

დასავლეთით ოსმალეთი. ეს ორი სახელმწიფო ემუქრებოდა ჩანთქმას ჩვენს აწეწილ ქვეყანას. სპარსეთი ეპატრონებოდა ქართლ-კახეთს, ოსმალეთი კი – იმერეთს, მესხეთი ხან ერთის ხელში გადადიოდა, ხან მეორისაში, რის გამო სპარსეთი და ოსმალეთი ხშირად ერთმანეთს ებრძოდნენ და მათ შორის კოზაკივით ისრისებოდა ჩვენი სამშობლო. ოსმალებმა ამოგლიჯეს საქართველოს ჭანეთი, კლარჯეთი, აჭარა, ქობულეთი და ძალათ მიაღებინეს მათ მაჰმადის რჯული. სულთნის ძლევამოსილი ჯარი არა ერთხელ შემოიჭრა იმერეთში, ააწიოკა ხალხი, გადასწვა ქუთაისი და გელათის მონასტერი. კიდევ უარეს ზიანს შვრებოდნენ სპარსნი აღმოსავლეთ საქართველოში. ამათი მიზაძვით მთიელებმა აიშვეს თავი და დაუწყეს რბევა ქართლ-კახეთს. განსაკუთრებით დიდ ვნებას აძლევდნენ ჩვენს ქვეყანას ლეკები; მათ ცარცვა-გლეჯას და ხალხის აწიოკებას საზღვარი არ ჰქონდა. ამ შავზნელ დროს ჩნდებოდნენ ხოლმე საქართველოში გამოჩენილი მეფენი, როგორც იყვნენ, მაგალითად, ქართლის მეფე ლუარსაბ პირველი და სვიმონ დიდი, მაგრამ ამათ თავგანწირულ ბრძოლას ბევრი ვერაფერი ნაყოფი მოჰქონდა ქვეყნისთვის. საქართველო მიდიოდა უკან საოცარი სისწრაფით. იგი იძულებული შეიქნა დახმარება ეთხოვა რუსეთისათვის.

52. რუსეთი და საქართველო

საქართველო მოემწყვდა მაჰმადიანთა რგოლში. მას დაუდგა საშინელი წლები. შიგნით კინკლაობა, ჩხუბი და უთანხმოება, გარედან თურქ-სპარსთა და ოს-ლეკთა შემოსევა, დარბევა და აწიოკება. ეს შავზნელი დრო გაგრძელდა 350 წლამდე, ე. ი. თითქმის რუსეთთან შეკავშირებამდე. არც ერთ ერს არ განუცდია ის უბედურება, სისხლის ღვრა და აწიოკება, რაც განიცადა საქართველომ ამ სამნახევარი საუკუნის განმავლობაში.

- 81 -

ქართველი ერი ცნობილია თავისი სიმამაცით, გამირობით და სამშობლოს და სარწმუნოების უსაზღვრო სიყვარულით. სწორედ ეს იყო მიზეზი მისი აურაცხელ მტერთაგან გადარჩენისა. ამ დროს ქართველებს არ ეცალათ სწავლა-განათლებისა, მეურნეობისა და ვაჭრობა-მრეწველობისთვის. ამიტომ ჩვენი ერი მეტად დაქვეითდა გონებრივად და ნივთიერად; დაეცა ქართული მწერლობა და ხელოვნება.

პატარა საქართველო უძლეველი იყო, როცა ყველა მისი ნაწილი და ტომი შეერთებული იყო ერთ სამეფოდ, მაგრამ წვრილ სამეფო-სამთავროებათ დანაწილებამ და შინაურმა კინკლაობამ მოუღო მას ბოლო. ამიერიდან საქართველომ ვერ მოახერხა გაერთიანება და ერთ სამეფოდ გახდომა, რომ საერთო ძალით შესაფერი პასუხი გაეცა მძვინვარე მტრებისათვის. ამიტომ საქართველოს მეფეები შეუდგენ მოკავშირის ძებნას. ბიზანტია მოისპო. მის ნაცვლად საქართველოსა და ევროპას შორის ზღუდედ ძლიერი ოსმალეთი ჩადგა, რომელმაც დააშორა ჩვენი სამშობლო ევროპის განათლებულ ქვეყნებს, მათ გავლენასა და მფარველობას.

ამ დროს კავკასიონის ქედის გადაღმა, ჩრდილოეთით, თვალ უწვდენელ ვაკეზე ბალტიისა და თეთრ ზღვებამდე იზრდებოდა უზარმაზარი სახელმწიფო; ეს იყო რუსეთი, სარწმუნოებით მართლმადიდებელი ქრისტიანი. აი ამ თანამორწმუნე რუსეთს გაუწოდა სისხლიანი მარჯვენა ქართველმა ერმა. რუსეთს სთხოვდენ მფარველობასა და დახმარებას ქართლ-კახეთის მეფენი. ამის შესახებ პირველი მიწერ-მოწერა და ელჩების გზავნა გამართეს რუსის ხელმწიფეებთან კახეთის მეფეებმა ალექსანდრემ და ლევანმა 1492 და 1558 წლებში. ამას შემდეგ გზავნიდენ ელჩებს რუსეთში და დაბეჯითებით სთხოვდენ შველას კახეთის მეფენი ალექსანდრე მეორე და

თეიმურაზ პირველი. ამათ ბანი მისცეს ქართლის მეფეებმა გიორგი მეათემ და ლუარსაბ მეორემ. რუსეთს კი იმ ხანებში, შინაური არეულობის გამო, არ შეეძლო დახმარებოდა

– 82 –

ქართველებს, თუმცა მისი ხელმწიფენი პირდებოდენ დახმარერას და იღებდენ ივერიის მეფეთა ხარისხს.

რუსეთისკენ ხელების შვერა იაფად არ დაუჯდათ ქართველებს. ამ გარემოებამ მეტათ გააბრაზა სპარსეთი და გამოიწვია საშინელი სისხლის ღვრა. სპარსეთის მეფემ შაჰ-აბაზმა ხომ პირდაპირ გადასწყვიტა საქართველოს მოსპობა. ჩვენ ბედმავე ქვეყანას თავს დაატყდა ენით წარმოუთქმელი რისხვა: ის შეიღება აღდგომის წითელი კვერცხივით თავისივე სისხლით.

53. ირანის ლომი შაჰ აბაზი.

მეთექვსმეტე საუკუნიდან იწყება სპარსეთის გამლიერება. ამ დროს სპარსეთის ტახტზე ადის ახალი გვარის, სეფიდების დინასტია, რომლის დამაარსებლად ითვლება ისმაილ-შაჰი. მან შეაერთა დანაწილებული სპარსეთი და შექმნა ძლიერი სახელმწიფო. ამ დროს ქართლ-კახეთის მეფენი გზავნიდენ ელჩებს რუსეთში და სთხოვდენ შეკავშირებას. ეს გარემოება გულს უხეთქდა სპარსეთსა და ოსმალეთს. რუსეთის ჩამოთესლებით ისინი არამც თუ ხელს იღებდენ საქართველოზე, არამედ თვითონ ვარდებოდენ საშინელ ხიფათში; აქამდი რუსეთსა და მათ შორის აშვერილი იყო უზარმაზარ კედლად კავკასიონის ქედი, რომლის კარები დახურული იყო რუსეთისათვის. ამიერიდან თვით ქართველები უღებდენ რუსებს კარს, ე. ი დარიალის ხეობას და უშვებდენ მათ ამიერ კავკასიაში. აქიდან კი რუსებს პირდაპირი გზა ეხსნებოდათ როგორც სპარსეთის, ისე ოსმალეთის დასაპყრობად. აი ეს გარემოება მეტათ აშინებდა ამ ორ სახელმწიფოს და ყოველგვარ ზომებს ხმარობდენ, რომ საქართველო არ შეერთებოდა რუსეთს.

ისმაილ-შაჰმა შეჰკრა ზავი ოსმალეთთან და მოიწადინა საქართველოს მოსპობა, მაგრამ ერთმა გარემოებამ შეუშალა

- 83 -

ხელი. ისმაილის შვილი მაჰ-თამაზი ძლიერი ჯარებით

ოთხჯერ შემოესია საქართველოს, მაგრამ სასტიკად დამარცხდა ქართლის მეფის ლუარსაბ პირველისა და მისი შვილის სვიმონის მიერ. ამგვარადვე დაამარცხა სვიმონ მეფემ ოსმალებიც.

ამ ხანებში მოკვდა შაჰ-თამაზი და სპარსეთის ტახტზე ავიდა მისი შვილი შაჰ-აბაზი. ის იყო მეტად ცბიერი, დიდად ნიჭიერი და შორს გამჭვრეტელი ადამიანი; და ამასთანავე შესანიშნავი სარდალი; ამიტომ მას მეტ სახელაღი დაერქვა სპარსეთის ანუ ირანის ლომი. ამ დიდებულმა შაჰმა გააფართოვა სპარსეთის საზღვრები და უმაღლეს წერტილამდე აიყვანა თავისი ქვეყნის პოლიტიკური ძლიერება. შაჰ-აბაზმა მაშინვე მიაქცია ყურადღება საქართველოს. ამ დროს ქართლში მეფობდა გიორგი მეათე, კახეთში კი ალექსანდრე მეორე. მათ გაჩაღებული მიწერ-მოწერა ჰქონდათ რუსეთის მეფესთან. ამ გარემოებამ მეტათ შეაშფოთა შაჰ-აბაზი. მისი შორს გამჭვრეტი გონება ნათლად ხედავდა, თუ რა შედეგი მოჰყვებოდა ამ მიწერ-მოწერას. მან შეუთვალა ქართლ-კახეთის მეფეებს, შეეწყვიტათ რუსეთთან ყოველივე კავშირი; ნაცვლად კი დაპირდა ყოველსავე შეღავათს, მაგრამ ამაოთ, ჩვენი მეფეები დაჟინებით გზავნიდენ ელჩებს რუსეთში და ითხოვდენ შეკავშირებას. ამით განრისხებულმა შაჰ-აბაზმა მიმართა მკაცრ საშვალებას: მან იდუმლად მოაწამლია ქართლის მეფე გიორგი; კახეთის მეფეს კი გაუგზავნა მკვლელათ მისივე გამაჰმადიანებული შვილი კოსტანტინე, რომელსაც დაპირდა, კახეთის ტახტზე აგიყვანო. სპარსელთა რაზმით კონსტანტინე შემოვიდა კახეთს, დაიბარა თავისი მამა ალექსანდრე და ძმა გიორგი, მოჰკლა ისინი ღალატით და გამეფდა კახეთში.

54. ქეთევან დედოფალი და თეიმურაზ პირველი

(1606 – 1663 წ.)

კოსტანტინეს საზიზღარმა მოქმედებამ ააშფოთა მთელი კახეთი. ამ მამისა და ძმის მკვლელმა მოისურვა აგრეთვე თავისი ქვრივი რძლის ქეთევან დედოფლის ცოლად შერთვა. მოთმინებიდან გამოსული კახეთი ქეთევან დედოფლის მე-

ქაურობით აჯანყდა. ამ იშვიათმა ქალმა იწყო საომრად მზადება და ჯარების მოგროვება. თავის მხრივ მოსტანტინესაც მოუვიდა მაშველი ჯარი განჯა-შირვანიდან და ადირბეჯანიდან. მამაცი ქეთევანი თავის ლაშქარს გაუძღვა თავგანწირული მოღალატის წინააღმდეგ. მოხდა დიდი ბრძოლა, სადაც სანაქებოდ გამარჯვეს კახელებმა. დამარცხდა კოსტანტინეს ჯარი, თვით კოსტანტინე მოკვლა ამ ბრძოლაში კახეთის გმირმა დავით ჯანდიერმა და მისი თავი მიართვა ქეთევანს.

ქეთევანმა აუწყა თავისი გამარჯვება შაჰ-აბაზს და კახეთის მეფედ მოსთხოვა მძევლათ წაყვანილი თავისი შვილი თეიმურაზი. შაჰ-აბაზი მეტად გააბრაზა კოსტანტინეს მოკვლამ და ქეთევანის გამარჯვებამ, მაგრამ სხვადასხვა მოსაზრებით დაიმშვიდა გული, დაიბარა თეიმურაზი, განუცხადა პირფერობით თავისი სიხარული, მიულოცა გამარჯვება და დიდი საჩუქარით გაისტუმრა კახეთის მეფედ.

სამწუხაროდ თეიმურაზი ვერ გამოდგა შესაფერი მეფე; ეს იყო მეტად უნდო და წვრილმანი ადამიანი, სუსტი მართველი და უნიჭო სარდალი. მას წარმოდგენილი ჰქონდა თავი დიდ პოეტად და იმ დროს, როცა მთელი კახეთი

ილუპებოდა არხეინათ ბრძანდებოდა იმერეთში, სწერდა თავის უნიჭო ლექსებსა და პოემებს. თეიმურაზს სძულდა შაჰ-აბაზი, თანაც მეტათ ეშინოდა მისი, არ სწამდა მისი ფიცი და დაპირებანი. ამიტომ იგი ადრევე დაადგა იმავე გზას, რასაც ადგენ მისი წინაპრები, და იწყო მოციქულების გზავნა რუსეთში. ამ საქმეში მან ჩაითრია ახალგაზდა და სუსტი ხასიათის მქონე ქართლის მეფე ლუარსაბ მეორე. ამგვარი მოქმედებით თეიმურაზმა მეტად განარისხა შაჰ-აბაზი, გამოიწვია კახეთის აოხრება და მთელი საქართველო საშინელ ხიფათში ჩააგდო. თეიმურაზ მეფის სიბრძნევს უნდა მივაწეროთ მისი ორი შვილის, ლუარსაბ მეფისა და ქეთევან დედოფლის წამებაც.

შაჰ-აბაზს არ სურდა უბრალოდ სისხლის დანთხევა. მისი მიზანი იყო მშვიდობიანის გზით მოენადირებია თეიმურა-

- 86 -

ზის და ლუარსაბის გული. ამ მიზნით იგი ორსავე დაემოყვრა და ცოლებად მათი დები შეირთო. აგრეთვე დაამოყვრა ერთმანეთს ეს ორი მეფე; თეიმურაზს შერთო ცოლათ ლუარსაბის მეორე და. შაჰ-აბაზი გულწრფელად ურჩევდა ორსავე მეფეს, შეეწყვიტათ რუსეთთან ყოველივე კავშირი და მიწობოდენ მას, როგორც სიძეს და ერთგულ ადამიანს. შაჰ-აბაზი არ ზოგავდა თავს, რათა მოეგო ამ ორი მეფის გული და დაკავშირებოდა მით უმეტეს, რომ იგი დედით ქართველი იყო და კარგად იცოდა ქართული ენა. მაგრამ ყოველივე ცდამ უქმად ჩაუარა ამ დიდებულ შაჰს. მაშინ იგი დიდი ჯარით წამოვიდა ივერიაში და თეიმურაზს მძევლათ შვილები მოსთხოვა. თეიმურაზმა გაუგზავნა ჯერ უმცროსი ვაჟი და შემდეგ უფროსი, თანაც გააყოლა მათ თავისი დედა ქეთევან დედოფალი. შაჰ-აბაზმა დაიბარა თვითონ თეიმურაზი, მაგრამ მან გაქუსლა იმერეთს და თან გადაიყვანა მეფე ლუარსაბი, რომელიც შემდეგ მოტყუებით ხელში ჩაიგდო შაჰ-აბაზმა. ცოტა ხნის შემდეგ შაჰი უომრად დაბრუნდა სპარსეთს და თან წაიყვანა ლუარსაბი და თეიმურაზის დედა და შვილები.

55. კახეთის აოხრება (1616 წ.)

გავიდა ქართლ-კახეთიდან შაჰ-აბაზი და კახეთის საუკეთესო მამულიშვილებმა დავით ჯანდიერმა, თამაზ ვანანაძემ და ნოდარ ჯორჯაძემ მოახდინეს შეთქმულობა კახეთში დარჩენილ სპარსელთა ჯარის წინააღმდეგ. მათ შეკრიბეს საუკეთესო

ვაჟკაცი და ალავერდობა დღე მოულოდნელად აუტეხეს ბრძოლა სპარსელებს ეკლესიის გალავანში და გასწყვიტეს ისინი; შემდეგ გადმოიყვანეს იმერეთიდან თეიმურაზი და დასვეს ტახტზე.

თეიმურაზმა შეაგროვა 10 ათასი მეომარი, დაეცა გამაჰ-მადიანებულ იასეს – შაჰ-აბაზის დაყენებულს, მოჰკლა იგი და

- 87 -

ამოსწყვიტა ერთიანად სპარსელთა ჯარი და მისი სარდლები. ამას არ დასჯერდა თეიმურაზი; მან გასწყვიტა იასეს მომხრე თავადობა, შეიპყრო კახეთში მყოფი სპარსელი ვაჭრები და წამებით დახოცა; მათი ქონება კი თვითონ დაისაკუთრა. არც ეს იკმარა – შეუსია ათი ათასი კაცი სპარსეთის მიდამოებს და ააოხრა. ეს ამბავი მალე გაიგო შაჰ-აბაზმა. მის გაბრაზებას საზღვარი არ ჰქონდა. ის შეუდგა სამზადისს; შეაგროვა აუარებელი ჯარი და კახეთის მოსასპობად წამოვიდა. წამოსვლამდე კი მოაკვლევინა ლუარსაბ მეფე, თეიმურაზის ორი ვაჟი და საშინლად აწამა გახურებული შანთებით ქეთევან დედოფალი, რომელი ქართველმა ეკლესიამ შერაცხა წმიდათა შორის.

აღდგომა ღამეს დავით გარეჯის უდაბნოში უკლესიას უვლიდა ლიტანიას კელაპტრებით ხელში ექვსი ათასი ბერი და გალობდნენ „ქრისტე აღსდგას“. შორს გაისმოდა ეს ღაღადება. ამ დროს გავარდა თოფი, და ათი ათასი გამხეცებუ-ლი მხედარი ეკვეთა უმწეო ბერებს და იწყეს მათი მუსვრა. ეს იყო შაჰ-აბაზის მოწინავე ჯარი. დავით გარეჯის უდაბნოს ბერები შეიქნენ პირველი მსხვერპლნი. სამი მხრით მოედვენ კახეთს შაჰ-აბაზის ჯარები და იწყეს ხალხის უწყალოდ ჟლეტა; ცეცხლსა და მახვილს მისცეს ყველაფერი. ნამდვილი ჯოჯოხეთი დატრიალდა ამ ტურფა მხარეში. ათასობით სპობდა ქალსა და კაცს მტარვალის თოფი და ხმალი და ცეცხლის აგზნებული ალი; მომაკვდავის საზარელი კვნესა, ქალთა და ბავშვთა უნუგეშო ტირილი წვდებოდა თვით ზეცას.

აოხრდა მთელი კახეთი; ვინც ვერ მოასწრო მთებში შეფარება, ზოგი დაიხოცა, ზოგიც შეიქნა ტყვეთ. მოსპეს და გადასწვეს ყველაფერი; ნანგრევებად იქცა ეს მშვენიერი და მჭიდროთ დასახლებული ქვეყანა. ასე იჯერა გული მძვინვარე შაჰ-აბაზმა! ასე გადაუხადა მან სამაგიერო ბრიყვ თეიმურაზს. 70 ათასი კახელი გაწყდა ამ შემოსევის დროს. 150 ათასი კი ტყვეთ წაიყვანეს. ამათგან სამი წილი გზაში გაწყდა.

- 88 -

დანარჩენი ზოგი მონებად გაიყიდა, ზოგიც დაასახლეს სპარსეთის სხვადასხვა კუთხეში და ძალად მიაღებინეს მაჰმადის რჯული. ამრიგად გაწყდა ნახევარი კახეთი; ეს იყო საშინელი რისხვა, რომლის მსგავსი არა დროს არ განუცდია საქართველოს...

56. დიდი მოურავი სააკაძე

გაბრაზებული, შაჰ-აბაზი კიდევ უარეს საქმეს უპირობდა ქართლს. მან გადასწყვიტა მოესპო მთელი საქართველო. ქართველი ერის ზოგი ნაწილი გაეყიდა მონებათ, ზოგიც მოეფანტა სპარსეთის სხვადასხვა უვარგის კუთხეში და მათ ნაცვლა საქართველოში დაესახლება სპარსელები, რათა ამრიგად ეხსნა თავისი სახელმწიფო საშინელ ხიფათისაგან, ე. ი. რუსთა ამიერ კავკასიაში შემოსვლისაგან. ადვილად შეიძლება შაჰ-აბაზს აესრულებია კიდევ ეს თავის სატანური განზრახვა და მოესპო ჩვენი სამშობლო, რომ განგებას საქართველოს მხსნელად არ მოევიდნა დიდებული გმირი გიორგი სააკაძე.

გიორგი სააკაძე იყო ქართლის უბრალო აზნაური. 16 წლის გიორგიმ იჩინა თავი სვიმონ მეფის დროს ოსმალებთან ბრძოლაში; 22 წლის გიორგი უკვე ხდებ ამირ-სპასალარი გიორგი მეფის დროს და იღებს თავადის ხარისხს. მას ემოყვრება და აძლევს ქალს ქართლის უპირველესი თავადი ნუგზარ არაგვის ერისთავი. სააკაძე ხდება თითოთ საჩვენებელ გმირად. ის შეიქნა მეფის პირველ ვეზირად და დიდ მოურავად. მეფის ბრძანებით გიორგიმ ალაგმა თავგასული ერისთავები, დაამარცხა ოსები, გადააყენა უღირსი მოხელენი და მათ ნაცვლად ქვეყნის გამგეობის სათავეში ღირსეული პირები ჩააყენა. სააკაძე არ აქცევდა ყურადღებას გვარიშვილობას, რითაც მეტად გადაიმტერა დიდი თავადები. გიორგიმ ძალე დაამშვიდა მტერთაგან აოხრებული ქართლი, დააბინავა გლე-

- 90 -

ხოზა, ხელი შეუწყო მშრომელ ხალხს და ააღორძინა ვაჭრობა-მრეწველობა. ერთი სიტყვით, ყოველ საქმეში ახალგაზდა სააკაძემ გამრიჩინა საარაკო ნიჭი, ნამდვილი გენიოსობა, რომლის მსგავსი დავით აღმაშენებლისა და გიორგი ბრწყინვალეს შემდეგ ჩვენს სამშობლოს არ ღირსებია. მისი მართვა-გამგეობით და სამხედრო ნიჭით განცვიფრებული იყვნენ მეზობელი მეფენი, განსაკუთრებით შაჰ-აბაზი.

დიდებულ ნიჭთან ერთად ბუნებას გიორგი სააკაძე გარეგანი სიმშვენიერით უზვად დაეჯილდოებია. ის იყო მეტათ ზორობა, ახოვანი და სოცრად ღონიერი ვაჟკაცი; მის ლამაზ სახეს ამკობდა შავი წვერ-ულვაში. მას ცეცხლისმფრქვევი თვალებიდან კრთოდა უსაზღვრო სიმამაცე, დიდსულოვნება და

სამშობლოს სიყვარული; მისი ლომებრივ მჭექარე ხმა შიშის ზარს სცემდა მტერს ბრძოლის ველზე. ვაი მას, ვისაც მოხვდებოდა გიორგის ხმალი! კაცი და ცხენი ოთხად გაკვეთილი ვარდებოდენ ძირს. მტრის რაზმები ივლტოდენ მის წინაშე; ათასი კაცით ის ამარცხებდა მტრის ოცსა და ორმოც ათას მხედარს.

გიორგი სააკაძე არ ეთანხმებოდა ქართლ-კახეთის მეფეთა მიწრაფებას; მას არ სურდა საქართველოს რუსეთთან შეკავშირება. მისი მიზანი იყო დანაწილებულ საქართველოს შეერთება; მას სწყურდა აღედგინა დიდი დავითისა და თამარის დროის საქართველო. გიორგი სააკაძე მამასავით მფარველობდა საქართველოს იმ დროს, როცა ჩვენ სამშობლოს უპირობდა ერთიანად აოხრებას ირანის ლომი შაჰ-აბაზი.

57. ცხირეთის ომი (1609 წ.)

გიორგი სააკაძის შესანიშნავ გამირობად უნდა ჩაითვალოს ოსმალსო ჯარზე საარაკო გამარჯვება. გაბრაზებულმა სულთანმა შეუსია საქართველოს 60 ათასი მეომარი. ეს ჯარი

- 91 -

მოულოდნელად შეიჭრა ქართლში და წამოვიდა სოფელ ცხირეთზე, სადაც იმყოფებოდა იმ დროს ახალგაზდა მეფე ლუარსაბ მეორე თავისი ამალით.

ოსმალსო მოწინავე ჯარმა გზაში ჩაიგდო ხელში თევდორე ღვდელი, გაიგდო იგი მუქარით წინ ცხირეთის გზის საჩვენებლად. მაგრამ ამ ღირსეული ქართველის გულში ღვივოდა მამულის მტკიცე სიყვარული. მან არჩია ქვეყნის ღალატს ტანჯვით სიკვდილი. თევდორე ღვდელი გაუძღვა მტრებს, ააცდინა ცხირეთის გზას და შეიყვანა უდაბურ-ტყეში. აქ მტრები მიუხვდენ ღალატს; სტაცეს ხელი საწყალ თევდორეს და წამებით მოჰკლეს. ოსმალებმა ძლივს დაახწიეს თავი უდაბურ ტყეს და მიადგენ ცხირეთს. თევდორე მღვდელი ეკლესიამ წმიდათა შორის შერაცხა.

ოსმალთა ჯარის მოულოდნელმა თავდასხმამ შიშის ზარი დასცა ლუარსაბ მეფეს და მის ამალას. მათ ყოველივე იმედი დაჰკარგეს. მაგრამ მათ შორის იყო ძლიერი ადამიანი, რომლის გულს არა დროს არ მიკარებია შიში – დიდი მოურავი გიორგი სააკაძე. მან გაამხნევა მეფე და მისი ამალა, აფრინა ირგვლივ შიკრიკები და შვიდი საათის განმავლობაში შეკრიბა ხუთასამდე კაცი. ამ ერთი მუჟა რაზმით

იგი შევარდენივით დაეცა თავზე ოსმალთა ჯარს და იწყო მათი მუსვრა. ცოტა ხნის შემდეგ მას მოემატა კიდევ ხუთასი კაცი ზაზა ციციშვილის მეთაურობით. ახლა უფრო გამხნევდა სააკაძე. იგი იბრძოდა როგორც ლომი; მისი შუბის კვეთება, ხმლის ტრიალი და მჭექარე შემახება შიშის ზარს ჰყენდა მტრის რაზმებს. სააკაძეს გვერდით მისდევდა ხმალამოწვდილი მეფე ლუარსაბი და მუსრავდა მტერს. გიორგის შემდეგ ყველაზე მეტად თავი იჩინა ზაზა ციციშვილმა. მან თავის ხელით მოჰკლა მტრის მთავარსარდალი და მისი თავი მიართვა მეფეს.

მტერი დაფრთხა. ამდენმა ჯარმა იბრუნა პირი და მიაშურა გორის ციხეს. მაგრამ სომხრს მღვდელმა ტერსაკამ დრო-

- 92 -

ით აცნობა გორელებს ეს ამბავი. ხალხი გამოცვინდა ქალაქიდან, მტრის თვალწინ აყარეს ხიდი და მით შეუშალეს ხელი ოსმალთა ჯარს ციხეში შესასვლელათ. მაშინ ოსმალთა ჯარი დაადგა ახალციხის გზას, მაგრამ მათ დაედევნა ექვსი ათასი კაცით გიორგი სააკაძე და ბორჯომის ხელობაში მიაყენა მტერს ისეთი დამარცხება, რომლის მსგავსი ოსმალებს არა დროს არ ენახათ. მთელი მათი ბანაკი და ქონება დარჩა ქართველებს. ამრიგად სააკაძის წყალობით სძლიეს საშინელს მტერს. ქართველთა სიხარულს საზღვარი არ ქონდა.

58. გიორგი სააკაძის განდევნა სპარსეთში

ოსმალთა ჯარის დამარცხების შემდეგ სააკაძის სახელი უფრო განითქვა მთელ საქართველოში. იგი შეიქნა თითოთ საჩვენებელ გმირად. მეფე ლუარსაბმა მეტად შეიყვარა გიორგი და ერთ დღეს ეწვია მას დიდის ამალით. გიორგიმ მეფური ნადიმი გადაუხადა ლუარსაბს. მან გადააჭარბა სიუხვით და მასპინძლობით ყველა დიდებულს. ამ ლხინის დროს მეფის გული მოხიბლა თავისი სიმშვენიერით სააკაძის დამ მკვრინემ. მეფემ გადასწყვიტა მისი ცოლად შერთვა და შეერთო კიდევ.

ამრიგად ქართლის მეფე შეიქნა სააკაძის სიძე, მაგრამ ეს მეფის დამოყვრება გახდა საბედისწეროდ თვით სააკაძისთვის. ამ დამოყვრებამ უზომოთ გააზრაზა დიდებულნი. მათ გადასწყვიტეს სააკაძის დაღუპვა. ისინი შეუჩდენ მეფეს, დაემუქრენ ტახტიდან ჩამოგდებას და იმდენად გადაიბირეს ეს სუსტი ხასიათის ადამიანი, რომ გააშვებინეს ცოლი. თვით სააკა-

მეს დაუპირეს ღალატით მოკვლა. ეს ამბავი შეიტყო გიორგიმ და ძლივს გაასწრო თავისი ცოლ-შვილით. დიდებულნი დაეცნენ სააკაძის სასახლეს, გაცარცვეს და ცეცხლის ალს მისცეს მთელი მისი ქონება. ამრიგათ ქართლის თავადებმა მოაშორეს თავის სამშობლოს უპირველესი გმირი და მამული-

- 93 -

შვილი. სააკაძის გაძევებით მათ დააობლეს მთელი საქართველო.

გიორგი სააკაძემ თავი შეაფარა სპარსეთს. მას თან ახლდა მისი ცოლის ძმა, შესანიშნავი ვაჟკაცი ზურაბ ერისთავი. შორს გამჭვრეტმა შაჰ-აბაზმა მეფური ღირსებით მიიღო სააკაძე, უბოძა დიდი ადგილი და ქონება, შაჰმა ისარგებლა ამ გმირის სტუმრობით; წაიყვანა იგი საომრათ ჯერ ინდოეთში და შემდეგ ოსმალთა წინააღმდეგ. სააკაძემ სანაქებოდ გაიმარჯვა ორივე ალაგს, დაუპყრო შაჰს დიდი ქვეყნები და მოდრიკა ოსმალეთის ამაყი სულთანი. გიორგის სახელი განითქვა მთელს აზიაში. აღმოსავლეთის პოეტები უძღვნიდენ მას ლექსებს და პოემებს; მომღერალნი გალობდენ ლხინსა და ნადიმში მის ქება-დიდებას.

საკაძის სპარსეთში ყოფნის დროს საქართველოს თავს დაატყდა ის საშინელი რისხვა, რომელიც მოვიხსენეთ ზევით; მრისხანე შაჰ-აბაზმა სისხლით შეღება მთელი კახეთი და გასწყვიტა აურაცხელი ქართველობა. ამ დროს სააკაძე ხმლით ხელში წინ მიუძღოდა სპარსელ ჯარებს და იპყრობდა ქვეყნებს. გიორგის ესმოდა ბრძოლის ველზე ის საშინელი ამბავი, რაც თავს დაატყდა მის სამშობლოს. ამ გმირის გული ივსებოდა საშინელი შურისძიებით. ის ელოდა დროს, ის ეძებდა მარჯვე შემთხვევას. და აჰა, მიეცა მას ერთი, და მეორეც!

59. შაჰ აბაზის რისხვა

იმერეთის გადახვეწილი მეფე თეიმურაზი გზავნიდა ელჩებს რუსეთში და სთხოვდა შეკავშირებას. მან მიიმხრო ამ საქმეში იმერეთის მეფე გიორგი და გურია-სამეგრელოს მთავრები. ეს ამბავი ესმოდა შაჰ-აბაზს და ბრაზით ივსებოდა მისი გული. შაჰმა გადასწყვიტა საქართველოს სრულიად მოსპობა. მან გამოგზავნა უთვალავი ჯარი საუკეთესო სარდლების მეთაურობით და უბრძანა, კახეთი ერთიანად ამოსწყვი-

- 94 -

ტეთ, ქართლი აყარეთ და სპარსეთში გადასახლეთ, ხოლო მათ ნაცვლად კი სპარსელები დაასახლეთო.

ეს იყო საბედისწერო ჟამი ქართველი ერის ცხოვრებაში, ამისთანა განსაცდელი ჩვენს უბედურ ქვეყანას არა დროს არ დასდგომია; ამიერიდან მისი სახელი უნდა წაშლილიყო ქვეყნის გულიდან; ამიერიდან ქართველების ნაცვლად ივერიაში უნდა ყოფილიყვნენ სპარსელები; ან სიცოცხლე ან სიკვდილი! ან საუკუნოთ გაქრობა, ან გმირული ბრძოლა და გამარჯვება! აი რა საშინელი აზრები აიძარტა ქართველი ერის წინ!

სპარსეთის ლაშქარი სხვადასხვა გზით შემოვიდა ქართლ-კახეთში და დიდი მოხერხებით დაიკავა ციხეები. მათ მოამწყვდიეს შუაში უმეფოდ და უპატრონოდ დარჩენილი ქართველობა. თავის სარდლებს შაჰ-აბაზმა გიორგი სააკაძე თან გამოაყოლა. სააკაძე შაჰის მიაჩნდა თავის ერთგულ კაცად, მით უმეტეს, რომ საქართველომ იგი გარისხა და გადისროლა, მაგრამ მოტყუვდა. ამ გმირის გულში ღვივოდა სამშობლოს სიყვარული. გიორგი ჩამოვიდა საქართველოში და ხელი მიჰყო მოქმედებას. მან საიდუმლოდ აფრინა კაცები ქართლ-კახეთის ყოველ კუთხეში, გაამხნევა დამფრთხალი ხალხი, მიიმხრო გავლენიანი თავად-აზნაურნი და გამართა დიდებული შეთქმულობა მტარვალთა გასაჟლეტად და საქართველოს გადასარჩენად. შეთქმულებს გიორგიმ მისცა პაემანი: ეს იყო 25 მარტი, ე. ი. ხარება.

ხარება დილას რიჟრაჟზე ქართველი ჯარი მოულოდნელად უნდა დასხმოდა სამუხრანოში (ქართლში) სპარსთა მთავარ ლაშქარს და უნდა გაეწყვიტა იგი. აქედან სწრაფად უნდა სცემოდნენ და აეღოთ ყველა ციხეები; ამრიგად უნდა მოეშორებიათ სამშობლოსთვის საშინელი განსაცდელი. მართლაც ყველაფერი ასრულდა იმ წესით, რაც მისცა შეთქმულებს გიორგი სააკაძემ. ის იყო სული და გული ამ საიდუმლო მოძრაობისა.

60. საქართველოს გადარჩენა (1623 წ)

მოახლოვდა დანიშნული დღე ხარების წინა ღამეს. გიორგი სააკაძე ოთხი სუკეთესო ვაჟკაცით იყო მტრის მთავარ ბანაკში. ეს ხუთი გმირი იარაღ ასხმული იდუმლათ ერთ კარავში გულის ფანცქალით ელოდა რიჟრაჟს, ელოდენ შე-

თქმულთა ნიშანს, რომ დარეოდენ მტერს და შიშის ზარი დაეცათ მისთვის.

ამ დროს გაისმა შორს ბუკისა და საყვირის ხმა; ეს იყო შეთქმულთა ნიშანი; თუმ-ფშავ-ხევსურთა ჯარი გიორგი სააკაძის შვილისა და ზურაბ ერისთავის მეთაურობით მოდიოდა მტარვალთა წინააღმდეგ. ქართველი ჯარის გუგუნნი და ბუკ-ნალარის მჭექარი ხმა ედებოდა ველსა და მთებს; ეს ხმა შიშის ზარს ჰფენდა სპარსელთა ლაშქარს. მათ ეგონათ, თეიმურაზ მეფე რუს-იმერეთა ჯარით მოდისო, რადგან ეს ხმა წინდაწინ დაჰყარა შორს გამჭვრეტმა სააკაძემ. უსაზღვრო შიშმა შეიპყრო სპარსელები. ისინი დაიბნენ ამ მოულოდნელ თავდასხმაზე. მათმა სარდლებმა აფრინეს კაცი გიორგისთან. სააკაძე თავისი ოთხი ვაჟკაცით ცხენზე შემსხდარი მივიდა მთავარ სარდლის ყორჩიხანის კარავთან. აქ შემოეხვიენ მას სპარსელი სარდლები გაფითრებული სახით და დაუწყეს კითხვა, თუ რას ნიშნავდა ეს ბუკის ხმა.

„ეს ის ხმაა, რომ დადგა ჟამი თქვენი გაწევეტისა და საქართველოს გათავისუფლებისა“! მიაძახა მათ გიორგი სააკაძემ. „სიკვდილი მტარვალთ“! შესძახა მათ მჭექარე ხმით, იძრო შუბი, ჰკრა გულში თვით ყორჩიხანს და იქვე გააგორა. შემდეგ ხმლით ხელში თავისი ოთხი გმირითურთ ეცა სპარსელ სარდლებს და დახოცა ერთიანათ. ეს იყო ერთი წუთის საქმე. ეს ხუთი გმირი ახლა ეკვეთენ სპარსელთა ჯარს და შეიქნა სამინელი ჟლეტა. ამასობაში მოუსწრო ქართველთა ჯარმა. როგორც გაშმაგებული ლომები ჩაერიენ ამ უთვალავ ლაშქარში ზურაბ ერისთავი და გიორგის შვილი ზუ-

- 96 -

რაბი თავის ვაჟკაცებით და გაავლეს მუსრი. შეიქნა მტრის უწყალო ჟლეტა; ისე შეიპყრო შიშმა სპარსელნი, რომ ვეღარ არჩევდენ მტერს და ხოცავდენ ერთმანეთს. ორ-სამ საათში ქართველმა ჯარმა მოულო მათ ბოლო. შემდეგ ქართველები გაემურენ ციხე-სიმაგრეების ასაღებად; აიღეს რამდენიმე, დაამარცხეს სპარსთა ჯარები და ბოლოს გაემურენ ლოჭინოს, კახეთისაკენ, სადაც იდგა კიდევ მტრის დიდი ლაშქარი. მეორე მხრით სპარსელთ მოადგენ კახელები დავით ჯანდიერის მეთაურობით. აქაც ქართველმა ჯარმა გამოიჩინა საოცარი გმირობა და გასწყვიტა მტერი.

ამრიგად სააკაძემ თავისი გენიოსური ნიჭით გადაარჩინა ქართლ-კახეთი დაღუპვას და ერთიანად მოსპობას. მაგრამ იაფათ არ დაუჯდა მას ეს გმირობა – სააკაძემ უმსხვერპლა სამშობლოს თავისი უფროსი და უსაყვარლესი ვაჟი პაატა, რომელიც შაჰ-აბაზმა დაიტოვა მძევლად. გამხეცებულმა შა-

ჰიმ საშინელი წამებით მოჰკლა პაატა და მით იჯერა გული სააკაძეზე.

61. მარაზდის ომი და სააკაძის ბოლო

(1623 – 1629 წ.)

ამ სამაგალითო გამარჯვების შემდეგ სააკაძემ გადმოიყვანა იმერეთიდან თეიმურაზ მეფე და დასვა ქართლ-კახეთის ტახტზე. იქით მაჰ-აბაზი შეუდგა მზადებას შურის საძიებლად. მან შეკრიბა თავის ვრცელ სახელმწიფოში საუკეთესო ლაშქარი, რიცხვით ასი ათასი მეომარი და თავისი სიძის ყორჩიბაშის მეთაურობით გამოგზავნა საქართველოს მოსასვობათ.

არც გიორგი სააკაძეს ეძინა. მან შეაგროვა ქართლ-კახეთში რჩეული ჯარი, რიცხვით ოცი ათასი კაცი და ურჩევდა თეიმურაზ მეფეს ქართლშივე გამაგრებას. მაგრამ პირადად მტრობამ დააღუპა საქმე. სააკაძის მტერმა თავადებმა ჯარის

- 97 -

მთავარ სარდლობა მისცეს თვით მეფე თეიმურაზს და მასვე ურჩიეს მიხტომოდა სპარსელებს. სუსტი გონების პატრონი თეიმურაზი აყვა თავადებს. მან არ შეისმინა სააკაძის გონივრული რჩევა და ჯარით მიუხტა სპარსელებს. ბრძოლა მოხდა პაპანება სიციხეში უწყლო და მხურვალე ადგილას მარაზდის ველზე. სიციხეს შეჩვეულნი სპარსნი მხნედ იბრძოდენ; მაგრამ მათ სიმრავლეს აქაც სძლია ქართველი ჯარის ვაჟკაცობამ და მეტადრე გიორგი სააკაძის გენიოსობამ. სასტიკად დამარცხდა მტერი და იბრუნა პირი გასაქცევად.

ამ დროს მთებიდან გამოჩნდა სპარსეთის მეორე ლაშქარი და მედგრად ეკვეთა ბრძოლით და სიციხით დაქანცულ ქართველებს. ქართველი ჯარი ჩავარდა საშინელ საფრთხეში. ის მოემწყვდა სპარსელებს შორის. სპარსთა უთვალავი ჯარი შემოევლო ირგვლივ ქართველებს და იწყო მათი უწყალო ჟლეტა. ქართველთ დაუდგათ საბედისწერო ჟამი. ამ საშინელ ბრძოლაში გამოიღეს ხელი საომრად თვით ღვდელმთავრებმაც. აქ გაწყდენ საუკეთესო მამულიშვილნი, მათ შორის ცხრა ძმა ხერხეულიძე და ცხრა ძმა მაჩაბელი. ამ საშინელმა ბრძოლამ იმსხვერპლა ცხრა ათასი ქართველი და თვრამეტი ათასი სპარსელნი.

იქნება სულ ერთიანად გაწყვეტილიყო ქართველი ჯარი,

რომ იგი ისევ გიორგი სააკაძეს არ ეხსნა. რამდენიმე თავგანწირული ვაჟკაცი მან გააპო მტრის ლაშქარი და მისცა გასაქცევი გზა ქართველ ჯარს. ამრიგად თეზურაზისა და მის მრჩეველთა წყალობით მარაბდის ველზე დამარცხდა ქართველი ჯარი; მან ზურგი უჩვენა მტერს. შეელაზე წინ გარბოდა თეიმურაზ მეფე. გიორგი სააკაძე კი ერთი მუჭა ვაჟკაცებით აჩერებდა მტერს და ბრძოლით იხევდა უკან.

სპარსეთის ჯარი შემოვიდა ქართლში. ხალხი გაიხიზნა მთებში. სააკაძემ ფიცხლავ შეაგროვა ორას-სამასი ვაჟკაცი და გაუმართა მტერს სათარეშო ბრძოლა. ამ მცირე რაზმით მტერი ისე შეავიწროვა, რომ რამდენიმე თვის შემდეგ სპარსნი

- 98 -

შერცხვენილი გაბრუნდენ უკან. ამრიგად გმირმა სააკაძემ ხელმეორედ იხსნა საქართველო დალუპვისაგან.

ამას შემდეგ სააკაძეს უსიამოვნობა მოუხდა თეიმურაზ მეფესთან და ზურაბ ერისთავთან, იძულებული გახდა ისევ განშორებოდა თავის სამშობლოს და წასულიყო ოსმალეთს. სულთანმა დიდის პატივით მიიღო სააკაძე, უბოძა მრავალი ქონება და გაგზავნა საომრათ მცირე აზიაში, სადაც გიორგიმ ზედიზედ გაიმარჯვა და დაუპყრო სულთანს მრავალი ქვეყანა. დიდხანს არ დასცალდა სააკაძეს: საზიზღარმა შურმა მოუღო ბოლო ამ დიდებულ ადამიანს. მძინარე სააკაძე ღალატით მოჰკლა სულთანის სიძემ დიდმა ვეზირმა, რომლის სახელი დაჩრდილა ოსმალეთში გიორგის საარაკო გმრობამ. ეს საზარელი მკვლელობა მოხდა 1629 წელს.

ასე სამწუხაროდ დალია სული უცხოეთში საქართველოს უპირველესმა შვილმა და სამხედრო გენიოსმა, რომლის სახელი გრგვინავდა მთელს აზიაში!

62. საქართველოს არეული მდგომარეობა

(1630 – 1676 წ.)

გიორგი სააკაძის სიკვდილის შემდეგ საქართველო კიდევ უარეს მდგომარეობაში ჩავარდა. საშინლად აიწეწა როგორც ქართლ-კახეთი, ისე იმერეთი. აღმოსავლეთ საქართველოს დაეპატრონა სპარსეთი, დასავლეთ საქართველოს კი ოსმალეთი. მესხეთი ხან ერთის ხელში გადადიოდა, ხან მეორისაში. ეს ჩვენი მტრები ცდილობდენ დაესუსტებიათ საქართველო და აღმოეფხვრათ მასში ქრისტიანობა. მიზანს აღწევდენ

კიდევ. მათ გაამაჰმადიანეს აფხაზეთი და მესხეთი. თვით ივე-
რიაში გაბატონდა სპარსული ზნე-ჩვეულება, სამოსელი, სმა-
ჰამა, ქცევა, საუბარი და მუსიკა-სიმღერა. ქართლ-კახეთის მე-
ფენი და თავად აზნაურნი ღებულობდნენ მაჰმადის სარწმუნოე-

- 99 -

ზას და ყველაფერში სპარსელთ ბაძავდნენ; მათ ხალხი გაჰყვა
და ამრიგათ იხრწნებოდა ქართველი ერი.

ამავე დროს ჩვენს უბედურ სამშობლოს ყვავეყორნებით
ეხვეოდა მთის ხალხი, უმთავრესად ლეკნი, და იკლებდნენ
ქვეყანას. გურია-სამეგრელოში ხომ საშინელ სენად გადაიქცა
ტყვეების ყიდვა ოსმალეთში გასაგზავნად. თავად-აზნაურები
და თვით გურია-სამეგრელოს მთავრები ჰყიდდნენ თავის მო-
ძმეთ. ამ სამარცხვინო საქმეს მღვდელმთავრებიც კი კადრუ-
ლობდნენ. ასე დაეცა იმ დროს ქართველი ერის მაღალი
ზნეობა! ასეთი დამღუპავი გავლენა იქონიეს ქართველებზე
სპარსეთმა და ოსმალეთმა.

უნიჭო მეფე თეიმურაზი ვერაფერს შეელოდა თავის
ქვეყანას. მისმა მუდარამ და დახმარების თხოვნამ რუსთ
ხელმწიფის მიმართ ვერაფერი ნაყოფი გამოიღო. რუსები პირდე-
ბოდნენ დახმარებას, მაგრამ ეს დაპირება მუდამ დაპირებად
რჩებოდა.

სპარსელები გაძლიერდნენ აღმოსავლეთ საქართველოში.
მათი შაჰები გზავნიდნენ ქართლ კახეთში მეფეებად გაამაჰმადია-
ნებულ ბატონიშვილებს. თეიმურაზი უკვე დიდიხნის გადაყე-
ნებული იყო მეფობიდან და დარბოდა ხან რუსეთსა და ხან
სპარსეთს; ხან რუსის ხელმწიფეს სთხოვდა შველას, ხან სპარ-
სეთის შაჰს აბრალებდა თავს. ამ ტანტალში ამოძვრა სული
ამ საცოდავ მეფეს.

63. შეთქმულობა სპარსელთა წინააღმდეგ

(1658 წ.)

სპარსელებმა მეტად გაუჭირვეს საქმე კახეთს. ერთ დროს
მის მართველად გახდნენ სპარსელი მოხელენი. ესენი ართმევ-
დემ მამულს კახეთის თავადებს და აძლევდნენ პარსელთ;
აგრეთვე ანგრევდნენ ტაძრებს და საშინლად სტანჯავდნენ ხალხს.

- 100 -

სპარსთა ასეთ სისასტიკეს ვერ გაუძლეს ქართლ-კახელებმა. მტარვალთა წინააღმდეგ შეითქვენ გამოჩენილი მამულიშვილები: არაგვის ერისთავი ზაალ, ბიძინა ჩოლოყაშვილი და ქსნის ერისთავები – ორი ძმა შალვა და ელიზბარ. ამათ მიიმხრეს თუმ-ფშავ-ხევსურნი, მოახდინეს აჯანყება, დაეცენ სპარსელებს ძლიერი რაზმით ბახტიონის ციხესა და ალავერდის ტაძრის გალავანში და გაჟლიტეს მტერი. მაგრამ იაფად არ დაუჯდა ეს გამირობა ამ ქებულ მამულიშვილთ: რამდენიმე ხნის შემდეგ კახეთის მართველმა მურთუზ-ალიმ შეიპყრო ბიძინა, შალვა და ელიზბარ და გაუგზავნა შაჰს. შაჰმა აწამა ისინი 1651 წელს. წამებულნი საქართველოს ეკლესიამ წმიდათა შორის შერაცხა.

ამას შემდეგ კიდევ უფრო გათამამდენ სპარს-ოსმალნი. მათ ხელს უწყობდენ ერთმანეთში კინკლაობით თვით ჩვენი დიდი მებატონეები. მეფის გავლენა და სახელი ჩვენში უკვე დაცემული იყო. გალაღებული თავადები ეცემოდენ ერთმანეთს და ართმევდენ ყმებსა და მამულს. ამგვარადვე ექცეოდენ ეს დიდი თავადები თავის მეფეებსა და მთავრებს. ამ ქვეყნის დამღუპავ საქმეში ისინი იშველიებდენ სპარსელთ და ოსმალებს. ესენიც დიდი სიამოვნებით ერეოდენ ჩვენი ქვეყნის შინაურ საქმეებში და სისხლით ღებავდენ ტანჯულ საქართველოს.

ასეთ უნუგეშო სურათს წარმოადგენდა ჩვენი ქვეყანა, როცა ქართლში გამეფდა გიორგი მეთერთმეტე.

64. გიორგი მეთერთმეტე და ქართველთა

სიამაგე (1676 – 1688 წ.)

მთელ მეჩვიდმეტე საუკუნეში გიორგი სააკაძის შემდეგ პირველ კაცად უნდა ჩაითვალოს ქართლის მეფე გიორგი მეთერთმეტე. ახოვანობით, სამხედრო ნიჭით და პოლიტი-

- 101 -

კური გამჭირაზობით გიორგი მეფე მოგაგონებდათ საქართველოს ბრწყინვალე დროის საუკეთესო მეფეებს. მაგრამ ამ მეფეს გარემოება ხელს არ უწყობდა ქართველი ერის ძველი დიდება აღედგინა. მისი მიზანი საქართველოს გაერთიანება იყო ქართლ-კახეთის და იმერეთის შეერთებით. ამ მიზნით მან მიიმხრო იმერეთის გავლენიანი თავადები და ქუთაისში თავისი ძმა არჩილი გაამეფა.

არჩილმა ვერ გაამართლა ძმის იმედები. თუმცა ის განათლებული კაცი და კარგი მწერალი იყო, მაგრამ იმავე დროს მეტად სუსტი მეფე გამოდგა; ამიტომ ვერ გამაგრდა ვერც იმერეთისა და ვერც კახეთის ტახტზე. ბოლოს იძულებული გახდა წასულიყო რუსეთში, სადაც მიიღვა კიდეც 1710 წ.

თვითონ გიორგის დიდხანს არ უმეფია ქართლში. ის იძულებული შეიქნა ქართველი ჯარით დახმარებოდა სპარსეთის შაჰს ავღანთა წინააღმდეგ. გიორგი მეფე დარჩა აზიაში თითქმის ოც წელს. მისი მეცადინეობით, შაჰმა ქართლის გამგედ ყველაზე უფრო განათლებული ბატონიშვილი ვახტანგი დანიშნა, რომელიც შემდეგ გამეფდა ქართლში ვახტანგ მეექვსის სახელით.

გიორგი მეფემ ნამდვილი გმირის სახელი მოიხვეჭა მთელს აზიაში. თავისი პატარა რაზმით მან დაამარცხა ავღანელი და შიშის ზარი დასცა საერთოდ სპარსეთის მტრებს. იგინი იხსენიებდნენ გიორგი მეფეს გურგენ-ხანის სახელით. გიორგის დიდ ფეშქაშებს უგზავნიდნენ აზიის სულთნები; აგრეთვე ყანდაარში ყოფნის დროს დიდი ძღვენი მიართვა მას ინდოეთის მეფის შვილმა.

გიორგი მეფეს გადაემტერა სულთანნი მირვეისი, რომელმაც დაიმარტოხელა მეფე მცირე რაზმით, მიუხედავად მას ღამე ჯარით და მოჰკლა (1709 წელს). გიორგი მეფის მცირე რაზმი, 500 კაცი, წამოვიდა გირიშვისაკენ. მირვეისმა დაადევნა მას 15 ათასი ცხენოსანი. ესენი დაეწიენ ქართველებს და გაუმართეს ომი. 500 ქართველი თავგანწირვით ებრძოდა

- 102 -

მტერს და საარაკოდ გაიმარჯვეს. მათ თითქმის ერთიანად გაჟლიტეს ეს დიდი ჯარი და მშვიდობით მოვიდნენ გირიშვს. მირვეისმა კიდეც დაადევნა ქართველებს 13 ათასი მეომარი, რომელთაც ალყა შემოარტყეს გირიშვს. განთიადისას ქართველები მიუხედავად მტერს გმირულად, დაამარცხეს საშინლად და გააქციეს. დახოცილთა თავებით კი აღმართეს კოშკი.

ასე უნაყოფოდ გაჰქრა შუაგულ აზიაში ქართველების ძალა და მამაცობა! საქართველოს ამით არ მისცემია არავითარი შეღავათი. მხოლოდ შორეულ აზიაში დარჩა ხსოვნა გმირ გურგენხანისა და მისის ლომგული ქართველებისა.

ამ დროს დაობლებულ ქართლს განაგებდა განათლებული მეფე ვახტანგ მეექვსე სჯულმდებელი.

65. ვახტანგ სჯულმდებელი (1708 – 1724 წ.)

ვახტანგ მეექვსე ანუ სჯულმდებელი, თუმცა ფრიად განათლებული პირი იყო, მშრომელი და გულკეთილი, მაგრამ მას აკლდა პოლიტიკური გამჭრიახობა და სამხედრო ნიჭი, ე. ი. ის, რაც ყველაზე მუტად საჭიროა მეფისათვის. რვა წლის განმავლობაში ვახტანგი ერთგულად განაგებდა ქართლს. მან გადმოიყვანა კახეთში გახიზნული ქართველები და დაასახლა მათსავე მამულში, დანგრეული ქართლი ისევ აღადგინა, მოაწყო შინაური საქმეები, გამართა შკოლები, დააარსა თბილისში პირველი სტამბა და დაბეჯდა მრავალი წიგნი. მეფე განსაკუთრებით ყურადღებას აქცევდა სწავლა-განათლებას და ამ მხრივ მეტად ბევრი გააკეთა. ვახტანგმა შეადგინა აგრეთვე კანონები, ანუ სჯულის წიგნი, რისთვისაც უწოდეს მას სჯულმდებელი.

ყმაწვილობისას ვახტანგი სპარსეთს მიიწვიეს. ის დიდხანს დარჩა შაჰის სასახლეში. იქ მან მშვენიერად შეისწავლა სპარსული ენა და მწერლობა. 1719 წელს შაჰმა აღიარა იგი

- 103 -

ქართლის მეფედ და გამოგზავნა სამშობლოში. გახარებული ვახტანგი შეუდგა ისევ ქართლის მართვას. მაგრამ მეფობა დიდხანს არ დასცალდა. 1722 წელს სპარსეთს მოადგა ორი ძლიერი მტერი: აღმოსავლეთით ავღანთა ხანი და ჩრთილოეთით რუსთა ხელმწიფე პეტრე დიდი. შეშინებულმა შაჰმა

ვახტანგს სთხოვა დახმარება, მაგრამ უარი მიიღო. მეორე მხრით დახმარება სთხოვა ვახტანგს პეტრე დიდმა და ბევრი რამ აღუთქვა. ეს ამბავი ოსმალეთის სულთანმა რომ გაიგო,

- 104 -

სწრაფად აფრინა შიკრიკი ვახტანგთან და შეუთვალა, რუსებს ნუ დაეხმარებიო, რადგან რუსთა გამარჯვებით თვით ოსმალეთი დიდ საფრთხეში ვარდებოდა. ნაცვლად ამისა სულთანმა ვახტანგს აღუთქვა დიდი ჯილდო.

ვახტანგმა არ იცოდა, რა ექნა. თუმცა მას სურდა პეტრე დიდს დახმარებოდა, მაგრამ ერის დაუკითხავად ვერ გადასწყვიტა ეს მძიმე საქმე. ამ მიზნით მან მოახდინა დიდებულთა კრება. დიდი ბჭობის შემდეგ ვახტანგს მიემხრო კრების უმეტესობა. ამას შემდეგ ვახტანგმა შეკრიბა საუკეთესო ჯარი, რიცხვით 40 ათასი მხედარი და გაემართა ყაზახს, რომ პეტრე დიდს შეერთებოდა. ამ მოქმედებით ვახტანგმა მეტად გაარისხა როგორც შაჰი ისე სულთანი, რომლებიც ამიერიდან გადაიქცენ საქართველოს დაუძინებელ მტრებად.

შაჰი შეურიგდა პეტრე დიდს და მან უომრად გააბრუნა უკან თავისი ჯარი. პეტრე დიდმა მალე დაივიწყა თავისი

დაპირებანი და მიატოვა ვახტანგი. მრისხანე შაჰმა კი იჯერა გული ვახტანგზე: იგი მაშინვე ჩამოაგდო ტახტიდან და ქართლი მისცა კახეთის გამაჰმადიანებულ მეფე კონსტანტინეს. კახეთის მეფე დიდი ჯარით შეესია ქართლს, ააოხრა თვლისი, დახოცა მრავალი ხალხი და დასწვა სიონი. ასე ძვირად დაუჯდა ვახტანგს რუსების დახმარება; მან დაჰკარგა ტახტი და დიდი ზიანი მისცა თავის ქვეყანას.

ვახტანგი თავისი ოჯახითა და ამალით იმერეთს შეეფარა; აქედან კი 1724 წელს ცოლშვილიანათ გადასახლდა რუსეთს, სადაც მიიწვია პეტრე დიდმა. ვახტანგმა თან წაიყვანა 1200 რჩეული ქართველი და მათი ცოლშვილი, და ამრიგად უფრო დასუსტდა ქართლი. გზაში ვახტანგმა შეიტყო პეტრე დიდის გადაცვალება. ზარბაზნების სროლით და დიდი პატივით მიიღეს ვახტანგი პეტრეს ქალაქში. რამდენიმე ხნის შემდეგ ქვრივმა დედოფალმა ვახტანგის მეთაურობით გაგზავნა ჯარი მილანის დასაპყრობად, მაგრამ ამ ლაშქრო-

- 105 -

ბიდან არაფერი გამოვიდა უიმედოთ დარჩენილი. ვახტანგი მიიცვალა ქ. ასტრახანში 1737 წელს; იქვე დაასაფლავეს.

66. ქართული მწერლობის აღორძინება

მეჩვიდმეტე საუკუნის პირველი ნახევარი შესანიშნავია მით, რომ ამ დროს აღორძინდა ქართული მწერლობა.

მონგოლთა შემოსევას და ბიზანტიის იმპერიის დამხობას მოჰყვა ჩვენთვის ის ცუდი შედეგი, რომ საქართველოში მწერლობა და ხელოვნება დაეცა, შემცირდა მეტათ შკოლები და სწავლა-განათლება, დაქვეითდა მეურნეობა და ვაჭრობა-მრეწველობა. შინაურმა ბრძოლამ და კინკლაობამ, მტრების შემოსევამ, მთიელთა ტაციობამ და უზომო ბეგარამ ერთიანად გაადატაკა ჩვენი ხალხი. ნივთიერ სიღარიბესთან ერთად ფეხი მოიდგა უმეცრებამ. გაუნათლებელ მტარვალთა ზეგავლენით მეტად დაეცა ქარველი ერის ზნეობა; ყოველივე ამან ცუდად იმოქმედა ქართველ ერზე და უკან დასწია მისი ცხოვრება.

ამდროს ევროპის სახელმწიფონი, მაგ. იტალია, საფრანგეთი, ინგლისი და გერმანია მეტად განათლდენ და წავიდენ წინ ნივთიერათ და გონებრივათ. მეჩვიდმეტე საუკუნეში იტალია-საფრანგეთიდან ჩამოვიდენ ჩვენში კათოლიკეთა სარწუნოების საქადაგებლად ფრიად განათლებული პატრები (მღვდლები.) ამ პატრებმა იცოდენ კარგად ექიმობა, მალე შეისწავლეს

ქართული ენა და დაუახლოვდენ ჩვენს მეფეებს, მთავრებს, თავად-აზნაურებს და იქონიეს მათზე დიდი გავლენა. იმათი რჩევით ვახტანგ მეექვსემ დაიბარა უნგრეთიდან (ევროპაშია) მესტამბენი და 1709 წელს დააარსა თფილისში სტამბა, სადაც დაბეჭდა „საღვთო წერილი“, „ვეფხისტყაოსანი“ და სხვა მრავალი წიგნი. ამ პატრების რჩევით ბევრი გამოჩენილი ქართველი წავიდა ევროპაში და გაეცნო იქაურ ცხოვრებას. ევროპული განათლება მიიღეს აგრეთვე ზოგიერთმა მეფის შვილებმაც. გონებით ფხიზელი და სწავლის მოტრფია-

- 106 -

ლე ქართველები ამ საშინელ სისხლის ღვრის დროს მწყურვალესავით დაეწაფენ სწავლას. მოკლე დროში გაჩნდნენ ჩვენში შესანიშნავი მწერლები და პოეტები, როგორც, მაგ. არჩილ მეფე, სეხნია ჩხეიძე, იოსებ თფილელი, ვახტანგ მეექვსე, საბა სულხან-ორბელიანი, ვახუშტი ბატონიშვილი, დავით გურამი-

შვილი და სხვ. არჩილ მეფემ დასწერა ლექსად თემურაზ პირველის ცხოვრება, სეხნია ჩხეიძემ – საქართველოს ისტორია, იოსებ თფილელმა – გიორგი სააკაძის ცხოვრება, საბა სულხან-ორბელიანმა შეადგინა ქართული ლექსი-

კონი, დასწერა „სიბრძნე სიცრუის“ წიგნი და ვახტანგ მეფესთან ერთად გადათარგმნა შესანიშნავი წიგნი, „ქალილა და დამანა“, ვახტანგ მეექვსემ შეადგინა კანონის წიგნი, მისმა შვილმა ვახუშტიმ დასწერა საქართველოს ისტორია და გეოგრაფია და შეადგინა საქართველოს რუკები, დავით გურამიშვილმა კი დასწერა ხალხური ენით შესანიშნავი ლექსები და პოემები. მწერლობის აღორძინების სული და გული იყო თვით ვახტანგ მეექვსე. ამ ხანას დაერქვა ვერცხლის საუკუნე.

მეთვრამეტე საუკუნეში საქართველოში გამრჩნდა აგრეთვე ორი შესანიშნავი მეფე: იმერეთის მეფე სოლომონ დიდი და ქართლ-კახეთის მეფე უძლეველი გმირი ერეკლე მეორე.

67. იმერეთის მეფე სოლომონ დიდი

(1752 – 1781 წ.)

სამი საუკუნის განმავლობაში იმერეთს არ ღირსებია შესაფერი მეფე. უხეირო მეთაურთა წყალობით ეს ქვეყანა გადაიქცა შინაურ კინკლაობისა და მტრობა-ქიშპობის სარბიელად.

იმერეთის მეფეს ებრძოდენ გურია-სამეგრელოსა და აფხაზეთის მთავრები, ხშირად ამარცხებდენ მას და ართმევდენ ადგილებს. მეფეს ებრძოდენ აგრეთვე იმერეთის დიდი თავადები, იწვევდენ ხშირად ოსმალებს დასახმარებლათ და იკლებდენ ქვეყანას.

ასეთ უნუგეშო სურათს წარმოადგენდა იმერეთი, როცა ტახტზე ავიდა მეტად მხნე და შესანიშნავი ვაჟკაცი სოლომონ პირველი ანუ დიდი. ეს იყო სულით ძლიერი და სამხედრო ნიჭით აღჭურვილი, მშრომელი და სამშობლოს მოყვარული. მისი საზრუნავი შეიქნა იმერეთის გაძლიერება და გათავისუფლება ოსმალთა ბატონობისაგან.

ავიდა ტახტზე სოლომონი და მაშინვე უმთავრესი ყურადღება მიაქცია თავგასულ მთავრებსა და თავადებს. ამ მიზ-

ნით სოლომონი დაემოყვრა სამეგრელოს მთავარს ოტია დადიანს და შეერთებული ძალით საშინლათ დაამარცხა რუხის ველზე აფხაზეთის მთავარი, რომელსაც ჰყავდა 40 ათასი მეო-

მარი, თოფ-ზარბაზნებით შეიარაღებული.

კიდევ უფრო ადრე სოლომონმა დაამხო თავგასული თავადები ლევან აბაშიძე და რაჭის ძლიერი ერისთავი როსტომი. გაბრაზებულმა მეფემ როსტომსა და მის შვილებს დასთხარა თვალები. ამ საქციელით მეფემ შიშის ზარი დასცა თავადებს.

იმ დროს იმერეთის უმთავრესი ციხეები ოსმალებს ეკავათ. აქედან ისინი თავისუფლად თარეშობდნენ მთელს იმერეთში, იკლებდნენ ქვეყანას, მიჰყავდათ მრავალი ტყვე. და მიჰქონდათ დიდი ხარკი. იმერეთი მეტად შევიწროვებული იყო ოსმალთა მტარვალობით. სოლომონ მეფემ შეკრიბა საკმაო ჯარი და დადიანის დახმარებით შეებრძოლა ოსმალებს რამდენსამე ალაგას და საშინლად დაამარცხა. მეტადრე მესანიშნავი იყო ხრესილის ომი (იმერეთში). ამ ბრძოლაში მეფემ დაიხმარა ქართლის ჯარი და დიდებულად გაიმარჯვა. ამ ბრძოლაში მოჰკლეს ოსმალთა ჯარის უფროსი გოლა ფაშა და ქვეყნის მოღალატე ლევან აბაშიძე. ამავე ბრძოლაში მოჰკლეს სოლომონის მომხრე მესანიშნავი ვაჟკაცი ხუტუნია შერვაშიძე, რომელიც მამაცად შეიჭრა ოსმალთა ჯარში და დახოცა 16 მეომარი.

ამ გამარჯვების შემდეგ სოლომონი შეუდგა შინაურ საქმეს: გამართა სტამბა ორ-სამ ალაგას და დაბეჭდა მრავალი წიგნი, აკრძალა ტყვეთა ყიდვა, შეაკეთა დანგრეული ციხეები და ქუთაისში მდ. რიონის პირად ააშენა ლამაზი სასახლე „ოქროს ჩარდახი“. იმერეთი დამშვიდდა და გაძლიერდა. მაგრამ, საუბედუროდ, დიდხანს არ შერჩა იმერეთს ეს შესანიშნავი მეფე; იგი გადაიცვალა უშვილოთ 1781 წელს და იმერეთის ტახტი დაობლდა. ამით მეტად კარგი შემთხვევა მიეცა ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლეს შეეერთებია იმერეთი

- 109 -

და მით აღედგინა საქართველოს ძველი ერთობა და ძლიერება; მით უმეტეს, რომ იმერეთის ზოგიერთი თავადები სთხოვდნენ შეერთებას. მაგრამ სამწუხაროდ ერეკლეს აკლდა პოლიტიკური გამჭრიახობა და არ მიიღო ეს სახეირო წინადადება, რითაც დიდი ზიანი მისცა მთელ საქართველოს.

68. პატარა კახი ერეკლე მეორე (1744 – 1798 წ.)

მეთვრამეტე საუკუნეში მტრებისაგან დასუსტებულ საქართველოს ქომაგად მოევლინა უძლეველი გმირი ერეკლე მეორე.

ეს იყო ქართლ-კახეთის მეფე თეიმურაზ მეორის შვილი.

თეიმურაზი ჯერ იყო კახეთის მეფე. იგი ერთგული იყო სპარსეთის ძლიერი ხელმწიფის ნადირ-შაჰისა. ამ დროს ვახტანგ მეექვსის რუსეთში გადასახლების გამო ქართლი უმეფოდ იყო დარჩენილი. ნადირ-შაჰიმ ერთგულობისათვის თეიმურაზს მისცა ქარლი, ერეკლეს კი – კახეთი. ამრიგად შეერთდნენ დიდი ხნის განმავლობაში განშორებული ქართლი და კახეთი. ეს შეერთება იმ გარემოებამ უფრო გააადვილა, რომ ქართლის ტახტის ნამდვილი მემკვიდრენი რუსეთში იყვნენ, და თვით თეიმურაზ მეფეს ცოლად ჰყავდა ვახტანგ მეექვსის ქალი თამარი, თეიმურაზ მეფის სიკვდილის შემდეგ ერეკლე შეიქნა ქართლ-კახეთის მბრძანებელი.

გარეგნობით ერეკლე იყო ტანმორჩილი, ამიტომ მას მეტსახელად დაერქვა პატარა კახი. მისი შევარდენის თვალეზი კრთოდნენ ელვასავით. ერეკლე იყო სწრაფი, საოცარი გულადი და იარაღის იშვიათი მხმარებელი. მისი იერიში და ლომივით მჭექარე ხმა შიშის ზარს ფენდა მტრის ლაშქარს. ერეკლე იყო სამხედრო გენიოსი, უპირველესი სარდალი ბრძოლისათვის მოვლინებული. დავით აღმაშენებლისა და გიორგი სააკაძის გარდა საქართველოს არა დროს არ ჰყოლია ასეთი დიდებული სარდალი. ეს გმირი მეფე ნამდვილ

- 110 -

სასწაულ-მომქმედი იყო: ხშირად ხუთი ათასი კაცით ამარცხებდა მტრის ორმოცსა და სამოც ათას მხედრობას.

13 წლის არც იყო ერეკლე, როცა მამამ დანიშნა იგი

კახეთის ჯარის სარდლად. 14 წლის ერეკლემ უკვე შემუსრა ლეკთა დიდი ჯარი. ამ ომში ერეკლე ლომივით იბრძოდა,

- 111 -

ამბობს ისტორიკოსი პაპუნა ორბელიანი. ერეკლეს გმირობის სახელი განითქვა მთელს აზიაში. იგი მიიწვია დიდმა სარდალმა ნადირ-შაჰმა და წაიყვანა საომრად ინდოეთში. ამ ომებში ერეკლემ საარაკო გმირობა გამოიჩინა და ყველგან გაიმარჯვა. მან დასტოვა აზიაში თავის გმირობის წაუშლელი კვალი – დღესაც ზღაპრათაა იქ დარჩენილი ერეკლე მეფის საოცარი გმირობა.

ერეკლეს სამხედრო გენიოსობის და ქართველი ჯარის მამაცობას განცვიფრებაში მოჰყავდა აგრეთვე მთელი ევროპა. ჩვენს მეფეს განსაკუთრებით აღიდებდა პრუსიის შესანიშნავი მეფე-სარდალი ფრიდრიხ დიდი. ბრძოლის ველზე თავის ჯარს იგი ამხნევებდა ქართველთა სიმამაცით. – „დასავლეთით მე ვბრძანებლობ, აღმოსავლეთით კი უძლეველი გმირი მრეკლე მეფეო“, ამბობდა ხშირათ ფრიდრიხ დიდი და უგზავნიდა ჩვენს

მეფედ ძვირფას საჩუქრებს.

69. ერეკლე გმირის ომები

ერეკლე მეფემ თავის. სიცოცხლეში გადაიხადა ასამდი ომი. უმთავრესად მას უხდებოდა ბრძოლა ლეკებთან. ეს მოუსვენარი ხალხი მეტად გათამამდა ბოლო ხანებში, გადმოდიოდა მთებიდან და ცარცვავდა ქართლ-კახეთს. ლეკთა მიზამვით არ უსვენებდენ ჩვენ ქვეყანას სხვა მთიელებიც, უმთავრესად ოსები, მაგრამ მოელო ბოლო მათ თარეშს: მათ რისხვად განგებამ მოავლინა ერეკლე გმირი.

ჯერ 14 წლის ძლივს იყო ერეკლე, როცა მან დაამარცხა კახეთში ლეკთა დიდი ჯარი. მას შემდეგ ერეკლეს მრავალჯერ მოუხდა შეტაკება ამ მთის ხალხთან და ყოველთვის გამოდიოდა გამარჯვებული: სმირად. ხელჩართულ ბრძოლაში პატარა კახი თავის ხელით ჰკლავდა ლეკთა განთქმულ ბელადებს (ჯარის უფროსთ). ერეკლემ მოსპო აგრეთვე ოსთა

- 112 -

თარეშიც. იგი საკმაო რაზმით შევიდა ოსეთში, დალეწა 40 კოშკ-სიმაგრენი, დაატყვევა მრავალი ოსი და ძლევამოსილი დაბრუნდა სამშობლოში.

აზატხანის დამარცხება. (1752 წ.) ნადირ-შაჰის სიკვდილის შემდეგ სპარსეთის საქმენი მეტად აიწეწა. ხანები ეცი-

- 113 -

ლებოდნენ ერთმანეთს ირანის ტახტს. მათ შორის იყო აზატ-ხანიც. იგი წამოვიდა 40 ათასი მეზრძოლით და მოსთხოვა ხარკი ერევნის ხანს, რომელიც ემორჩილებოდა ერეკლეს. ეს რომ, მრეკლემ გაიგო, სწრაფად შეკრიბა ხუთი ათასი კაცი და გასწია ერევანს. მიუახლოვდა თუ არა მტერს, ერე-

კლემ განაზრახა თავის ჯარი, რომ თოფი არ ესროლათ, სანამ თვითონ არ მისცემდა ნიშანს. პატარა რაზმით ერეკლე წარსდგა წინ. მტერმა იცოტავა და შემოესია ირგვლივ. ამ

- 114 -

დროს მტრის სარდალმა მოაგდო ცხენი და ამაყათ დაიძახა: – სად არის ერეკლე ხანო! – მე ვარ ერეკლე მე-მეფეო, მიამახა პატარა კახმა, დაახლა გულში თოფი და გადმოაგდო ძირს. ამას უცდიდენ ქართველებიც. დასცალეს მათაც თოფები, იშიშვლეს ხმალი და დაერიენ მტერს. მტრის ჯარმა ვერ გაუძლო ქართველთა სიმამაცეს და გაიქცა. ქართველებს დარჩათ დავლათ 14 ზარბაზანი და მთელი ბანაკი.

ასპინძის ომი (1770 წ.). რუსებს მოუხდათ ოსმალებთან დიდი ომი, რუსეთის დედოფალმა ეკატერინე დიდმა დახმარება სთხოვა ერეკლეს და გამოგზავნა საქართველოში ოთხი ათასი კაცი გენერალ ტოტლებენის სარდლობით. ერეკლემაც შეკრიბა საკმაო ჯარი და ერთად გაემართენ ახალციხისკენ, სადაც იყო დაბანაკებული მტრის დიდი ლაშქარი. გზაში ტოტლებენმა ბძანება მიიღო, ჯარი უკან დააბრუნეო. არავითარმა თხოვნამ არ გასჭრა მასზე; იგი დაბრუნდა უკან

და მიატოვა ერეკლე სამიათასი კაცით მტრის თვალწინ, მაგრამ ერეკლე გმირი არ შეუშინდა ლეკ-ოსმალთა დიდ ლაშქარს. მან მიმართა თავის მცირე ჯარს მხურვალე სიტყვით: – „ჩემო გულის ძმანო, გულოვანო ქართველნო! ამისთანა საშინელი ომი ჩვენს თავზე პირველი არ არის. ვიომოთ სიკვდილამდი! გავწყდეთ ბრძოლაში და მტერს ზურგი არ ვაჩვენოთ!“ – „გავწყდეთ ერთიანად, გავწყდეთ! ან სიკვდილი, ან გამარჯვება!“ – დაიგრიალა ქართველმა ჯარმა, იძრო ხმალი და შევარდენივით დაერია უთვალავ მტერს. მისვლისთანავე ერეკლემ მოჰკლა ლეკვთა სარდალი კოხტა ბელადი. დაფრთხენ ლეკ-ოსმალნი და გაიქცენ. ისინი შეცვინდენ აყრილ ხიდზე, ჩატყდა ხიდი და გადაცვინდენ მტკვარში – მდინარის ზვირთებმა თბილისთან ჩაატარა ათასობით დამხვჩალი ლეკი და ოსმალი. ამ საარაკო გამარჯვებამ განცვიფრებაში მოიყვანა მთელი ევროპა და მოუპოვა ერეკლეს უძლეველი გმირის სახელი.

- 115 -

70. ერეკლე მეფის შინაური ცხოვრება და

მოღვაწეობა

ერეკლე მეფე დიდებული იყო არა მარტო ბრძოლის ველზე, იგი მეტად ნიჭიერათ მართავდა შინაურ საქმეებსაც. ერეკლე შეუდგა თავის სამეფოს ევროპიულათ მოწყობას და განახლებას. მისი ბძანებით მცოდნე კაცებმა აღმოაჩინეს ახტალას (ბორჩალოში) ოქროვერცხლის მადანი, საიდანაც ხაზინას ქონდა ყოველწლობით ასი ათასი მანეთი შემოსავალი. მეფემ მოსჭრა ფული, ააგო ციხე-სიმაგრენი, უმთავრესად ლეკთა საზღვარზე და დააარსა თბილისში თოფხანა სადაც აკეთებდენ თოფებს და ზარბაზნებს. ერეკლემ დააწესა აგრეთვე „მორიგი ლაშქარი“ რიცხვით ხუთი ათასი კაცი და დაუდგინა ასისტავები და ათასისტავები. ამ ჯარს ჯამაგირი ეძლეოდა ხაზინიდან. მორიგეობაში თვით ერეკლე დგებოდა თითო თვეობით და თავის შვილებსაც აყენებდა. ამ თავის მორიგე ჯარის შემწეობით მისმა შვილმა ლევანმა საქართველო გასწმინდა და ლეკთა თარეშისაგან. ლევანი იყო იშვიათი ვაჟკაცი და ხალხის გადმოცემით, გმირობით მამას აჭარბებდა; სამწუხაროთ, ეს საუკეთესო მამულისშვილი ადრე მიიცვალა. ლევანის დაკარგვამ გასტეხა წელმი მოხუცი ერეკლე.

კიდევ უფრო ადრე ერეკლემ მოახდინა სასულიერო პირთა კრება; ამ კრების შემწეობით მან მოსპო ყოველივე უწე-

სო ქცევა. მეფემ დააარსა აგრეთვე სტამბა და აავსო წიგნით ქართლ-კახეთი. მაგრამ ყველაზე მეტათ ერეკლე ზრუნავდა ხალხის განათლებაზე. ამ მიზნით მან დააარსა სკოლები და ორი სასულიერო სემინარია თფილისსა და თელავში (კახეთში). ამგვარი მზრუნველობით საქართველოში წარმოიშვენ შესანიშნავი მწერლები, პოეტები და ფილოსოფოსნი, მაგ. ანტონ პირველი ქათალიკოსი (პოეტი და ფილოსოფოსი), ბესიკი ანუ ბესარიონ გაბაშვილი (პოეტი), ამბროსი ნეკრესელი, სოლომონ ლეონიძე (მსაჯული), პაპუნა ორბელიანი, (ისტორი-

- 116 -

კოსი) ნიკოლოზ დადიანი, (ისტორიკოსი) და სხვ. თვით მეფე ერეკლეს შვილიშვილებმა მიიღეს ევროპული განა-

თლება და შეიქნენ შესანიშნავი მწერლები; ასეთი იყვნენ მაგ. დავით, იოანე და თეიმურაზ ბატონიშვილები. თეიმურაზი შემდეგ აირჩიეს პეტრეს ქალაქში სამეცნიერო აკადემიის წევრად. იოანე ბატონიშვილმა კი იოანე ხელაიასთან ერთად შეადგინა შესანიშნავი სამეცნიერო წიგნი „კალმასობა“.

მიუხედავად ასეთი ზრუნვა-თავდადებისა, ერეკლეს ქართლში ყავდა მრავალი მტერი. იმათ მოახდინეს ორჯერ შეთქმულობა მეფის წინააღმდეგ. სათავეში იდგენ: პირველ შეთქმულობაში ვახტანგ მეექვსის შვილი პაატა და მეორეში ვახტანგისავე შვილიშვილი ალექსანდრე. ორივე შეთქმულობა დროით შეიტყო ერეკლემ, შეიპყრო მოლალატენი და გადასცა სამსჯავროს, რომელმაც სცნო ისინი დამნაშავეთ და მიუსაჯა სიკვდილით დასჯა. ეს განაჩენი მეფემ მოიყვანა სისრულეში.

გარეშე მტერთა სიმრავლემ, შინაურმა უსიამოვნებამ და მეტადრე საუკეთესო შვილის ლევანის სიკვდილმა გასტეხა ერეკლეს ფოლადი გული. მან დაიწყო ძლიერი მფარველის ძებნა თავის ქვეყნისთვის. ამ მიზნით მეფემ მიმართა ევროპის ხელმწიფეებს, მაგრამ ამაოთ. მაშინ მრეკლემ გადასწყვიტა რუსეთის მფარველობაში შესვლა, რომ მით გადაერჩინა ქართლ-კახეთი ლევთა თარეშისაგან და უმთავრესად სპარსოსმალთა ძალ-მომრეობისაგან. ამ მიზნით მან გამართა მოლაპარაკება რუსეთის იმპერატრიცა ეკატერინე დიდთან. იგი სიამოვნებით დაეთანხმა, რადგან თვით რუსის მთავრობა დიდხანი ცდილობდა ფეხის მომაგრებას ამიერ კავკასიაში და მით ოსმალეთისა და სპარსეთის დასუსტებას.

71. ტრაქტატი ანუ სახელმწიფო ხელშეკრულობა

რუსეთისა და საქართველოს წარმომადგენელნი შეიკრიბენ ქალაქ გიორგიევსკის ციხეში 24 ივლისს 1783 წელს და შეადგინეს ხელშეკრულობა ანუ ტრაქტატი, რომელზედაც ხელი მოაწერეს რუსეთის მხრივ ლენერალმა პავლე პოტემკინმა, და საქართველოს მხრივ კი სპასალარმა ივანე ბაგრატიონმა და მანდატურთ უხუცესმა გარსევან ჭავჭავაძემ*); ამ მეგობრულ-

*) შემდეგ კი იმავე ტრაქტატზე ხელი მოაწერეს თვით ერეკლე მეფემ და ეკატერინე დიდმა.

ლი პირობის, ანუ ტრაქტატის ძალით ქართლ-კახეთი შევიდა რუსეთის მფარველობაში; თვით მეფის და ბაგრატიონთა დინასტიის უხუნაესი მფარველი შეიქნა რუსეთის იმპერატორი,

აი მოკლეთ მუხლები ამ ტრაქტატისა:

1. ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II ამიერიდან უარ-ყოფს ყოველივე დამოკიდებულებას როგორც სპარსეთთან, ისე სხვა სახელმწიფოებთან და სცნობს თავისთავზე და თავის მემკვიდრეებზე მხოლოდ რუსეთის იმპერატორის უზენაეს აფლებას და მფარველობას. ამასთანავე აღთქვამს რუსეთის ტახტის ერთგულებას და დახმარებას მუდამ ჟამს, როცა კი მოსთხოვენ მას.

2. რუსეთის იმპერატრიცა ეკატერინე II აღთქვამს თავისი და თავის მემკვიდრეთა სახელით მოწყალებას და მფარველობას ქართლ-კახეთის მეფისა და მის მემკვიდრეთა მიმართ, რის დასამტკიცებლად ვალდებულად რაცხს თავისთავს დაიცვას ერეკლე II სამეფოსა და საფლობელოთა მთლიანობა და ეცდება შეუერთოს ის ქვეყნებიც, რომლებიც იქნება შეძენილი სხვადასხვა დროს რაიმე გარემოებით.

3. ერეკლე მეფე და მისი მემკვიდრენი ვალდებული არიან ნიშნათ ერთგულებისა და მფარველობისა, აცნობონ რუსეთის იმპერატორს თავის ტახტზე ასვლა და გამოითხოვონ მისგან მეფობაზე დამტკიცება, რისთვისაც იმპერატორი უზავნის მეფეს წერილობით სიგელს, ხმალს, სამეფო კვერთხს, მანტიას (ყარყუმის მოსასხამს) და დროშას რუსეთის საიმპერატორო ღერბით, რომლის შუაგულში იქნება საქართველოს სამეფოს ღერბი. ამ სამეფო ნიშნების მიღებისათანავე, რუსის მინისტრის თანადასწრებით, საქართველოს მეფე დიდის ზეიმით აღიარებს ფიცს რუსეთის იმპერატორის ერთგულებაზე და სცნობს მის უზენაეს უფლებას და მფარველობას.

4. რუსეთის მთავარმართებლის და მინისტრის დაუკითხავად და ნებადაურთველად საქართველოს მეფეს არა აქვს უფლება იქონიოს რაიმე ურთიერთობა მეზობელ მთავრებთან,

- 119 -

პასუხი გასცეს მათ წერილებზე, ან მიიღოს მათი დესპანები.

5. საქართველოს მეფეს ეძლევა უფლება იყოლიოს იმპერატორის წინაშე თავისი მინისტრი ანუ რეზიდენტი. ამგვარივე მინისტრი უნდა ჰყავდეს რუსის ხელმწიფეს ქართლ-კახეთის მეფის წინაშე.

6. რუსეთის იმპერატორი აღთქვამს თავისის და თავის მემკვიდრეთა სახელით: 1) საქართველოს სამეფოთა ერნი იყოლიოს მჭიდრო კავშირსა და სრულს თანხმობაში თავის იმპერიასთან, ამიტომ მათი მტერი ჩასთვალოს თავის საკუთარ მტერად, რის გამო რუსეთსა და ოსმალეთს, სპარსეთს ან სხვა სახელმწიფოს შორის დადებული ზავი უნდა იყოს გავრცელებული საქართველოზედაც. 2) ქართლ-კახეთის ტახტის

პატრონი უნდა იყვენ მხოლოდ ერეკლე II, მისი მემკვიდრენი და შთამომავალნი, 3) სამეფოს შინაგანი მართვა გამგეობა, სამართალი და სამსჯავრო, აგრეთვე ყოველივე გადასახადები უნდა დარჩეს ქართლ-კახეთის მეფის სრულს უფლებასა და სარგებლობაში. ამასთანავე ეკრძალებათ რუსეთის სამხედრო თუ სამოქალაქო მართველთ ჩაერიონ სამეფოს შინაურ საქმეებში, ან მოახდინონ რაიმე განკარგულებანი,

7. ქართლ-კახეთის მეფე აღთქვამს: 1, იყოს მუდამ მზათ თავის მხედრობით იმპერატორის სამსახურისათვის. 2, იქონიოს ურთიერთობა რუსეთის უზენაეს მთავრობასთან და დაიფაროს თავის სამეფოში რუსის ქვეშევრდომნი ყოველგვარ შევიწროება-შეურაცყოფისაგან, 3, პატივისცეს უფროს მოხელეებს ჩინებით და დაწინაურებით.

8. ნიშნათ განსაკუთრებული მოწყალებისა, იმპერატორი ანიჭებს ივერიის ქათალიკოზს მერვე ადგილს რუსეთის არქიელთა შორის და აძლევს მასვე უწმინდესი სინოდის წევრობის ხარისხს.

9. იმპერატორი ავრცელებს თავის მოწყალებას საქართველოს თავად-აზნაურობაზე და ანიჭებს მას რუსეთის იმპე-

- 120 -

რიაში იმავე უფლებას და უპირატესობას, რაც აქვს მოპოვებული თვით რუსის კეთილშობილ წოდებას.

10. ქართლ-კახეთის მცხოვრებთ ეძლევა უფლება დაესახლონ რუსეთში, ან დაბრუნდენ უკან.

11. ქართველ ვაჭრებს შეუძლიათ თავისუფალი ვაჭრობა მთელს რუსეთში და სარგებლობენ ყოველივე უფლებით რუსების თანაბრად.

12. პირობა ესე იწერება სამარადისოთ, მაგრამ თუ საჭიროებამ მოითხოვა რომელიმე მუხლის შეცვლა ან ჩამატება ურთიერთ სარგებლობისათვის, ეს უნდა მოხდეს ორივე მხარის შეთანხმებით.

აი მოკლე ტრაქტატის შინაარსი*). ეს უზენაესი მეგობრული პირობა, მრეკლე II-ისა და მკატირინა II-ის შორის დადებული, დაარღვია თვით ეკატერინემ, რადგან არ მიაშველა ერეკლეს ჯარი აღამამადხანის შემოსევის დროს 1795 წ. და შემდეგ იგივე ტრაქტატი ტლანქათ გაქელა ეკატერინეს შვილმა, სულით ავადმყოფმა პავლე I-მა; ამან სრულიად მოსპო ივერიაში მეფობა და გადააქცია იგი რუსეთის გუბერნიად. ამ დღიდან შესწყდა ქართლ-კახეთში პოლიტიკური თავისუფალი ცხოვრება. გაბატონდენ ჩვენში რუსის მოხელენი და მით უკუღმა დატრიალდა ქართველი ერის ბედი...

72. კრწანისის ომი და ერეკლე მეფის მიცვალება

(1795 – 1798 წ.)

1790-თე წლებში სპარსეთში მოხდა დიდი არეულობა, რომელიც დამთავრდა 80 წლის ხოჯა აღამამადხანის გამე-

*) აქედან ნათლად სჩანს, რომ ივერიას თავის ნებით მიუღია რუსეთის მფარველობა და შეუკრავს კავშირი იმ პირობით, რომ ორივე მხარე დახმარებოდა ერთმანეთს ჯარებით; ივერიის ტახტზე კი მუდამ მჯდარიყო ერეკლე მეფე და მისი შთამომავალნი და ქვეყნის შინაური მართვა-გამგეობა უნდა ყოფილიყო მეფისავე ხელში.

- 121 -

ფებით. აღამადხანმა 1785 წელს შეკრიბა ასი ათასი მეომარი და მორჩილება მოსთხოვა ამიერ კავკასიის ხანებს, მასთან ერეკლე მეფესაც. ერეკლემ უარი შეუთვალა. მრისხანე მამადხანი 70 ათასი რჩეული მხედრით საჩქაროდ წამოვიდა თფილისზე. ერეკლემ შეკრიბა უცებ სამი ათასი კაცი, აფრინა შიკრიკები თავისი შვილებთან და იმერეთის მეფე სოლომონ მეორესთან. არც ერთი შვილი არ დაეხმარა მოხუც მამას ამისთანა საშინელ გაჭირვებაში: მხოლოდ იმერეთიდან მოუვიდა მაშველი ჯარი – ორი ათასი კაცი. ამ მცირე ჯარით მოხუცი ერეკლე გმირულად დახვდა მძვინვარე მტერს კრწანისის ვიწროებაში თფილისიდან ექვსი ვერსის მანძილზე. ბრძოლის წინ მეფემ მიმართა ჯარს მხურვალე სიტყვით: „ხედავთ, ძმებო, ვითარის კადნიერებით მოდიან ჩვენზე უსჯულო სპარსნი! საქართველოს დღეს უნდა გადაუწყდეს თავისი ბედ-იღბალი! დღეს გამოჩდება, ძმებო, ვინ არის ჩვენში უფრო ერთგული და ვის უფრო გვიყვარს ჩვენი მამული!“ – „ჩვენ სულ ერთ დღეს დავიხოცებით, ოღონდ შენ იყავ, მეფე დღეგრძელი! მტერი რას გვიზამს როცა ჩვენ მეთაურათ გვყავს ერეკლე გმირი! მისთვის სიცოცხლეს ვილა დაზოგავს!“ – მიაძახა ჯარმა მამაცათ, იშიშვლეს ხმალი და ეძგერენ მტერს. მოხუცი ერეკლე არწივივით დაქროდა თავის ჯარში, ამხნევებდა და იმავე დროს იბრძოდა. იმ დღეს გამარჯვება დარჩათ ქართველებს, რომელთაც გასწყვიტეს ცამეტი ათასი სპარსელი. მაგრამ ამავე ბრძოლაში გაწყდენ საუკეთესო ჩვენი მამულიშვილნი, გაწყდა გმირულათ სამასი ხევსური, რომლებმაც შეფიცეს მეფეს, ბრძოლიდან ერთიც ცოცხალი არ გამოვალთო.

ამ ბრძოლის შემდეგ ერეკლე მცირე ჯარით გამაგრდა თფილისში. მამადხანი თავის ლაშქრით მოადგა ციხეს. მესამე დღეს ღამით ქვეყნის მოღალატეებმა ჩუმად გაუღეს მტერს ციხის კარები. ერეკლემ ძლივს გაასწრო მთებში 140 კაცი; დანარჩენი გასწყვიტეს სპარსებმა. მხეცმა მამადხანმა ცეცხლსა და მახვილს მისცა თფილისი და ნანგრევებათ აქცია ეს მშვე-

- 122 -

ნიერი ქალაქი. ამით იჯერა მან გული და დაბრუნდა უკან.

ამას შემდეგ დიდხანს არ უცოცხლია ერეკლეს. ის მეტად დაჯავრიანდა, დასნეულდა წყალმაკით და განისვენა თელავში 11 იანვარს 1798 წელს. შეიქნა საშინელი გლოვის ზარი და ტირილი მთელს საქართველოში. გმირ მეფეს ცხარედ დასტიროდა ქართველი ერი; მის დაკარგვას ერთგვარი მდულარებით მოსთქვამდა მთა და ბარი. – „აღსდეგ გმირთ-გმირო, ნუ გძინავს! მტერთა ისმიან ხმანი“-ო... მოსთქვამდენ თუშ-ფშავ-ხევსურნი და ამ მოთქმას ბანს აძლევდა ქართლ-კახეთის მწარე ქვითინი. ერეკლე მეფის გვამი დიდის დიდებით წაასვენეს მცხეთას და დაკრძალეს სვეტიცხოვლის ტაძარში.

73. საქართველოს შესვლა რუსეთის მფარველობაში

(1801 წ.)

ერეკლე გმირის გარდაცვალების შემდეგ ტახტზე ავიდა მისი უფროსი ვაჟი გიორგი მეთორმეტე. ეს გიორგი იყო უმოქმედო და ზარმაცი კაცი. თავის სიცოცხლეს იგი ლოცვა-ვედრებასა და სმა-ჭამაში ატარებდა. იმავე დროს გიორგი სნეული იყო და დიდიხნის სიცოცხლე არ ქონდა. გიორგის შემდეგ, ერეკლეს ანდერძის ძალით, ტახტზე უნდა ასულიყო გიორგის უფროსი ვაჟი დავითი კი არა, არამედ მისი ძმა იულონი, ერეკლეს შვილი, მესამე ცოლის, დარეჯან დედოფლისაგან ნაყოლი. ეს ანდერძი აწუხებდა გიორგი მეფეს.

ამისთვის მან გაგზავნა რუსეთს ელჩები და სთხოვა იმპერატორ პავლეს, მიეღო ივერია რუსეთის მფარველობაში, იმ პირობით კი, რომ ქართლ-კახეთის მეფედ დარჩენილიყო გიორგი მეფე და მისი შთამომავლობა და ტახტი არ გადასულიყო მის ძმაზე იულონზე. რუსეთის იმპერატორმა შეიწყნარა ეს თხოვნა, თანაც საქართველოში გამოგზავნა ღენერალი ლაზარევი ერთი პოლკით და მინისტრათ მეფის კარზე კოვალენსკი.

ამ ამბავმა დიდი განხეთქილება დაბადა გიორგის ძმებს შორის. ისინი აეშალენ მეფეს. ზოგი გაიქცა სამოქმედოთ იმერეთს, ზოგი ოსმალეთს და ზოგიც სპარსეთს. შეიქნა შინაობაში ერთი შფოთი და არეულობა. გიორგი მეფემ ხელმეორეთ გაგზავნა ელჩები რუსეთს და ითხოვა რუსეთის მფარველობაში შესვლა შემდეგი პირობით: მეფეთ უნდა დარჩენილიყო თვითონ გიორგი, ტახტის მემკვიდრეთ კი მისი უფროსი ვაჟი დავითი, ქართლ-კახეთის სამეფო ტახტი უნდა ყოფილიყო

მუდამ ჟამს ხელუხლებელი და რუსის მთავრობა არ უნდა ჩარეოდა სამეფოს შინაურ საქმეებში. საქართველოს ეკლესია, შკოლა და სასამართლო უნდა დარჩენილიყო იმ წესით, როგორც იყო ძველათ. მხოლოდ ახლად მოჭრილ ფულზე უნდა ყოფილიყო ერთი მხრით რუსის იმპერატორის სახელი, მეორე მხრით კი საქართველოს დერბი. მასთან საქართველოში უნდა შემოსულიყო რუსის ჯარი, ქართველ მილიციას კი უნდა ემსახურა თავისი ეროვნული ტანისამოსით და სხ.

ყველა ეს მუხლები მიიღო და დაამტკიცა იმპერატორმა პავლემ 19 ნოემბერს 1800 წელს. შემდეგ ეს პირობა დაამტკიცა

იმპერატორმა ალექსანდრე პირველმა თავისი მანიფესტით 12 სექტემბერს 1801 წელს და ამრიგათ რუსეთი შეიქნა უმაღლესი მფარველი ქართლ-კახეთის სამეფოსი.

რუსეთთან შეკავშირებას ბევრი მოწინააღმდეგე ყავდა საქართველოში, მათ შორის სახელოვანი მამულიშვილი და

ფრიად განათლებული პირი სოლომონ ლეონიძე, მრეკლე მეფის მსახური. რუსეთში წასულმა ელჩებმა ვედარ ჩამოუსწრეს გიორგი მეფეს. ის გადაიცვალა 22 დეკემბერს 1800 წ.

რამდენიმე წლის შემდეგ ამავე პირობით შეუკავშირდენ რუსეთს დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრებიც, ე. ი. იმერეთის მეფე სოლომონ მეორე, გურია-სამეგრელოს და სვანეთ-აფხაზეთის მთავრები.

74. დედოფალთა და ბატონიშვილთა გადასახლება რუსეთში

გიორგი მეფის სიკვდილის შემდეგ მისი უფროსი ვაჟი დავითი შეუდგა სამეფოს მართვა-გამგეობას, მაგრამ ღენერალმა ლაზარევმა, უმაღლესი ბრძანების მიხედვით, არ მიუშვა იგი სამეფოს საქმეებზე. რუსეთის მთავრობამ საქართველოს მართველათ დანიშნა ღენერალი კნორინგი და დააწესა დრო-ვებითი მართველობა. საქართველოს მართველათ დანიშნა ქართველი ღენერალი პავლე ციციანოვი. ციციანოვი გაეცნო საქართველოს საქმეებს და მოახსენა იმპერატორს, რომ ქვეყნის დასამშვიდებლათ საჭიროა საქართველოს მეფის გვარეულობის რუსეთში გადასახლებაო. მალე ციციანოვმა ამის ნებართვა მიიღო და მაშინვე სთხოვა დედოფლებსა და ბატონიშვილებს წასულიყვენ რუსეთს. ზოგი მათგანი დაემორჩილა ციციანოვის სურვილს, ზოგი არა. გადასახლების დიდი წინააღმდეგი იყვნენ ერეკლე მეფის ქვრივი დარეჯან დედოფალი და გიორგი მეფის ქვრივი მარიამ დედოფალი, აგრეთვე ბატონიშვილები – ერეკლეს ძენი და იულონის ვაჟი ლევანი.

- 125 -

დიდი მეცადინობის შემდეგ ყველანი გადაასახლეს რუსეთს, გარდა ერეკლეს ძის ალექსანდრე ბატონიშვილისა და იულონის ძის ლევანისა.

ეს ორი რაინდი, ლევანი და ალექსანდრე, დიდ წინააღმდეგობას უწევდენ რუსის მთავრობის დამყარებას საქართველოში. ისინი აქეზებდენ სპარსებსა და ოსმალებს რუსების წინააღმდეგ და აჯანყებდენ ლეკებსა და ოსებს. აგრეთვე მათი მეოხებით მოხდა კახეთის აჯანყება 1811 წელს, რასაც მოყვა დიდი სისხლის ღვრა. ბოლოს ლევანი მოჰკლეს გოგის ციხის ხეობაში 1811 წელს, ალექსანდრე კი მიიცვალა ქ. თეირანში (სპარსეთში) 1844 წელს.

მარიამ დედოფალი. 1 აპრილს 1803 წელს ციციანოვმა

უბძანა ღენერალ ლაზარევს გიორგი მეფის ქვრივის მარიამ დედოფლის შეპყრობა და რუსეთში გადასახლება. 19 აპრილს დილით ადრე ლაზარევმა შემოარტყა ჯარი დედოფლის სასახლეს, თვითონ კი რამდენიმე აფიცრით შევიდა დედოფლის საწოლ ოთახში. დედოფალმა მრისხანეთ უთხრა ლაზარევს, საქართველოდან არსად წავალო. ლაზარევი გავიდა გარეთ, მოახდინა განკარგულება, შემობრუნდა ისევ და მივიდა დედოფალთან ტახტიდან ძალით ჩამოსაყვანათ. გაბრაზებულმა დედოფალმა უეცრად საწოლიდან იძრო ხანჯალი და ჩაკრა გულში რუსის ღენერალს. ლეზარევი იქვე დაეცა მკვდარი. დედოფალი წაიყვანეს რუსეთს და დაამწყვდიეს ბელგოროდის მონასტერში, სადაც იგი აღესრულა. მისი გვამი მოასვენეს საქართველოში და დიდის დიდებით დაასაფლავეს მცხეთის ტაძარში 30 მარტს 1851 წელს.

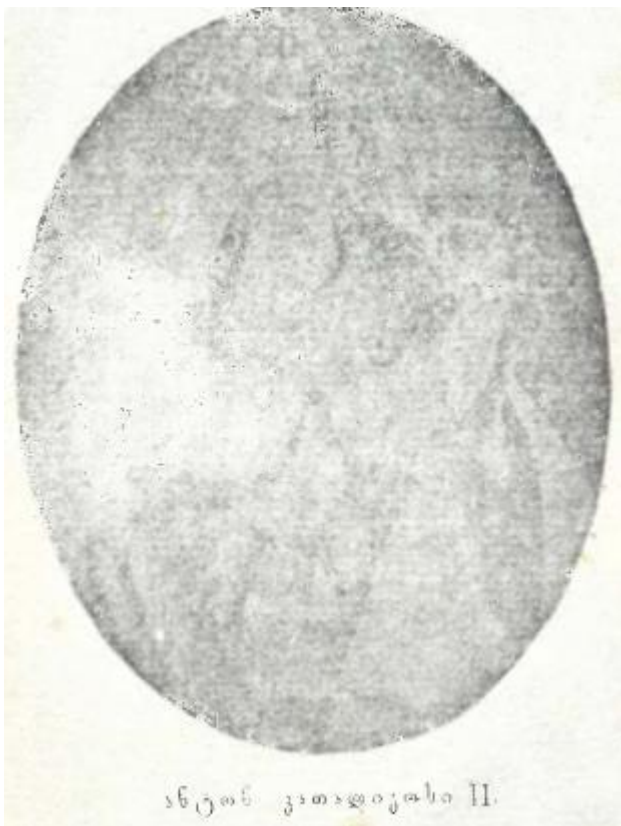
75. რუსის მართვა-გამბეობის დამყარება საქართველოში

დედოფალ-ბატონიშვილთა გადასახლებისა და აჯანყების დაწყნარების შემდეგ რუსის მთავრობა შეუდგა თავისი მართვა-გამბეობის დამყარებას საქართველოში. მოსპეს ჩვენი

- 127 -

მეფობა და მთავრობა, ნაცვლათ ამისა დააყენეს რუსის მთავარ-მარტებელი. მოსპეს აგრეთვე თანდათან ქართული მარტვა-გამგეობა, ეკლესიის დამოუკიდებლობა, ქართული შკოლები, ქართული სასამართლოები და მათ ნაცვლათ ყველგან გაბა-

ტონდა რუსული მართვა-გამგეობა, რუსული ენა, რსული შკოლა და სასამართლო. საქართველოს ეკლესია დაუმორჩილეს უწმინდეს სინოდს და მის წარმომადგენლათ, ნაცვლათ ჩვენი ქათალიკოზისა, დანიშნეს რუსის ექზარხოსი.

- 128 -

ამავე ხანებში რუსებს მოუხდათ დიდი და ხანგრძლივი ომები სპარს-ოსმალებთან და მეტადრე მთის ხალხებთან – ლეკებსა და ჩაჩნებთან. ამ ომებში მხურვალე მონაწილეობას იღებდენ ქართველები, უმტკიცებდენ რუსის მთავრობას თავის ერთგულობას, წინ მიუძღოდენ ყველგან რუსის ჯარებს და თავის სისხლით რწყავდენ ველსა და მთებს. ამრიგათ, ქართველთა მეოხებით, რუსის მთავრობამ ბრწყინვალეთ გაიმარჯვა ყველგან, დაიპყრო მთიელები, წაართვა სპარს-ოსმალებს მრავალი ადგილი და გაბატონდა სრულიად ამიერ კავკასიაში.